

ISSN: 2181-3558

«SCIENCE AND RESEARCH»

JOURNAL

OF INTEGRATED EDUCATION
AND RESEARCH

INTEGRATSIYALASHGAN

TA'LIM VA TADQIQOT JURNALI

ЖУРНАЛ ИНТЕГРИРОВАННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЙ

**THE JOURNAL OF
INTEGRATED
EDUCATION AND
RESEARCH**

ISSN 2181-3558

VOLUME 2, ISSUE 12

COLLECTION B

DECEMBER 2023

Tahririyat a'zolari
Editorial board

Berdialiev A. f.f.d., prof.
Nurullaeva Sh.U. ped.f.d., prof.
Tursunov K.Sh. ped.f.d., prof.
Babadjanova D. tarix.f.d., prof.
Ernazarova G.O. ped.f.d., prof.
Abduraximova D.A. ped.f.d., prof.
Madumarov T.T. yur.f.d., prof.
Mirzayeva S.R. fil.f.d., prof.
Yuldashev M.M. fil.f.d., prof.
Xolliyev A.E. bio.f.d., prof.
Mahmudov N.M. fil.f.d., prof.
Salayeva M.S. ped.f.d., prof.
Salaeva M.S. psi.f.n., dotsent
Tojiboyeva M.A. fil.f.d., dotsent
Sabirova N.E. fil.f.d., dotsent
Norboyeva U.T. bio.f.d., dotsent
Yarmatov R.B. ped.f.d., dotsent
Egamberdiyeva N.A. tarix.f.d., dotsent

Achilov N.K. fil.f.d., dotsent
Imomova G.M. fil.f.n., dotsent
Zakirova H.R. f.f.n., dotsent
Tuhtahujaev H.B. ped.f.f.d., dotsent, TFA Akademik
Bakiyev Z.A. ped.f.n., dotsent
Razzakov H.K. tex.f.n., f.f.d., dotsent
Ortikov O.A. tex.f.f.d., dotsent
Djuraeva M.Y. f.f.f.d.
Nabikhodjaev A.A. iqt.f.n., dotsent
Otadjanova M.O. f.f.d.
Tajibaeva M.A. fil.f.d., dotsent
Hasanov A.M. fil.f.f.d.
Kholmurodov A.E. fiz.m.f.d., dotsent
Aripov O.A. iqt.f.d., dotsent
Safarova U.A. fil.f.d., dotsent
Dexqonova M.Sh. f.f.d.
Hasanov A.M. fil.f.d.

Mas'ul kotib: M.Yusupov

РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ ПЛАНТАЦИИ И ОРРИГАЦИОННЫХ СЕТЕЙ В СУРХАНСКОМ ОАЗИСЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

Чориев Нуриддин Хушбокович

*Термезский филиал Ташкентской медицинской академии
Преподаватель кафедры «Социально-гуманитарные науки»*

Аннотация. В статье рассматривается экономическая зависимость Бухарского эмирата в период правления царской России. Договор между Бухарским эмиром Саидом Музаффаром и фон Кауфманом, подписанный 23 сентября 1873 года, о строительстве железной дороги, проведении ирригационных и мелоризационных работ, строительстве новых водных сооружений и их практическом использовании, условия для выплаты заработной платы работникам и проведения работ по стимулированию труда описано строительство водоотделителей с применением бетона и железобетона.

Ключевые слова: Царская Россия, Бухарский эмират, вода, Средняя Азия, железная дорога, железобетон, пользование, вода, ров, колониализм, заработная плата, водохранилище, Амударья, Мургобдарья.

Annotation. The article deals with the economic dependence of the Bukhara Emirate during the rule of Tsarist Russia. The contract between the Emir of Bukhara Said Muzaffar and Von Kaufman, signed on September 23, 1873, on the construction of the railway, the implementation of irrigation and melorization works, the construction of new water facilities and their use in practice, the conditions for the payment of wages to workers and labor promotion works, construction of water separators using concrete and reinforced concrete are described.

Key words: Czarist Russia, Bukhara Emirate, water, Central Asia, railway, reinforced concrete, use, water, canal, colonialism, wages, water basin, Amudarya, Murgobdarya.

Второй половине XIX века Бухарский эмират по своему положению отличался от других ханств. К этому времени его территория составляла почти 200 000 квадратных метров. км. Долина Зерафшана вместе с городом Самаркандом, городами и селами в долинах рек Кашкадарья, Сурхандарья, Вахша, Кафирнихана и Пянджа, а также земли до оазиса Миргоб принадлежали Бухарскому эмирату. В южных районах Бухарского эмирата, особенно в Сурханском оазисе, организация ирригационных и мелиоративных работ, проводимая царской Россией, а также привлечение к этим работам местных специалистов (миробов, земледельцев, миришкоров), особенно в результате широкого применения новых эффективных методов в строительстве ирригационных сооружений объем урожайности, получаемой с земли, увеличился с каждым годом. В результате экономических и политических процессов между Бухарским эмиратом и царской Россией были присвоены результаты ирригационных и

мелиоративных работ, строительство новых водных сооружений, новые плодородные земли. В южных районах Бухарского эмирата во времена правления царской России были ускорены огромные ирригационные и мелиоративные работы. По этой причине город Термез (военный гарнизон) появился в 1758 году на месте села Паттакесар, примерно в 8 км южнее Старого Термеза на берегу реки Сурхандарьи[1].

Строительство здесь города Термеза совпадает с периодом, когда англичане завоевали Индию и оттеснили Афганистан и даже Бухарское ханство против царской России. В таких условиях Россия с целью усиления своего влияния развернула военную кампанию в Центральной Азии, включая Восточную Бухару. Город Термез Южной Сурхандарьи, входящий в состав Восточной Бухары, в конце 19 - начале 20 веков пережил ряд социальных и экономических изменений. По перемирию между Бухарским ханством и царской Россией от 23 сентября 1873 года, состоящему из статьи 18, Бухара считалась зависимым государством России, ей запрещалось сообщение с другими странами, а область от Карки до впадения р. Река Вахш имела для русских «стратегическое» значение и была обозначена как принадлежащие им земли. 23 июня 1888 г. этот договор был пересмотрен и дополнен[2].

На основе этого будет решен вопрос о строительстве русской крепости в Термезе. Разрешалось также переселиться в Термез и приобрести землю для строительства складов, промышленных предприятий, всяких мелких лавочек, домов для проживания и места для стоянки кораблей.

В 1894 году в Термезе стали размещаться крупные русские военные силы, и в том же году в Термезе была построена русская крепость, которую местные жители называли «Тупроккургон»[3].

Таким образом, впервые в Термезе появятся дома европейского облика. В 1891-1906 годах русскую крепость обнесли стеной из сырцового кирпича и создали уникальный город-крепость. Так, принимая во внимание опасность обострения ситуации на территории Средней Азии, царская Россия созвала в 1892 году особое заседание совета, и на этом заседании был рассмотрен вопрос о строительстве железной дороги от Бухары до Термеза, от Термеза до Хисора. от Термеза до Колоба обсуждался. 10 апреля 1910 года российское правительство издало постановление о строительстве железной дороги от Бухары до Термеза. Эмир Бухары согласился с этим решением и 15 июня 1912 года подписал договор о строительстве железной дороги с владельцем крупного русского предприятия инженером Ковалевским.

В этот период произошли социально-экономические изменения не только в Термезе, но и во всей стране, был создан экспорт хлопка и другой сельскохозяйственной продукции, приход российского капитала. По данным 1916 года, в короткий срок в Термезе начал работать цех по производству минеральной воды и фруктовых соков.

В период царской России было создано «Шерабадское акционерное общество» и именно через него осуществлялось освоение пустырей и проведение ирригационных работ в южных Сурханских районах, а также

выплата заработной платы рабочим. были согласованы, особенно 21-30 марта 1916 года. Мы также видим, что Туркестанский генерал-губернатор Генрих Антонович передал «Шерабадскому акционерному обществу» 283 сума 79 тейенов и было решено передать 2% средств, выделенных Царской России в Фонд Красного Креста [4]. С 1 июня 1916 года, с учетом объема, важности и значимости работы, размер жалованья будет изменен:

1. Постоянные работники.
2. Наемные работники
3. Участники сезонных работ.

За вышеуказанную трудовую деятельность будет выплачиваться доплата в размере 50%, введены льготы. Те, кто уезжает в рабочий отпуск, имеют право получить со склада определенное количество продуктов питания или необходимого для повседневной жизни инвентаря. Жалобы, подаваемые рабочими и фермерами, будут своевременно удовлетворены [5].

Все это делалось прежде всего для того, чтобы повысить эффективность использования пустующих земель и ускорить ирригационные работы. Прежде всего, руководитель инженерного отдела Союза рабочих фермеров Термиза Паттакесара Я. Доказательством нашего мнения является то, что Яшерков отдал приказ беречь все предметы, орудия труда, необходимое оборудование и документы и строго определил, что демонстраций и восстаний не будет [6].

К началу XX века большое внимание уделялось изучению земельных, водных, климатических и растительных ресурсов нашей страны. Целью было развитие хлопководства, являющегося основной отраслью экономики Средней Азии и нашей республики, отдаленной страны царской России, и формирование других отраслей сельского хозяйства, снабжающих сырьем. В связи с этой необходимостью изменились и содержание и цель географических исследований. В результате на основе специальной специализированной научной программы начались более совершенные и систематические исследования. Главной задачей стал углубленный количественный анализ отдельных географических регионов, их картографирование и определение экономического потенциала. Результаты исследований, проведенных в области сельского хозяйства, были освещены в журнале «Земледелие Туркестана», издававшемся в 1906-1918 годах.

Земли в Бухарском эмирате разделены на группы следующим образом, исходя из глубоких исследовательских работ и источников в творчестве М.А. Абдураимова.

1. Государственные земли (собственность, государство, земельное царство, собственность девана и т.п.).
2. Частные земли (собственность, частная собственность, частная собственность).
3. Льготный налог (в размере 10/1) взимается с десятины и дахьячной земли.
4. Земли Вакфа.

5. Земли кочевых племен – земли.

6. Условно сданные земли - дарбость (дарубость).

Чиновники царской России также пытались улучшить все условия для строителей, внедряя новые методы строительства ирригационных сооружений. Например, обсуждалось качество водного сооружения Генебика, установленного на реке Мургаб в 1907 году, а свайные водные сооружения, установленные в ханстве, пришли в негодность и возникла необходимость замены их бетонными и железобетонными конструкциями. [7].

Раздел земли, безусловно, был связан с ирригационными сооружениями. Например, 100 000 тонн земли, орошаемой одним крупным водным сетевым каналом (каналом), называется туманом (1 Танон земли равен 600 кв.м или 2730 кв.м), 50 000 Танон земли называется хазорой, а половина ее называется хазора. 10 000-15 000 тонн земли называются «такое-то русло реки». Если все 400 десятин земли заняты жителями, то эта земля называется «коря». 300 акров земли относятся к категории мазрао независимо от того, живут там люди или нет. Место, где живут люди, называется Балад.

Водяные турбины были впервые изобретены в 1827 году французским инженером Б. Фюрнером, а позднее, в 1887 году, когда немецкий инженер Финк создал поворотное устройство, примитивные формы и отсталые методы сельскохозяйственного машиностроения в Средней Азии под гнетом царской России: земли. возделывают с помощью таких инструментов, как плуг и мастерок. В Бухарском эмирате существуют виды налогов, которые собираются каждый год, и уплата этих тяжелых налогов легла на плечи простых рабочих.

Налоги были основным источником дохода, а сумма налога, выплачиваемого колонистам, выплачивалась в зависимости от суммы собранных денег. Налоги собирались преимущественно в натуральной форме: продовольствием, фуражом и командировочными расходами. С развитием товарно-денежных отношений налоги стали взиматься в денежной форме. Например, виды налогов:

1. Налог на прибыль.
2. Налог на имущество.
3. Земельный налог.
4. Налоги на животных.
5. Налог на недвижимость.

Одновременно собирались также налоги джюзья, закят, хиродж, таноб (танобана), ушр. Все это направлено на то, чтобы держать под строгим контролем деятельность работников, связанную с водой и землей. Из-за этого Сурхан-Шерабадский район превратился в один из отсталых периферийных районов Бухарского эмирата. Если не считать нескольких небольших мастерских по производству предметов домашнего обихода, где промышленное производство не было сельским, ярким доказательством этого является ввод в эксплуатацию в 1912 году очистительной фабрики первого этажа.

Реки Топаланг, Сангардак, Ходжаипок, Шерабад (древнее название Туркундарья), берущие начало в горах Хисар и Байсун на северо-западной стороне Сурханского оазиса, являются основным источником водоснабжения долины.

В связи с дефицитом поливной воды необходимо повысить эффективность существующей в регионе ирригационной системы, добиться орошения большего количества площадей за счет экономии. Следует также отметить, что в условиях маловодия из-за небрежного проведения ирригационных работ, неправильного проведения ирригационных работ, ненадлежащего уровня ирригационных систем землепользование осуществляется беспорядочно, поднимаются грунтовые воды и резко увеличивается засоление почв.

В заключение следует признать, что ирригационные сооружения, построенные в южных районах Бухарского эмирата в колониальный период, отличались современностью и простотой эксплуатации. Мы видим, что улучшение мелоративного состояния земель и попуск воды в мерзлые земли оказались очень эффективными.

Список литературы

1. Козловский В.Л. «История города Термеза». Т.: 1962, 12 с.
2. Материалы государственного архива Сурхандарьинской области: 58 фондов, 2 списка, 11 листов;
3. Ананьев А.Г. «Проект орошения земель Шерабадского оазиса сурханской водой». Ташкент, Туркестанская генерал-губернаторская типография, 1911 год.
4. Материалы Сурхандарьинского областного государственного архива: 377 фондов, 1 список, 15 листов;
5. Материалы Сурхандарьинского областного государственного архива: 377 фондов, 53 списка, 6 листов;
6. Материалы Сурхандарьинского областного государственного архива: 377 фондов, 57 списков;
7. Материалы Государственного архива Сурхандарьинской области: 377 фондов, 1 комплект, 15 списков;

SUYUQLIKLARNING QOVUSHQOQLIGI MAVZUSINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA YORITISH

Irgashev Suyundik Uktamovich
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali
Irgashev_2019@bk.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ta'limda interfaol metodlaridan talabning o'ziga xos psixologik xususiyatlari, tafakkur tarzini hisobga olgan holda foydalanish, aniq bir talabalar auditoriyasining o'ziga xos jihatlarini hisobga olgan holda "B/B/B"; "Baliq skeleti"; "Blis-so'rov"; "Aqliy hujum"; "Tarmoqlar (Klaster)" kabi metodlardan oliy ta'lim tashkilotlarida ham muvaffaqiyatli qo'llash va ulardan dars jarayonida foydalanishga bag'ishlangan.

Tayanch iboralar: Suyuqliklar, qovushoqlik, ichki ishqalanish, Nyuton va nonyuton suyuqliklar, interfaol metodlar, "B/B/B"; "Baliq skeleti"; "Blis-so'rov"; "Aqliy hujum"; "Tarmoqlar (Klaster)"

Abstract. In this article, the use of interactive methods in education, taking into account the unique psychological characteristics of the student, the way of thinking, taking into account the specific aspects of a specific audience of students "B/B/B"; "Fish skeleton"; "Bliss survey"; "Brainstorming"; It is devoted to the successful application of such methods as "Networks (Cluster)" in higher education organizations and their use in the course of the lesson.

Key words: Fluids, viscosity, internal friction, Newtonian and non-Newtonian fluids, interactive methods, "B/B/B"; "Fish skeleton"; "Bliss survey"; "Brainstorming"; "Networks (Cluster)"

Аннотация. В данной статье рассматривается использование интерактивных методов в обучении с учетом уникальных психологических особенностей учащегося, образа мышления, с учетом особенностей конкретной аудитории учащихся «В/В/В»; «Рыбий скелет»; «Обследование блаженства»; «Мозговой штурм»; Посвящено успешному применению такого метода, как «Сети (Кластер)» в организациях высшего образования и их использованию в ходе урока.

Ключевые слова: жидкости, вязкость, внутреннее трение, ньютоновские и неньютоновские жидкости, интерактивные методы, «В/В/В»; «Рыбий скелет»; «Обзор блаженства»; «Мозговой штурм»; «Сети (Кластер)»

Ta'lim jarayoni nihoyatda murakkab va ko'p komponentlidir. Ta'lim samaradorligi pedagog va talaba-o'quvchining faolliligiga, ta'lim vositalarining mavjudligiga, ta'lim jarayonining tashkiliy, ilmiy-metodik mukammalligiga, jamiyatda ilmli kishilarga bo'lgan ehtiyojga va boshqa hali aniqlanmagan ko'pgina omillarga bog'liq. Jamiyat ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy ehtiyojlari asosida ta'lim samaradorligi yuqori bo'lishini talab etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida hozirgi vaqtda dunyoda sodir bo'layotgan voqealarga munosabat bildirib, "...keskinlik va xavf-xatarlarning

tobora o'sib, geosiyosiy qarama-qarshiliklar, o'z ta'sir doirasini kengaytirishga qaratilgan kurashning, radikalizm, terrorizm va ekstremizm kabi tahdidlarning kuchayib borayotgani barchamizni tashvish va xavotirga solmasdan qo'ymaydi", - deb ta'kidlagan edilar.

Mazkur vazifalarni amalga oshirishda gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar hamda fizika sohasidagi eng so'nggi yutuqlar hamda ilmiy yangiliklarga tayangan holda, mavjud holatni ilmiy-nazariy o'rganish, mazmunan boyitish, takomillashtirish hamda islohotlar talablariga to'la javob beradigan darajaga keltirish tamoyillariga asoslanish zarur. Ta'limda eng asosiy vazifalarimizdan biri innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishdir. Respublikamiz ta'lim jarayonida barcha yo'nalishlarda pedagogik texnologiyalardan foydalanishga katta e'tibor qaratilmoqda. Pedagogik texnologiyalarni qo'llashning asosiy omili bu, ta'limning yangi tarkibini ishlab chiqish, o'qitishning yangi usullarini qo'llash, ta'limning tashkiliy-texnologik asosini ishlab chiqish, uni amalga oshirish shartlari, ta'lim sifatini oshirishga yo'nalishi, ta'lim oluvchi shaxsini har tomonlama va kasbiy mahoratini rivojlantirishdir. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, pedagogik texnologiya atamasining o'ziga ham shu soha bo'yicha izlanishlar olib borgan har bir olim o'z nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda ta'rif bergan, masalan:

Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan uzluksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama rivojlangan barkamol shaxsni shakllantirishni nazarda tutgani holda, ta'lim oluvchilarda bilim olishga va yangiliklarni puxta o'zlashtirishga ehtiyojini, shuningdek, asosiy o'quv-ilmiy va umummadaniy bilimlar, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlar, ijodiy fikrlash, atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lish ko'nikmalarini tarkib toptirishni uzluksiz ta'lim jarayonining asosiy vazifasi sifatida belgilab berdi.

Oliy ta'lim tizimining asosiy maqsadi - barcha sohalarda etuk mutaxassis shaxsni tayyorlash, uning ijodiy, ruhiy va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish hamda axloqiy jihatdan mustahkam faol fuqaroni tarbiyalashdir. Oliy ta'lim tizimidagi asosiy vazifalardan biri o'quv jarayoniga pedagogik innovatsion usullar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalar (AKT) ni joriy qilish orqali zamon talabiga muvofiq ta'lim berish jarayonini keskin o'zgartirish bo'lib, uning asosini oliy ta'lim tizimida o'qitilayotgan fanlarning uslubiy tizimlarini yaratish tashkil etadi.

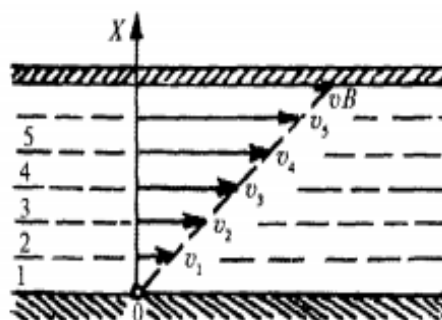
Suyuqlik -moddaning qattiq va gazsimon holatlari o'rtasidagi [agregat](#) holat. Suyuqlikning ba'zi xossalari gaznikiga, ba'zi xossalari qattiq jismlariga o'xshab ketadi. U qattiq jismga o'xshab ma'lum hajmni egallaydi, idishga quyganda esa, [gaz](#) singari, [idish](#) shaklini oladi. Kimyoviy tarkibiga [ko'ra](#) Suyuqlik 1 komponentli (sof), 2 komponentli (binar), 3 komponentli va ko'p komponentli (4 va undan ortiq komponentli) suyuq aralashmalar ([eritmalar](#))ga bo'linadi. Fizik tabiatiga ko'ra Suyuqlik normal (odatdagi), [suyuq kristallar](#) va [kvant](#) suyuqliklar (suyuq 4Ne, 3Ne va ularning eritmaları) ga bo'linadi. Odatdagi suyuqliklar faqat bitta fazaga ega. [Geliy](#) «Ne ikki suyuq fazada - normal va o'ta oquvchan fazalarda, suyuq, kristall

moddalar esa normal va bir yoki hatto bir necha anizotrop fazalarda bo'lishi mumkin. Normal suyuqlik tashqi ta'sir bo'lmaganida makroskopik bir jinsli va izotrop bo'ladi. Xuddi shu xossalari bilan Suyuqlik gazga o'xshaydi, ammo anizotrop kristall qattiq jismlardan keskin farq qiladi. Amorf qattiq jismlar (mas, [shisha](#)) o'ta sovutilgan Suyuqlik bo'lib, odatdagi suyuqlikdan kinetik xarakteristikalari [son](#) qiymatlari bilan farq qiladi. Agar Suyuqlik qizdirila boshlansa, uning [issiqlik](#) o'tkazuvchanlik, yopishqoqlik, [diffuziya](#) kabi xossalari gazlarning shunday xossalari bilan yaqinlashib boradi. [Kristallanish](#) temperaturasiga yaqinlashganda esa, kupchilik odatdagi Suyuqliklarning zichligi, siqiluvchanligi, issiqlik sig'imi, [elektr](#) o'tkazuvchanligi kabi xossalari mos ravishdagi qattiq jismlarning shunday xossalari bilan yaqinlashadi.

Suyuqliklarda molekular bir-biriga yaqin turadi. Shuning uchun har bir [molekula](#) o'zining atrofidagi qo'shni molekular bilan o'zaro ta'sirlashib turadi. Suyuqlik molekulari gaz molekulari kabi erkin [harakat](#) qilmasdan, qandaydir [vaqt](#) oralig'ida [o'troq](#) holat deb ataluvchi holatdagi [muvozanat](#) vaziyat atrofida tebranib turadi. Vaqtvakti bilan Suyuqlik molekulari oldingi muvozanat vaziyatdan o'z o'lchamlariga yaqin bo'lgan masofacha uzoqlikka o'tib, yangi muvozanat vaziyatni egallab boradi. Shu tarzda Suyuqlik molekulari Suyuqlik hajmi bo'yicha betartib ravishda sekinlik bilan ko'cha boshlaydi. Suyuqlik aniq hajmga ega bo'lishiga qaramay, ma'lum shaklni saklab qola olmaydi va idishning o'zi egallagan qismining shaklini oladi.

Real suyuqlik oqqanda uning ayrim qatlamlari bir-biriga shu qatlamlarga urinma ko'rinishda yo'nalgan kuchlar bilan o'zaro ta'sirlashadi. Bu hodisaga ichki ishqalanish yoki qovushqoqlik deyiladi.

Qovushqoq suyuqlikning ikkita qattiq plastinka orasidan oqishini ko'rib o'tamiz (1- rasm), ulardan pastkisi qo'zg'almas bo'lib, yuqorigisi ϑ_{yu} tezlik bilan harakatlanadi. Suyuqlikni shartli ravishda bir necha 1, 2, 3 va hokazo qatlamlardan iborat deb tasavvur qilamiz. Tubiga yopishgan qatlam harakatsiz. Tubidan (pastki plastinkadan) uzoqlashgan sari suyuqlik qatlamlari katta tezlikka ega bo'lib boradi ($v_1 < v_2 < v_3 \dots$ va h.k.) yuqorigi plastinkaga yopishgan qatlam yaqinidagi tezlik eng katta bo'ladi.

(1-rasm)

Qatlamlar o'zaro bir-biriga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, uchinchi qatlam ikkinchi qatlamning harakatini tezlashtirishga intilsa, o'zi esa ikkinchi qatlam tomonidan tormozlovchi kuch ta'sirini his qiladi, to'rtinchi qatlam ta'sirida esa tezlashadi va hokazo. Ichki ishqalanish kuchi o'zaro ta'sirlashuvchi qatlamlarning S yuziga to'g'ri proporsional va ularning nisbiy tezliklari qancha katta bo'lsa, ichki ishqalanish kuchi ham shuncha katta bo'ladi. Suyuqlikni qatlamlarga ajratish shartli bo'lgani sababli ichki ishqalanish kuchini tezlikka perpendikular yo'nalishda har bir uzunlik birligiga to'g'ri keluvchi tezlikning o'zgarishini ifodalovchi kattalik, ya'ni $\frac{dv}{dx}$ tezlik gradienti (siljish tezligi) orqali ifodalash qabul qilingan:

$$F_{\text{ишк}} = \eta \frac{dv}{dx} S \quad (1)$$

Bu Nyuton tenglamasidir. Bu erda η proporsionallik koeffitsienti bo'lib, uni ichki ishqalanish koeffitsienti yoki *dinamik qovushqoqlik* (yoki oddiygina *qovushqoqlik*) deb atiladi. Qovushqoqlik suyuqlikning (yoki gazning) holatiga va molekular xossalariga bog'liq. Qovushqoqlikning SI sistemasidagi o'lchov birligi *paskal-sekund* ($Pa \cdot s$). SGS sistemasida qovushqoqlik *puaz* (P) bilan ifodalanadi:

$$1 Pa \cdot s = 10 P$$

Ko'pchilik suyuqliklarga qovushqoqlik tezlik gradientiga bog'liq bo'lmaydi, bunday suyuqliklar (1) Nyuton tenglamasiga bo'ysunadi, shu sababli ular Nyuton suyuqliklari deyiladi. (1) tenglamaga bo'ysunmaydigan suyuqliklar nonyuton suyuqliklar deyiladi. Ba'zan Nyuton suyuqliklari qovushqoqligini normal, nonyuton suyuqliklarini esa anomal deb ataladi. Murakkab va yirik molekulalardan iborat suyuqliklar, masalan, polimerlar eritmasi, molekula va zarrachalarning bog'lanishlari tufayli hosil bo'lgan fazoviy strukturalar nonyuton suyuqliklari hisoblanadi. U larning qovushqoqligi bir xil sharoitlarda oddiy suyuqliklarnikiga qaraganda ko'p marta kattadir. Bu suyuqliklar qovushqoqligining ortishiga sabab shuki, ularning oqishi paytida sarflanadigan tashqi kuchlarinng ishi faqat suyuqlikning qovushqoqligini, ya'ni Nyuton qovushqoqligini engish uchunгина emas, balki strukturasini buzish uchun ham sarflanadi. Qon nonyuton suyuqlik hisoblanadi. Nazorat va o'z-o'zini nazorat metodlari tushuniladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun B/B/B jadvalidan foydalanish mumkin.

B/B/B JADVALI

B/B/B JADVALI – Bilaman/Bilishni xohlayman/Bilib oldim. Mavzu, matn, bilim bo'yicha izlanuvchanlikni olib boorish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Talabalar: Jadvalni tuzish qoidalari bilan tanishadilar. Alohida, kichik guruhlarda jadvalni rasmiylashtiradilar. "Mavzu bo'yicha nimalarni bilasiz" va "Nimani bilishni xohlaysiz" degan savollarga javob beradilar. Jadvalning 1 va 2 bo'limlarini to'ldiradilar. Matnni tinglaydilar, mustaqil o'qiydilar. Mustaqil, kichik guruhlarda jadvalning 3-bo'limini to'ldiradilar.

B\B\B jadvalini to'ldiring.

Matnni belgilash tizimi

(B) - Bilaman (-) - Bilishni xohlayman (+) - Bilib oldim

Tushunchalar	B	-	+
Qovushqoqlik deb nimaga aytiladi?			
Qovushqoqlik koeffitsientining birliklari qanday?			
Ishqalanish kuchi uchun Nyuton formulasini yozing			
Nyuton va nonyuton uyuqliklari deb nimaga aytiladi?			

“Baliq skeleti” usuli. Ishikava diagrammasi (baliq suyagi diagrammasi, yoki Fishikava diagrammasi) Kaoru Ishikava tomonidan yaratilgan aniq sabablar diagrammasi bo'lib, ular ma'lum bir hodisaning mumkin bo'lgan sabablarini ko'rsatadi. Ushbu usulda tushuncha materiallar asosi va mohiyatini bir biriga bog'liklikda ifodalanadi. Bunda nanotexnologiyalar tasnifini ifodalovchi quyidagigrafik organayzerdan foydalanildi. Grafikdagi ma'lumotlar tarjima qilinib, quyidagi yarim to'ldirilgan “Baliq skeleti” deb nomlangan ta'lim texnologik usulidan foydalanib chuqurlashtirilgan tarzda tushuntiriladi. Bunda, baliq skeletining pastki qismlaridagi kataklar talabalar tomonidan to'ldirilib, tushuntiriladi.

“Baliq skeleti” usuli chizmasida, ya'ni baliqning boshiga “suyuqliklar” deb yoziladi va skelit dumida “suyuqliklar” bo'yicha xulosa qilinadi. Skeletning qovurg'alari yuqorisidagi kataklarga suyuqliklarning mexanik xossalariga oid

asosiy tushunchalar yoziladi. Skeletning pastqi qismidagi kataklarga yuqorida keltirilgan tushunchalar ma'no va mohiyati yoziladi.

Bu jarayon ma'lum darajada bir necha bor takrorlanadi va uning asosida suyuqliklar gaz va qattiq jismlarning mexanik xossalari orasidagi uzviy bog'liqlar ochib beriladi hamda "Suyuqliklar fizikasi. Qovushqoqlik. Suyuqlik – bu ko'proq gazmi? yoki qattiq jismmi?" mavzusi bo'yicha tushunchalar olishda nimalarga e'tibor qaratilishi aniqlanadi.

Blis-so'rov texnologiyasi

Blis- pedagogikada tezkor, bir zumlik ma'nosida ishlatiladi. Bu texnologiyada talaba-o'quvchilarga o'rganilgan butun mavzu yoki uning ma'lum qismining asosiy tushunchalari va tayanch iboralari bo'yicha tuzilgan savollarga javob (og'zaki, yozma, biror jadval yoki diagramma ko'rinishida) berishlari taklif etiladi.

Blis-so'rov savollari:

Qovushqoqlik deb nimaga aytiladi? Qovushqoqlik koeffitsientining birliklari qanday?

Suyuqlikda harakatlanayotgan sharchaga qanday kuchlar ta'sir etadi?

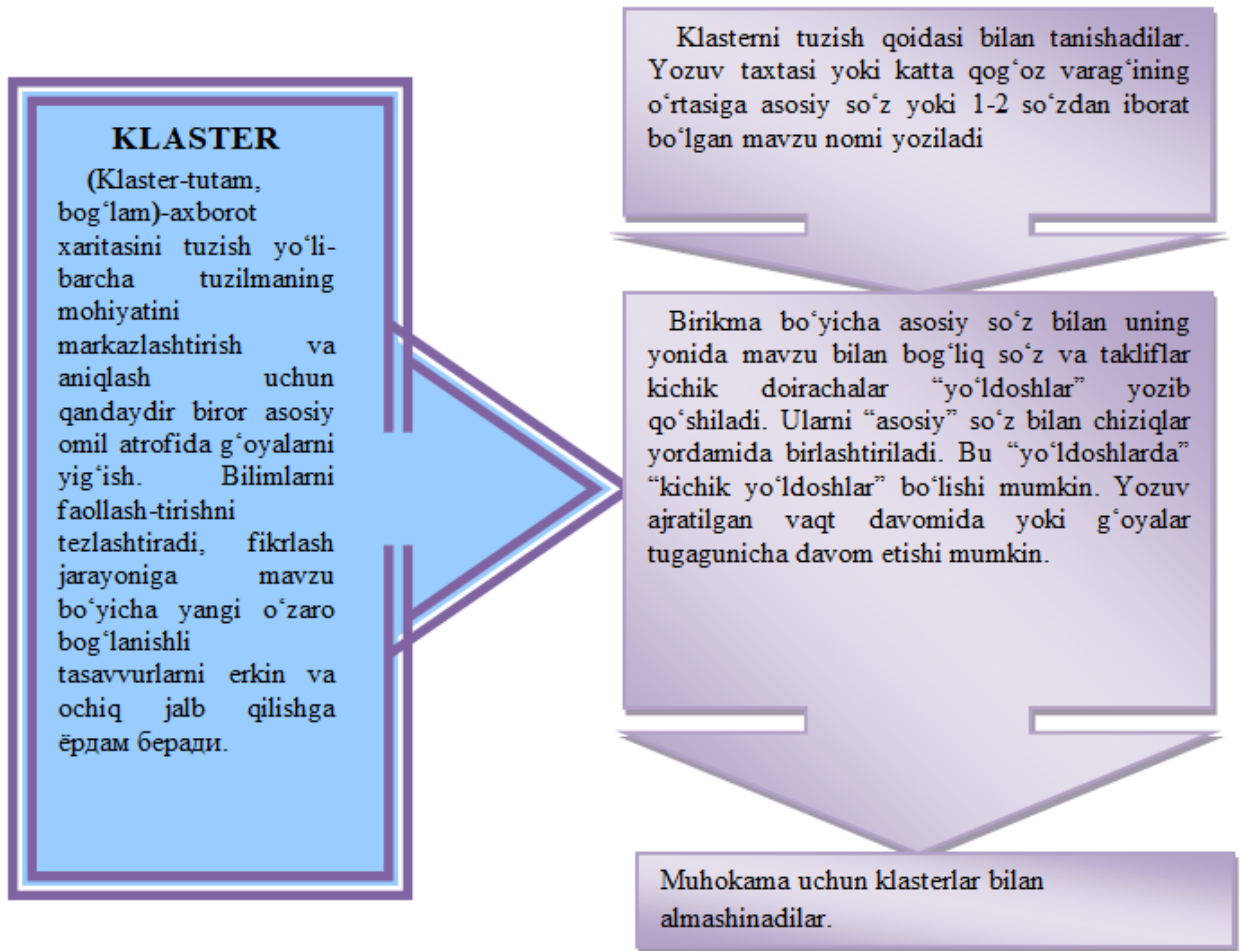
Nima uchun ma'lum paytdan boshlab sharcha tekis harakat qiladi?

Ishchi formulani keltirib chiqaring.

Ishqalanish kuchi uchun Nyuton formulasini yozing.

Nyuton va nonyuton suyuqliklari deb nimaga aytiladi?

Klasterni tuzish qoidalari

XULOSALAR

1. "Suyuqliklar fizikasi. Qovushqoqlik. Suyuqlik mavzusini pedagogik texnologiyalar asosida yoritish" mavzusini o'qitishda "B/B/B", "Baliq skeleti", "Blis-so'rov", "Klaster" kabi pedagogik texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha o'quv materiallari ishlab chiqildi.

2. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari vositalari va usullari bo'yicha adabiyotlar tahlili o'tkazilib, ular haqidagi prinsipial bilimlar va tushinchalar o'rganilda hamda tanlangan mavzu uchun samara beradigan usullar tanlab olishga erishildi.

3. Ushbu maqolada tavsiya qilingan xulosalar ta'lim va tarbiya jarayonida pedagoglar tomonidan biofizika darslarini tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish va darslarda interfaol metodlar, grafik organayzerlardan o'rinli qo'llanilishi ta'lim oluvchida muloqotga kirishuvchanlik, jamoaviy faoliyat yuritish, mantiqiy fikrlash, mavjud g'oyalarni sintezlash, tahlil qilish, turli qarashlar orasidagi mantiqiy bog'liqlikni topa olish qobiliyatlarini tarbiyalash uchun keng imkoniyat yaratadi va bilimlarni chuqur o'zlashtiradi.

4. Mazkur ma'ruza darsini olib ishda tanlangan pedagogik texnologiyalardan foydalanishda, ular uzviy bog'liqligi va samaradarluga e'tibor qaratish lozim. Usullarni qo'llashda, ularda erkin foydalanish kerak va talabalarning texnologik usullarni o'zini emas, balki ular yordamida mavzu materiallarini o'zlashtirishiga erishishi lozim.

5. Mavzuda ko'plab yangi atamalar qo'llanilgan bo'lib, ma'ruza ularni talabalarni qay darajada o'zlashtirishganligi qo'llanilayotgan pedagogik texnologiyalari yordamida aniqlab borish va yuqori samaralarga erishi bo'yicha fikr, taklif va tavsiyalar ishlab chiqishga va ulardan kelgusi mashg'ulotlarda foydalanishga intilish zarur.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi ma'ruzasi // Xalq so'zi, 2017 yil 20-sentyabr.
2. Bazarbayev M.I., Mullajonov I. va bos'hqalar Biofizika Darslik–T.2018
3. Remizov A.N. Tibbiy va biologik fizika: Darslik –Tos'hkent, 2005 y.
4. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalash-tirish va rejalashtirish: O'quv uslubiy qo'llanma/ Innovatsion ta'lim texnologiyasi seriyasi. – T.: "Iqtisodiyot" 2012. – 154 b.
5. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar i pedagogik mahorat - T.: TDPU, "Nizomiy", 2003. – 222 b.
6. Avliyoqulov N. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari.T., 2001. 120 b.
7. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. T. "O'qituvchi", 2004.
8. Saidaxmedov N.S. Pedagogik amaliyotda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash namunalari. T.: RTM, 2000.
9. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya:nazariya va amaliyot. T.: «Fan», 2005.
10. Mustafa Akay. Introduction to Polymer Science and Technology & Ventus Publis'hing ApS, 2012, - P.169.
11. Richard J. D. Tilley Understanding solids: the science of materials. -John Wiley & Sons Ltd, 2004. –R. 193.

LOTIN TILINING ZAMONAVIY TIBBIYOT TA'LIMIDA TUTGAN O'RNI

Po'latova S.M.

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada hozirgi davrda lotin tilining tibbiyotdagi o'rni tahlil qilinadi. Lotin tili katolik dinining asosiy tili bo'lib, tibbiyotda anatomik, klinik va farmatsevtik atamalarni shakllantirish uchun xizmat qiladi. G'arbiy Evropa tillarining shakllanishida, mashhur va professional iboralar bilan boyitishda lotin tilining roli juda kattaligi va xilma-xilligini ifodalab beradi.

Kalit so'zlar: lotin tili, tibbiyot terminologiyasi, o'lik til, kasbiy iboralar, so'zlar.

Annotation. The role of the Latin language in medicine is analyzed in the article. Latin is the main language of the Catholic religion and serves to form anatomical, clinical and pharmaceutical terms in medicine. The role of the Latin language in the formation of Western European languages and the enrichment of folk and professional expressions expresses its greatness and diversity.

Key words: Latin, medical terminology, dead language, professional expressions, words.

Аннотация. В статье анализируется роль латинского языка в медицине. Латынь является основным языком католической религии и служит для образования анатомических, клинических и фармацевтических терминов в медицине. Роль латинского языка в формировании западноевропейских языков и обогащении народными и профессиональными выражениями выражает его величие и многообразие.

Ключевые слова: латынь, медицинская терминология, мертвый язык, профессиональные выражения, слова.

Lotin tili o'lik til ekanligi eramizdan avvalgi V-VI asrlardan ma'lum. O'lik til foydalanishda mavjud bo'lmagan tildir, deb ishonilsa-da, lotin tili atamallari qolyozmalarda ishlatilgan va ishlatilib kelmoqda. Bu "o'lik til"siz inson faoliyatining ko'plab sohalarini tasavvur qilib bo'lmaydi. Lotin tilining doirasi juda keng va sezilarli xilma-xilligi bilan ajralib turadi. 19-asrda fan sohasida lotin tili o'rnini milliy tillarga bo'shatib berdi.

Hozirgi vaqtda lotin tilining ahamiyati, tabiiyki, tibbiyotda juda katta, ammo u gumanitar ta'lim tizimida ham juda muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun, tibbiy terminologiya xalqaro tibbiy lug'at bo'lib, asosan lotin va yunon tillari va ularning shakllari asosida qurilgan. Ushbu lug'at butun dunyo bo'ylab tibbiyot sohasi vakillari uchun bir xil darajada tushunarli bo'lishi kerak.

Lotin tili, yuqorida aytib o'tilganidek, zamonaviy roman tillarini o'rganishda zarurdir, chunki bu tillarning tarixi, ko'plab fonetik va grammatik atamalar va lug'atning xususiyatlarini faqat lotin tilini bilish asosida tushunish mumkin.

Ozroq bo'lsa-da, grammatik va leksik tizimiga lotin tili ham katta ta'sir ko'rsatgan german tillarini (ingliz, nemis) o'rganuvchilarga ham tegishli. Lotin tili, shubhasiz, har qanday sohaga yordam beradi.

Lotin - dunyodagi barcha shifokorlarning ilmiy muloqot tili. Ingliz shifokori tomonidan yozilgan retsept Hindiston, Rossiya, Meksika yoki Angolada shifokor tomonidan o'qiladi. Roman guruhining barcha tillari o'zlarining lug'atlarida qo'shimcha ravishda, o'zgina bo'lsa-da, ularning morfologiyasida lotin tilining xususiyatlarini o'z ichiga oladi.

Fransuz adabiy tilining shakllanishi davrida unga lotin tili sintaksisi sezilarli ta'sir ko'rsatdi, uning ta'siri ostida fransuz tilidagi kelishik qoidalari, shuningdek, infinitiv shakllari shakllandi. Barcha zamonaviy tillarning zamirida lotin tili yotadi. Lotin tili iboralari faqatgina tibbiyot sohasida emas, balki, barcha jabhalarda qo'llaniladi. Zamonaviy tillarning ildizining ko'p qismi lotin so'zlaridan tashkil topgan. Yevropa tillari qo'lyozmalarining ko'p qismi lotin alifbosiga asoslangan. Biologiya, tibbiyot va yuridik sohalarda lotin tili atamashunosligi mustahkam ildiz otdi. Ayniqsa, tibbiyot sohasida lotin-yunon atamaları qo'llanilib kelmoqda. Lotin tilida ifodalangan ko'pgina hikmatli so'zlar antik yozuvchilar, faylasuflar va tibbiyot olimlarining nutqidan olingan hikmatli iboralardir. Yunon faylasufi Gippokratning: *Ars longa, vita brevis* (hayot qisqa, san'at abadiydir), *In via est in medicina via sine lingua Latina* (Lotin tilisiz tibbiyotga yo'l yo'q) kabi hikmatli iboralari bizgacha yetib kelgan.

Gaudeamus- talabalar madhiyasi o'rta asrlarda lotin tilida yozilgan bo'lib, dunyoning barcha qismiga yetib borgan. Lotin tilini tibbiyot va veterinariya institutlarida, universitetlarning biologiya va tabiiy fanlar fakultetlarida o'rganish zarurligiga shubha yo'q.

Lotin tili falsafiy suhbatlar uchun ham, kundalik suhbatlar uchun ham xizmat qildi. Bugungi kunda lotin alifbosi dunyo tillarining yarmiga xizmat qilmaydimi?

Rim raqamlariga kelsak, ehtimol ularni faqat Antarktida aholisi ishlatmaydi. Lekin, lotin tili alifbosi ko'pchilik davlatlarga xizmat qilishi ma'lum. Lotin tilining xalqaro ilmiy va badiiy madaniyat tili sifatidagi asosiy fikrlarni ko'rib chiqish, uning bizning davrimiz ehtiyojlariga muvofiq yashash va rivojlanish qobiliyati haqida xulosa chiqarish imkonini beradi. Lotin tilida nashr etilgan jurnallar ko'p sonlidir: "Latinitas" (Vatikan), "Palaestra Latina" (Barselona), "Vox Latina" (Saarbrücken), "Vita Latina" (Avignon), "Orbis Latinus" (Mendoza, Argentina). Lotin (yozma til sifatida) tibbiyot, tabiatshunoslik va yuridik terminologiyaning xalqaro tili bo'lib qoladi.

Lotin tili zamonaviy katolik cherkovi tomonidan rasmiy til sifatida qo'llaniladi. Vatikan hujjatlari lotin tilida saqlanadi va papalarning xabarları jamlanadi. G'arb diniy an'alariga ko'ra, ilmiy dissertatsiyalar va qo'lyozmalar hali ham lotin tilida yoziladi. Lotin tilini bilish katolik cherkovi ruhoniylari uchun ajralmas hisoblanadi.

Lotin tili qariyb 20 asr davomida Yevropa xalqlariga aloqa vositasi sifatida xizmat qildi. Uning yordami bilan ular Rim va qisman yunon madaniyati bilan tanishdilar va idrok etdilar. Bundan tashqari, Evropa tillari lug'aviy boyitish

manbai sifatida lotin tilidan foydalangan. Olimlarning hisob-kitoblariga ko'ra, ingliz tilidagi eng keng tarqalgan 20 ming so'zdan 10400 ga yaqini lotin, 2200 ga yaqini yunon va atigi 5400 ga yaqini anglo-sakson so'zlaridir. Bugungi kunda roman tillarida so'zlashuvchilarning umumiy soni 580 million kishini tashkil qiladi. 60 dan ortiq mamlakatlar milliy yoki rasmiy tillar sifatida roman tillaridan foydalanadilar (jumladan: fransuz - 30, ispan - 20, portugal - 7, italyan - 3) va lotin yozuvi tizimidan taxminan 30% foydalaniladi. Lotin tilida juda aniq so'z yasash tizimi yaratilgan. Shuning uchun, lotin tili (va qisman yunon tili) ilmiy-texnik terminologiyani shakllantirish uchun xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkin-ki, lotin tili qadimgi yunon tili bilan bir qatorda hozir ham xalqaro ijtimoiy-siyosiy va ilmiy terminologiyaning shakllanishida manba bo'lib xizmat qilmoqda. Ko'rinib turibdiki, lotin tilini o'rganish va bu boradagi bilimlarni yuqori darajada saqlash, zamonaviy ta'limning o'ta dolzarb vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. L.U.Xojayeva, X.A.Zohidova, Z.Z.Raxmatillayeva. Lotin tili. 2005. b-7-9
2. V.M. Hakimova. «Роль латинского языка в медицине и в современном мире».b.132-134.
3. А.В.Подосинов.Lingua Latina. Введение в латинский язык и античную культуру. 1998. -b.3-4.
4. М.Н. Чернявский. Латинский язык и основы медицинский терминологии. - 2002. b.9-16.

AKADEMIK LITSEYDA OZBEK TILINI OQITISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Mirzayeva Latofat Sunnatovna

O'zbekiston Davlat jahon tillari universiteti akademik litseyi

O'zbek tili va adabiyot o'qituvchisi

mirzayevalatofat2020@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim texnologiyalarining akademik litseylarda o'zbek tilini o'qitishdagi ahamiyati, zamonaviy o'zbek tili va adabiyoti o'qituvchisi pedagogik jarayonni samarali tashkil etish uchun zarur ko'nikmalarni, ijodiy va texnologik madaniyatni shakllantirishda foydali pedagogik metodlarni tavsiya qilaman.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, metodika, multimedia, o'zbek tili, zamonaviy metodlar, savodxonlik, imlo qoidalari, til grammatikasi

Abstract. In this article, I recommend the importance of modern educational technologies in teaching the Uzbek language in academic lyceums, the necessary skills for the effective organization of the pedagogical process by the teacher of the modern Uzbek language and literature, and useful pedagogical methods for the formation of creative and technological culture.

Key words: pedagogical technology, methodology, multimedia, Uzbek language, modern methods, literacy, spelling rules, language grammar

Аннотация. В этой статье я рекомендую важность современных образовательных технологий в преподавании узбекского языка в академических лицеях, необходимые навыки для эффективной организации педагогического процесса учителем современного узбекского языка и литературы, а также полезные педагогические методы для формирования творческой и технологической культуры.

Ключевые слова: педагогическая технология, методика, мультимедиа, узбекский язык, современные методы, грамотность, правила правописания, грамматика языка.

Bugungi kunda jamiyatimizni umuman olganda kundalik hayotimizni ommaviy axborot vositalarisiz tasavvur qila olmaymiz. Ta'lim jarayonida axborot texnologiyalari alohida dolzarblik kasb etmoqda. Kompyuter dasturlari vositasida yoshlarning bilimi va dunyoqarashini kengaytirishda keng foydanilmoqda. Turli fanlardan o'qitishda zamonaviy axborot texnologiyalari joriy etilib, dars samaradorligini yanada oshirmoqda. Mamlakatimiz ijtimoiy-ma'naviy hayotining barcha sohalarida bo'lganidek, ta'lim tizimida ham keng qamrovli islohotlar yo'lga qo'yildiki, bunda ta'lim-tarbiya tizimiga, oliy ta'limning o'quv-tarbiya jarayoniga axborot texnologiyalarini olib kirish orqali ta'lim sifatini uzluksiz ravishda takomillashtirib borish, samaradorligini ortirish talab etilmoqda.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalarini chuqur o'zlashtirgan, davr talablariga javob beradigan yuksak malakali ilmiy va pedagog kadrlar tayyorlash, umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, oliy ta'lim muassasalarida

o'zbek tili va adabiyoti fanini o'qitishning yangi va samarali metodlari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish borasida katta ishlar qilinishi ko'zda tutildi. Tajribadan ma'lumki, o'quvchilarning aksariyati o'zbek tili darslarida imlo qoidalarini puxta o'zlashtirmaydilar. So'larni qanday aytilsa, shunday yozishga odatlanib qoladilar. Shuningdek, o'quvchilarning nutqidagi dialektal xatoliklar ularning savodxonligiga soya solidi. Bu esa bora-bora ulardagi savodxonlik darajasining qotib qolishiga, so'zlarning muntazam ravishda xato yozilishiga sabab bo'ladi. Bu narsa ularning unli va undosh harflar imlosi bo'yicha o'zbek tili darslarida yetarlicha bilim va malakaga ega bo'lganliklarini ko'rsatadi. Bu kabi xatoliklarning oldini olish maqsadida "O'zbek tilining imlo qoidalari"dagi" ayrim unli va undoshlar imlosi yuzasidan tegishli nazariy ma'lumotlar mavzular o'tilgach, quyidagicha topshiriq beriladi: So'zlarni o'qing, xato yozilgan o'rinlarni topib, o'zbek tili ning imlo qoidalariga mos ravishda ularni to'g'rilang va daftaringizga ko'chirib yozing. Bugalter, hayol, xayol, xolol, momila, xuqiq, rektir, kanferensiya, komyuter, maylis va hokazo. To'g'ri yozilishi: buxalter, xayol, hayo, halol, muomala, halol, huquq, rektor, konferensiya, kompyuter, majlis. O'zbek tili o'qitish metodikasi - fani hozirgi kungacha boy tajriba to'pladi. U pedagogika fanlari sistemasidagi mustaqil fan sifatida shakllandi, rivojlandi, rivojlanishda davom etmoqda. Uning mazmuni o'zbek tili ta'limining izchil sistemasini ishlab chiqish, o'zbek tili darslarini tashkil qilishga oid metodik tavsiyalarni tanlash va amaliyotga joriy etishgina emas, balki metodika sohasining zamonaviy pedagogik texnologiyalar, til o'rganishning interaktiv metodlarini o'zida ifodalagan ilmiy asoslarini ishlab chiqish hamdir. O'zbek tili o'qitish metodikasi, birinchi navbatda, falsafa va umumiy tilshunoslik hamda tilshunoslikning nazariy asoslari bilan chambarchas bog'liqdir. Yaxshi bilamizki, til va nutq ajralmas yaxlitlikni tashkil etadi. Shunga qaramay, ular ayni bir xil hodisa ham emas. Ular nutqiy faoliyatning asosini tashkil qiladi. Insonning nutqiy faoliyati zimmasidagi vazifalar nihoyatda ko'p. Shulardan biri kommunikativlik vazifasidir. Bu uning kishilar orasidagi aloqa, munosabat — muomalani ta'minlashi bilan bog'liq. Bunda axborotlarni boshqalarga yetkazish, o'zaro fikr almashish amalga oshadi. Uning vositalari esa turli ko'rinishlarga ega. Xususan, ogzaki, yozma, shuningdek, tilshunoslikda paralingvistik deb nom olgan vositalar bo'lishi mumkin. Oxirgi turkumga har xil imo-ishoralar, mimikalar kiradi. Bunda bevosita nutqning o'zi ishtirok etishi ham, ishtirok etmasligi ham mumkin. O'zbek tilini o'qitish tarixi ancha qadimgi davrlarga borib taqaladi. Sharqda o'rta asrlarda ijtimoiy - madaniy hayotda yuksalish, ilm - fanda taraqqiyot kuzatiladi. Bu davrda O'rta Osiyoda yashab, ijod qilgan qomusiy olimlarimiz turli fanlar bo'yicha erishgan yutuqlari bilan jahon madaniyati, ma'rifati, ilmu fan rivojiga ulkan hissa qo'shdilar. Markaziy Osiyoni jahonga tanitgan Al-Xorazmiy, Abu Iso at-Termiziy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ismoil Juijoni, Marg'inoniy, Zamahshariy, Mahmud Koshg'ariy, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy kabi ulkan mutafakkirlar bebaho kashfiyotlari bilan o'z xalqlarining shuhratini olamga yoydilar. Ular ta'lim va ta'biya bobida ham o'chmas iz qoldirdilar. Chunonchi, buyuk mutafakkir Al -Xorazmiy "Sezgi orqali

bilish bu qisman bilish bo'lsa, mantiqiy bilish haqiqatdir", — deydi va bilim egallashda ijodiy faoliyatni asos qilib oladi. Sharqda "Ikkinchi muallim" deb tan olingan Abu Nasr Forobiyning "Ta'lim-tarbiya berish usullari" asaridagi "Bilim, ma'rifat, yaxshi axloq bilan bilimdon, ma'rifatli, yetuk, mukammal inson yetishadi. Buning uchun ta'lim jarayoni o'qituvchi tomonidan to'g'ri tashkil etilishi, boshqarilishi va ma'lum maqsadlarga yo'naltirishi lozim", — degan fikri "O'zbek tili o'qitish metodikasi"da ham asosiy, bosh mezon vazifasini o'taydi. Abu Rayhon Beruniy har bir ishning kishi ruhiga, qobiliyatiga mos, uni toliqtirmaydigan bo'lishiga alohida e'tibor beradi: "Bizning maqsadimiz talabani toliqtirib qo'ymaslikdir. Agar talaba bir masaladan boshqa bir masalaga o'tib tursa, u xuddi turlituman bog'larda sayr qilgandek bo'ladi. Har bir yangi narsa o'iganuvchiga rohat bag'ishlaydi", — deydi buyuk alloma. Bu xulosa til hodisalarini o'rganishda, lisoniy materiallarni joylashtirish va o'qitishda dasturulamal bo'lishi shubhasizdir.

Akademik litseylarda ona tili va adabiyoti darslarini o'qitishda zamonaviy usullardan foydalanib quyidagi natijalarga erishishi ko'zda tutilgan:

- ta'limda axborot texnologiyalari bo'yicha tayanch tushuncha, atama va vazifalar;
- axborot-ta'lim muhitining tarkibi va tuzilishi;
- axborot texnologiyalari bilan ishlash ko'nikmasining shakllanishida jahon tajribasi;
- ta'limda axborot texnologiyalarini tatbiq etishning ahamiyati;
- masofaviy ta'limni rivojlantirish sohasida asosiy loyihalar;
- ta'lim jarayonida interaktiv doska; bilishi va ulardan foydalana olishi kerak;
- zamonaviy axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga tatbiq etgan holda pedagogik faoliyatni tashkil etish;
- multimedia darsliklarining turlari va tuzilishini bilish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak;
- o'quv jarayonini tashkil etish va samarali boshqarish;
- elektron ta'lim resurslaridan oqilona, samarali foydalanish malakalariga ega bo'lishi kerak.

Bugungi kunda istalgan fan o'qituvchisining pedagogik dasturiy vositalarni yarata olishi va ularni mashg'ulotlarda unumli qo'llay olishi davr talabidir. O'zbek tili va adabiyoti darslarida foydalaniladigan elektron materiallarning sifati, samaradorligini oshirish yo'llarini o'rgatadigan yuqoridagi fan o'zbek tili va adabiyoti darslarining yanada yuqori saviyada tashkil etilishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan dabitotlar

1. Kobilova, N., Shayxislamov, N., & Raimova, M. (2021). O 'ZBEK VA INGLIZ PAREMIOLOGIK BIRLIKLARINING QIYOSIY-SEMANTIK TAHLILI. Scientific progress, 1(4).
2. Shayxislamov, N. (2020). Ona tili fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish. O 'zbekistonda ilm-fan va ta 'lim masalalari: muammo va yechimlar, (3), 71-73.
3. Shofqorov, A. M., Baykabilov, (2020). TIL O 'QITISHDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARI. Science and Education, 1(Special Issue 3).
4. Axmedov, B. A., Maxmudov, Q. (2021). SMART TEXNOLOGIYASI VA UNDAN TA'LIMDA TIZIMDA KLASTERLI FOYDALANIISH IMKONIYATLARI. Scientific progress, 1(3).

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA ZAMONAVIY INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Ismoilova Gulhayo Ochilovna

*O'zbekiston Davlat jahon tillari universiteti
akademik litseyi O'zbek tili va adabiyot o'qituvchisi
ismoilovagulhayo2015@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili va adabiyot fanlarini o'qitishni pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda ta'lim samaradorligini oshirish, dars jarayonida ta'limiy o'yinlar oquvchilarni faol ishtirokiga aylanish yo'llari hamda ona tili va adabiyot fanlaridagi muammoli mavzulardan kelib chiqib, bog'liq muammoni ajratib olish orqali yetuk malakaga ega bo'lishlar masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'limiy o'yinlar, texnologik xarita, muammoli vaziyat, innovasion texnologiyalar, interfaol metodlar.

Abstract. In this article, the teaching of native language and literary sciences is discussed in order to increase the effectiveness of education using pedagogical technologies, ways of educational games to become active participation of students in the course of the lesson, and based on the problematic topics in native language and literary sciences, the related problem is discussed. the issues of obtaining advanced qualifications through separation are highlighted.

Key words: educational games, technological map, problem situation, innovative technologies, interactive methods.

Аннотация. В данной статье рассматривается преподавание родного языка и литературоведения в целях повышения эффективности обучения с использованием педагогических технологий, способов обучающих игр, направленных на активное участие учащихся в ходе урока, а также на основе проблемных тем в родного языка и литературоведения, обсуждается связанная с этим проблема, освещаются вопросы получения повышения квалификации через отделение.

Ключевые слова: обучающие игры, технологическая карта, проблемная ситуация, инновационные технологии, интерактивные методы.

Dunyoning barcha rivojlanayotgan davlatlari hozirgi globllashuv vaqtda o'z oldiga hamma bolalarni umumiy o'rta ta'lim jarayoniga to'liq qamrab olish masalasini qo'ygan bir vaqtda, mustaqil O'zbekistonimizda ushbu muammo allaqachon muvaffaqiyatli hal etilgan bo'lib, uzluksiz ta'limda masofaviy ta'limni qo'llab, o'quvchilar bilimni baholashda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanmoqda. Bugungi kunda navbatdagi ustuvor vazifa sifatida, sifatli ta'lim-tarbiya berish, ta'limning samaradorligini oshirish masalasi qo'yildi. Ta'lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda oquvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga orgatilgan bo'lsa, zamonaviy

texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlarini qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlarini keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yonaltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi. Shuning uchun umumta'lim maktablarida zamonaviy o'qitish metodlari interaktiv metodlar, innovasion texnologiyalarning orni va roli benihoya kattadir.

Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatish orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega. Darslarni innovasion texnologiyalardan foydalanish asosida tashkil etish ijobiy natija beradi, chunki o'qituvchi innovasion faoliyat yuritgandagina ta'lim mazmuni o'zgaradi. O'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda ona tili va adabiyot darslariga interfaol metodlar va ta'limiy oyinlardan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan bir qatorda ularni fanga bolgan qiziqishlarini ham orttiradi. Quyida biz ana shunday metodlardan ayrimlari haqida fikr yuritib, ulardan namunalar keltiramiz:

Mashg'ulotni otkazish tartibi muammo ozi nima degan savol asosida mavzuga kirib boriladi. Muammo bilish va bilmaslikning ortasi bolib, bunda muammoning dolzarbligi va o'ziga xosligi nazarda tutiladi. Bir mavzuga oid qator muammolar olinib, undan eng dolzarblari ajratiladi. Mashg'ulotda oqituvchi ishtirokchilarni guruhlariga ajratib, darsni otkazish tartib-qoidalari va talablarini tushuntiradi. Chunki, ushbu texnologiyani amalga oshirish jarayoni bosqichli ketma-ketlik asosida olib boriladi.

Bugungi rivojlanib borayotgan mustaqil O'zbekistonimizda o'quvchi-yoshlarni ta'limga to'g'ri yo'naltirish juda katta ahamiyatga ega. Zero, yurtimizning kelajagi yoshlarimiz qo'lida. Ma'lumki, o'quvchilarimizning ko'p vaqtlari maktabda o'tadi. Ularning ta'lim olishini to'g'ri tashkil etish esa, biz o'qituvchilarning zimmasidagi yuksak burchdir.

“Yomon o'qituvchi”- gapiradi. “Yaxshi o'qituvchi”- ko'rsatadi. Zamonaviy o'qituvchi esa dars jarayonlarida interfaol metodlardan samarali foydalangan holda o'quvchilar ongidagi bo'shliqni tezda anglab, chora topib, ilm- ma'rifat bilan to'ldiradi. Xo'sh, interfaol metodlar ta'limda qanday samara beradi? Keling bu haqida to'xtalib o'tamiz. Interfaol metodlarning juda ko'p turlari mavjud. Masalan: Rolli o'yin, Davra suhbat, Baxs-munozara, Muammoli vaziyatlar, Zanjir, Chala xat, Maktub, Blits so'rov, Venn diagrammasi, Assisment texnologiyasi, Swot tahlil, Sinkveyn va hokazo.

Bu metodlardan ona tili va adabiyot darslarda foydalanish o'qitish mazmunini yaxshi o'zlashtirishga olib keladi. O'z vaqtida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida samimiy aloqalar o'rnatiladi. O'qitish usullari ta'lim jarayonlarida turli xil ko'rinishlarda kechadi. O'quv jarayoni o'quv ehtiyojini qondirish bilan yuqori motivatsiyaga ega bo'ladi. Axborat berish, olish va qayta ishlash, o'zaro muloqatga kirish, fikr bildirish, fikr almashish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi. Metodlarimiz o'quv jarayonida qanday tashkil qilinadi? “Chala xat” -metodidan

o'qituvchilarimiz shoir va yozuvchilarimiz hayoti va ijodini, she'r va g'azallarini o'rganishda qo'llash mumkin. Sharti shuki, darsligimizda berilgan matn, g'azal va she'rlarning ba'zi joylarini tushurib qoldirasiz. Metodni qo'llashdan oldin esa mavzuni to'liq o'rganishni o'quvchilarga uy vazifa topshirig'i sifatida berasiz.

“Venn diagramma”- bu solishtirma metod, Bu metod orqali yozuvchi va shoirlar hayoti, ular yozgan asarlar solishtiriladi. O'xshash va farqli jihatlari ko'rib chiqiladi. Metodning maqsadi o'quvchilarda topqirlikni, solishtirib o'qish, bilimlarni yanada oshirish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

“Blits so'rov” metodidan adabiyot darslarda ham ona tili darslarida ham foydalansa bo'ladi. Masalan: Adabiyot darslarida adabiy janrlarni o'qitishda jumladan, ertak, doston, hikoya, qissa, roman va xakazo. Ona tilidan esa, so'z turkumlarining guruhlarini aniqlashda foydalanish mumkin.

“Blits so'rov” metodi o'quvchilar qalbida ona tili va adabiyot yanada chuqurroq o'rganishga undaydi. Bu metodni mavzuni mustahkamlash darslarida foydalansa bo'ladi.

“Assesment”— metodi o'quvchilarning olgan bilimlarini tez baholash imkonini beradi. Bunda shoir, yozuvchilarning asari yoki she'rlar bitta test, baytining Bu metodlar orqali o'quvchilar faqat bilim olib qolmasdan olgan bilimlarini kelajakda qo'llay olish malakasini rivojlantiradi. Hayotga pozitiv nigoh bilan qarashga o'rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.: Sharq, 1997. 20-29 betlar. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, - Xalq ta'limi, 1998, 1-son.
2. N.Uluqov. “Tilshunoslik atamalarining izohli lug'ati”. Namangan, 2018
3. “Darsda hammasi bo'lmasa ham pedagogikaning asosiy qismi markazlashgan”. 1971. 149
4. Nematov, R. A., & Almanov's, Q. O. (2022). THE ROLE OF HISTORICAL SOURCES IN THE STUDY OF THE HISTORY OF THE TURKISH EMPIRE. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 2(10), 25-31.
5. Ochilov, I. (2023). IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN FORMING THINKING AND SKILLS IN HISTORY LESSONS. Science and innovation, 2(B4), 481-484.

HOFIZ XORAZMIY SHE'RIYATIDA DINIY-TASAVVUFIY OBRAZLAR

Tairov Ixtiyor

Urganch davlat universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mumtoz adabiyotimizda o'z ijodi bilan beqiyos o'ringa ega bo'lgan Hofiz Xorazmiyning ijodidagi diniy-tasavvufiy obrazlar muhtasari ravishda yoritilib berilgan.

Kalit so'zlar: jannat, malak, behisht, Ka'ba.

So'z san'atining dastlabki namunalari qadim zamonda dunyoga kelib, unda insoniyatning porloq kelajagi haqidagi orzu qarashlari turli obrazlar vositasida aks ettiriladi. «Obraz» termini rus tilidan olingan bo'lib, «aks» degan ma'noni anglatadi. Adabiyotshunoslik istilohi sifatida «obraz» deganda adabiyot va san'atning tafakkur shakli bo'lmish badiiy obraz nazarda tutiladi. «Badiiy obraz borliqning (undagi narsa, hodisa va h.k.) badiiy asardagi aksi»¹. Obrazlar davr va zamon bilan bog'liq bo'ladi. Mavzu ko'lami jihatidan obrazlarni ham bir nechta turlarga bo'lish mumkin. Shu jihatidan diniy mavzudagi obrazlardan foydalanish, ularni mumtoz adabiyotimizda keng qo'llash, ko'pgina adiblarimiz ijodida uchraydi. Diniy obrazlar davr bilan ham bog'liq bo'lib, dastlab diniy-mifologik shaklda dastlabki yozma manbalarda ham kuzatishimiz mumkin. Mumtoz adabiyotimizda esa, xususan, o'zbek adabiyotida islom dini ta'sirida VIII asrdan keyin qo'llanila boshlangan. Jumladan, Xorazmiyning «Muhabbatnoma», Rabg'uziy «Qissasi Rabg'uziy» asarlarida ko'rishimiz mumkin. Adabiy merosimizni o'rganish jarayonida Hindistonning Haydarobod shahrida Hofiz Xorazmiyning devoni topiladi². Shoir devonida bir qancha janrlar jamlangan bo'lib, har bir g'azalida asosiy janr g'azal janrini tashkil qiladi. G'azallarida mavzu ko'lami jihatidan ilohiy ishq tarannumi etilgan. Diniy istilohlar (Qur'on, sura, oyat, hadis, Ka'ba, imon, namoz, ro'za, zakot, haj, joynamoz, farz, sunnat, farishta, malak, Jannat, do'zax, musulmon, kofir, g'abr, yahudiy)ning obraz sifatida turlicha talqinlarini ko'rishimiz mumkin. Ma'lumki, mumtoz adabiyotimizdan, «jannat» so'zi bilan bir qatorda behisht, firdavs so'zlari keng qo'llaniladi. Hofiz Xorazmiy ijodida ham «jannat» so'zini turlicha holatlarda uchrashini ko'rishimiz mumkin. Baytlarning umumiy sharhini olib qaralganda ilohiy ishq tarannumi yaqqol sezilib turadi. Quyida diniy istilohlardan «behisht» yani jannat istilohi bilan bog'liq misralarni ko'rib o'tamiz:

*Behisht ichra agar bo'lmasa yodi, qari do'zaxdur,
Aning yodi bilan erur do'zax jannati a'lo. (10)*

Har bir ilohiy ishq kishilarining oliy maqsadi Yor jamoliga yetishish maqsadi hisoblanadi. Aqoid olimlari jannatning bir necha tabaqalarga ega ekanligi, aytadilar. Sof tasavvufiy mazmunga yo'g'rilgan ushbu baytdan ham, kishi jannatda bo'lsam ham agar Allohning yodi bo'lmasa do'zaxning qari ekanligini aytadilar.

¹ D. Quronov. Adabiyotshunoslikka kirish. T: A. Qodiriy nashriyoti, 2010, 63-b.

² Hofiz Xorazmiy .1-devon. T: MK nashriyoti, 1981, 3-b.

Bilaks, kishi do'zaxda bo'lsa-yu, Alloh yodi bilan bo'lsa ul kishi do'zax ham jannatning eng a'lo joyi ekanligini tushunishimiz mumkin. Shoir ijodida makon nisbati bilan bog'liq bo'lgan jannat va do'zax istilohlaridan turlicha foydalanilgan. Quyidagi baytda ham, yuqoridagi baytga o'xshash holatni uchratishimiz mumkin.

*Sansiz manga hayot o'lumdir, yamon erur
Sansiz manga behisht- barin do'zaxu azob.(56)*

Hijron ishq ifodalangan ushbu baytda ham, Yorsiz bu dunyo ham, xuddi o'lumdir. Agar yorsiz jannat bo'lsa ham do'zax ekanligini anglashilmoqda.

Shuningdek, shoir ijodida behisht istilohi ilohiy ishq bilan bir qatorda majoziy ishq ham keltirib o'tiladi.

*Topg'anda yor eshigin fikr etmadim raqibdin
Jannatda bo'lg'an oriy, qilmadi fikr-i fosid.*

Ma'lumki tasavvufda mashuqaning, ya'ni Hofiz Xoramiy lirikasida hayotning vaqtincha ekanligi dunyoga berilmaslik g'oyalari diniy timsollar orqali to'xtalib o'tilgan.

*Dunyo-yi dunni tark qilib, ey do'st, din tila
Ushbu jahong'a boqma, jahon ofarin tila.*

Aylanib turuvchi dunyo, bizdan oldin ham mavjud edi. Hofiz Xorazmiy ushbu baytda ne'matlarini tark qilib, abadiy ne'matga eltuvchi yo'lni, ya'ni dinni tanlashga undamoqda. Mumtoz adabiyotshunosligimizda pand-nasihati ruhi, shuningdek, diniy-tasavvufiy g'oya asosiy mavzu sifatida keng o'rin olib kelgan.

Shuningdek, diniy obrazlardan Ka'ba obrazi bilan bog'liq o'rinlarni ko'rishimiz mumkin. Uludogning "Tasavvuf terminlari"³ kitobida Ka'ba timsoli quyidagicha ifodalangan.

Ka'ba-yetishish maqomi, qalbning haqqa intilishi. Bu maqomda oshiqning yetishligi uchun ehrom kiyishi kerak.⁴

*Mardona ko'nglum Ka'bayi vasling tilab bossa qadam,
G'am boridin xalos ul-damda jonning maxmili(253-b)*

Baytda oshiq yorning vaslini qumsab, g'amdan qutulish uchun Ka'baga qadam bosishi kerakligi anglashilmoqda. Yana bir baytda esa, lirik qahramon ishqdan, hijrondan masrur bo'lganki, Ka'bada bo'lsa ham uning dardiga darmon bo'lmaganligi, ko'ngliga tushmaganligini ko'rishimiz mumkin

*Hargiz havo-yi Ka'ba ko'nglumg'a tushmadi,
Qilg'ali yor kuyida azm-i iqomate (220)*

Yana bir baytda ko'ngulni Ka'baga yetishish umidi borligi, jonning qulog'iga shunday tovush jarang urishi aytilgan. Aslida Ka'ba yorning manzili bo'lib, oshiq qulog'i yorning ovozidan boshqa narsani eshitmasligi, faqatgina yor ovozi unga darmon ekanligi anglashilmoqda:

*Yetkay erdi ko'nglum, Ka'bayi maqsudingg'a,
Lutfidin tegsa bu jon sam'ina bong jarase.(212)*

³ Hofiz Xorazmiy .2-devon.T:MK nashriyoti,1981,212-b.

⁴ Dr.Sulaymon Uludag.Tasavvuf terimlari.I:1995,

ШУРСУ КОНИ ДОЛОМИТ МИНЕРАЛИ ВА ФОСФОГИПСНИНГ ХОССАЛАРИ

Тахирова Н.Б. Карабекян С.Х.

Annotatsiya. Ишда аммиакли селитрасига модификатор сифатида танланган “Шурсу”, “Навбахор”, “Дехқонобод” конлари доломит минераллари ва «Аmmofos-Махам» АЖ ишлаб чиқариши чиқиндиси бўлган фосфогиПСнинг турли хил ўлчамдаги дисперслик ва кимёвий таркиблари ҳамда физик-механик хоссалари ўрганилган. Аммиакли селитрасига қўшимча сифатида доломит минерали қўлланилса селитранинг таркиби азот (N) элементида ташқари ўсимликлар учун зарур бўлган озук элементлари кальций (CaO) ва магний (MgO) билан агарда, фосфогиПС қўлланилса олтингугур (S) элементи билан бойийди.

Калит сўзлар: доломит минерали, фосфогиПС, таркиб, зичлик, сочилувчанлик, гигроскопик нукта, намлик сифими.

Аннотация. В работе изучены дисперсно-химический состав и физико-механические свойства доломитовых минералов «Шурсу», «Навбахор», «Дехканабад» и фосфогипса, являющегося отходом производства АО «Аmmofos-Махам» модификатор аммиачной селитры. Если доломитного минерала используется в качестве добавки к аммиачной селитре, содержание селитры обогащается кальцием (CaO) и магнием (MgO), необходимыми для растений питательными веществами, если используется фосфогипс – элементом серы (S).

Ключевые слова: минерал доломит, фосфогипс, состав, плотность, расщепчатость, гигроскопическая точка, влагоемкость.

Annotation. The paper studied the dispersed chemical composition and physical and mechanical properties of dolomite minerals "Shursu", "Navbakhor", "Dekhkanabad" and phosphogypsum, which is a waste product of JSC "Ammofos-Maxam" ammonium nitrate modifier. If the dolomite mineral is used as an additive to ammonium nitrate, the content of the nitrate is enriched with calcium (CaO) and magnesium (MgO), nutrients necessary for plants, if phosphogypsum is used, the sulfur element (S).

Keywords: mineral dolomite, phosphogypsum, composition, density, disintegration, hygroscopic point, water capacity.

Кириш. Дунё аҳолисини тез суръатларда ўсиб бориши ва ҳосилдор экин майдонларининг яроқсиз ҳолатга келиши, ўсимликлар тез ва яхши ўзлаштиришида асосий рол уйнайдиган фойдали элементлари бўлган озукабоп ўғитлар ишлаб чиқариш учун минерал керакли хом ашё манбаларини кескин камайиши қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида муаммоларни келтириб чиқармоқда. Қишлоқ хўжалиги экинларидан юқори ва сифатли ҳосил олишда уни кимёлаштириш катта аҳамиятга эга. Янада арзон қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва уларнинг сифатли ҳосилдорлигини ошириш ҳамда узокроқ муддатда сақлаш мақсадида

таркибида турли хил озуқа моддалари бўлган маҳаллий табиий минералларга эътиборни қаратиш лозим. Бу вазият минерал ўғитларни тежамли ишлатиш имконини беради ва ўсимлик учун зарур бўлган шаклдаги элементларни мақбул нисбат ва етарли миқдорларда тўла таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Жаҳон миқёсида юқори сифатли хом ашё захираларини камайиши тупрок унумдорлигини ва экинларнинг ҳосилдорлигини оширишда таркибида ўсимликни нормал ўсиши ва ривожланиши учун макро- ва микроэлемент озуқалари мавжуд бўлган агрономик рудаларни кенг масштабда қайта ишлашга жалб этиш жуда муҳим аҳамиятга эгадир.

Ўзбекистон Республикасининг 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегиясининг учинчи йўналишида «юқори технологик қайта ишлаш тармоқларини, биринчи навбатда, маҳаллий хом-ашё ва йирик саноат чиқиндиларини чуқур қайта ишлаш асосида юқори қўшимча қийматга эга тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни жадал ривожлантириш»га қаратилган муҳим вазифалар белгиланган.

Тадқиқот объектлари ва усуллари. Шурсу», доломит минерал (ДМ) ҳамда «Аммофос-Махат» акциядорлик жамиятида (АЖ) экстракцион фосфор кислотаси (ЭФК) ишлаб чиқариши чиқиндиси бўлган фосфогипснинг (ФГ) дисперс ва кимёвий таркиблари ҳамда физик-механик хоссалари ўрганилди. Ўрганилган маълумотлар таҳлил натижаларига кўра, доломит минераллари, фосфогипс аммоний нитрати ва сульфати асосида янги навли мураккаб ўғитлар олишнинг илмий асослари ва ресурстежамкор технологиясини ишлаб чиқиш зарур. Республикада Марказий Қизилқум ва Қорақалпоқ фосфоритлари асосида оддий (суперфосфатлар), мураккаб (аммофос, супрефос, нитрофос, мураккаб азот1фосфорли ўғит, суяқ ўғитлар) ва органоминерал ўғитлар ишлаб чиқаришда илмий-тадқиқот ва инновацион ишланмаларнинг кенг миқёсда қўлланилиши асосида муайян натижаларга эришилмоқда [1-5].

Танлаб олинган “Шурсу” кони ДМ ҳамда ЭФК ишлаб чиқариши чиқиндиси бўлган ФГ дастлаб, чинни ховончада майдаланди сўнгра, аналитик тарози ёрдамида ҳар бирдан 100 г дан ўлчанган намуналарнинг 0,5; - 0,5; + 0,315; - 0,315 + 0,25; - 0,25 + 0,16; - 0,16 + 0,063 ва - 0,063 + 0,05 ўлчамларда дисперслик таркиби аниқланди. Тадқиқот ишининг кейинги босқичида дисперслик даражаси 0,25 мм бўлган доломит минераллари ва фосфогипснинг кимёвий таркиблари маълум стандарт усуллар [6-8] ёрдамида аниқланди (2-жадвал). Ишнинг охириги босқичида эса танлаб олинган намуналарнинг (ДМ ва ФГ) физик-механик хоссалари аниқланди.Натижалар 3-жадвалда келтирилган.

Олинган натижалар таҳлили.

1-жадвал

Шурсу кони доломит минерали ва фосфогипснинг дисперслик таркиби

Йириклик синфи, мм	Фракциялар чиқими, оғир. %	
	Доломит	Фосфогипс
0,5	9,70	17,39
- 0,5 + 0,315	11,03	9,16
- 0,315 + 0,25	4,48	2,45
- 0,25 + 0,16	8,62	12,0
- 0,16 + 0,063	17,31	25,72
- 0,063 + 0,05	48,86	33,28
Дастлабки оғирлик	100	100

Ундан кўринмоқдаки, майдаланган “Шурсу”, “Навбахор” ва “Деҳқонобод” ДМлари ҳамда ФГнинг дисперслик таркибига кўра кўпроқ оғирлик қисми (оғир. %) асосан йириклик синфи 0,5; - 0,5 + 0,315; - 0,16 + 0,063 ва - 0,063 + 0,05 мм бўлган ўлчамларида аниқланди.

2-жадвал

Шурсу кони доломит минерали ва фосфогипснинг кимёвий таркиби

Объект номлари	Компонентлар миқдори, оғир. %									
	CaO	MgO	SiO ₂	MnO	TiO ₂	Na ₂ O	K ₂ O	P ₂ O ₅	SO ₃	CO ₂
Доломит	31,48	19,17	2,87	0,01	0,02	0,05	0,15	0,03	0,30	45,0
Фосфогипс	37,47	-	2,95	0,072	0,05	-	0,10	1,59	54,49	-

2-жадвалдан аниқландики, “Шурсу” кони ДМ таркибида 31,48% CaO ва 19,17% MgO элементлари мавжуд. Бундан хулоса қилиш мумкинки, агарда, АСга қўшимча сифатида доломит минерали қўлланилса селитранинг таркиби азот элементидан ташқари ўсимликлар учун зарур бўлган озуқа элементлари CaO ва MgO билан агарда, фосфогипс қўлланилса олтингугур элементи билан бойийди.

3-жадвал

Шурсу кони доломит минерали ва фосфогипснинг физик-механик хоссалари

Хосса	Кўрсаткичлар	
	Доломит	Фосфогипс
Намлик, %	1,5	18-20
Эркин уйма зичлик, г/см ³	1,23	2,2-2,4
Зичлашган зичлик, г/см ³	2,80	2,9-3,1
Қиялик бурчаги, град.	41°10'	36°21'
Сочилувчанлик, сония	17,76	15,35
Гигроскопик нукта, %	41,65	44,30
Намлик сигими, %	8,04	15,62
10 %-ли суспензия рН	8,82	3,29-3,5

3-жадвалга кўра, 1-1,5% намликда ДМ эркин уйма зичлик Шурсу ДМ учун 1,23 г/см³; ва ФГ учун 2,2-2,4 г/см³ га тенг. Шурсу кони ДМ намунасининг табиий қиялик бурчаги қиймати 39-41 градус оралиғини

ташкил этган бўлса, ФГ учун бу кўрсаткич 36°21' ни ташкил этди. Танланган объектларнинг сочилувчанлиги эса текис, ҳеч қандай қийинчиликларсиз тарқалди. Намлик сифими чегараси ДМ учун – 8,04-9,22%, ФГ учун эса 15,62% бўлиб, ундан юқори намликда ушбу хом ашёлар ўзининг сочилувчанликларини йўқотади.

Шуни ҳам таъкидлаш лозимки, 8,76 дан 9,05 гача рН қийматига эга бўлган доломит минерали аммиакли селитрасининг нордонлигини самарали нейтраллайди.

Магнийли ОАС намуналарини олиш учун асосий компонент сифатида «тоза» маркадаги аммоний нитрати (NH_4NO_3) ва сульфати ($\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$) танланди.

Хулоса. Танланган қўшимчаларнинг кимёвий ва дисперслик таркиблари ҳамда физик-механик хоссалари таҳлилига кўра, уларни аммиакли селитрасига модификатор қўшимчалар сифатида қўллаш мумкин. Танланган қўшимчаларнинг таъсир механизмини ўрганиш учун дастлаб АС суюқланмасига ДМ киритиб, сўнгра ушбу аралашмаларга ($\text{NH}_4)_2\text{SO}_4$ ёки ФГ қўшиш йўли билан ҳосил қилинган доломит-сульфат-нитратли ёки доломит-гипс-нитратли суюқланмаларни сочиш (приллирования) ёки жадал аралаштириш (окатка) йўли билан таркибида магний тутган ОАС олиш мумкин.

Фойдаланган адабиётлар руйхати

1. Nargisa Toxirova, Abduraxim Nabiyev, Fazliddin Xudoyberdiyev. Product Properties of Lime-Ammonium Nitrate Based on Dolomite Mineral, Ammonium Sulfate and Nitrate. // International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. India. Vol. 7, Issue 11, November 2020. – pp. 15914-15917
2. Nargisa Toxirova, Abduraxim Nabiyev, Fazliddin Xudoyberdiyev. Calcium-Ammonium Nitrate Based on Dolomite Mineral, Phosphogypsum, Ammonium Nitrate and Sulfate.// International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. India. Vol. 8, Issue 3, March 2021. - pp. 17045-17048
3. Nargisa Toxirova, Abduraxim Nabiyev, Adurasul Mamataliyev. Magnesium-calcium-ammonium nitrate with addition of dolomite and phosphogypsum // Journal of Engineering and Technology. India. Vol. 12, Issue 2, Dec 2022, - pp. 21-26
4. Тахирова Н.Б. Состав и свойства различных минералов доломита и фосфогипса // Композиционные материалы. - Ташкент. - 2022. - №4. - С. 65-68.
5. Тахирова Н.Б., Набиев А.А., Худойбердиев Ф.И. Известково-аммиачная селитра: получение и свойства // Научный вестник Наманганского государственного университета: г. Наманган / 2022 г. - №7. - С. 79-86
6. Тахирова Н.Б. Реологические свойства известково-аммиачной селитры на основе доломита, плава нитрата и сульфата аммония // International

- Journal of Advanced Technology and Natural Sciences. Vol.3(2) 2022. – С. 27-31.
7. Тахирова Н.Б., Набиев А.А., Худойбердиев Ф.И. Способ получения известково-аммиачной селитры // Республиканская научно-техническая конференция "Новые композиционные материалы: получение и применение в различных отраслях промышленности" г. Ташкент , Узбекистан . 15-16 сентября 2022 года . - С. 169-170.
 8. Тахирова Н.Б., Набиев А.А., Худойбердиев Ф.И. Известково-аммиачная селитра с добавкой доломита и сульфата аммония // Республиканская научно-техническая конференция «Новые композиционные материалы: получение и применение других продуктов» г. Ташкент, Узбекистан. 15-16 сентября 2022 г. - С. 171-172.
 9. Тахирова Н.Б. Магнийсодержащая известково-аммиачная селитра с добавками доломита и фосфогипса // Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences (USA). 01- 11-2023. - PP. 35-39.
 10. Тахирова Н.Б. Некоторые физические свойства известково-аммиачного нитрата, полученного на основе доломита, сульфата и нитрата аммония // 2022: International Conference on "Ethics and Integrity in the Competitive World". Бостон. США. 9 января 2022г - С. 135-141.
 11. Тахирова Н.Б., Набиев А.А., Худойбердиев Ф.И. Известково-аммиачная селитра с добавкой доломита и сульфата аммония // Республиканская научно-техническая конференция " Химия и химическое образование проблем " г. Фергана , Узбекистан. 20 сентября 2022 года . - С. 114-116.
 12. Тахирова Н.Б., Набиев А.А., Худойбердиев Ф.И. Технология получения известково-аммиачной селитры с новыми добавками// Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar, nazariy va amaliy strategiyalar tadqiqi № 1 sonli Respublikasi ko'p tarmoqli, ilmiy konferensiya 24-sentyabr 2022-yil. – Б.76-79.
 13. N.Toxirova, F.Xudoyberdiyev. Product properties of lime-ammonium nitrate based on dolomite mineral, ammonium sulfate and nitrate// III-международной конференции комплексное инновационное развитие Зарафшанского региона: достижения, проблемы и перспективы.г. Навои. Узбекистан. 27-28 октября, 2022 год. –С.412-416.
 14. Худойбердиева Н.Ш. Бахронов Х.Ш. Гидравлическое сопротивление зернистого слоя при восходящем потоке жидкости. Журнал «Химическое и нефтегазовое машиностроение». -Москва, 2007. -№ 12. -С. 12-13.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ КЛАССИЧЕСКОЙ И СОВРЕМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Хикматова Д.П.

Преподаватель филологического факультета БухГУ

Рустамова Севара

Студентка филологического факультета БухГУ

Аннотация. В данной статье представлена информация об особенностях развития классической и современной литературы, произведения, рассказывающие о несправедливости в обществе, расслоении, правах женщин и т.д., поясняются проблемы.

Ключевые слова: классическая литература, современная литература, модернисты, общество.

Annotation. This article provides information about the peculiarities of the development of classical and modern literature, works telling about injustice in society, stratification, women's rights, etc., explains the problems.

Keywords: classical literature, modern literature, modernists, society.

Основными особенностями художественной литературы всегда были обновления её формы и содержания. Это, в свою очередь, указывает на то, что для каждой литературы определенного периода требуется дар новых идей и новых героев, всё это свидетельствует о своей социально-эстетической потребности каждого общества и каждой национальности во всем этом, что художественная литература является основным средством, восполняющим эти потребности. Своеобразный прогресс обновления периода независимости, а также его особенности, сегодняшней образ жизни и душевные переживания народа можно увидеть в разнообразных специфических методах описания, отражающих эффективное воздействие передовых творческих опытов мировой литературы и принципов изображения современной узбекской прозы. Такое совершенство можно заметить в опыте только вступивших на путь творчества во 2-й половине XX в.- в годы сильнейшего притеснения бывшей советской идеологии, а также в творчестве писателей в годы независимости. В частности, хорошо осведомленный европейской литературой Ульмас Умарбеков написал цикл рассказов, посвященных мужественным гайдукам из жизни болгарского народа, боровшихся за освобождение Родины. Пиримкул Кадыров в романе «Уч илдиш» («Три поколения»), Ульмас Умарбеков в повести «Севгим, севгилим» («Любовь моя, любимая») в числе первых ввели в узбекскую литературу реалистическое изображение трагической участи просветителей, несправедливо подвергшихся репрессиям 37 года. Шукур Холмирзаев хорошо знал творчество Э.Хемингуэя и М.Шолохова («Прощай», «Оружие», «Тихий Дон», «Судьба человека») и писал, подражая им. Его рассказы вселяют веру большинству читателей, вызывают их интерес тем, что речь

героев его рассказов близка к живой народной, что «маленькие», «бедные» люди в его изображении не замечают своих: покорности, смирения, унижения их человеческого достоинства во взаимоотношениях с высокопоставленными руководителями райкомов и колхозов. В повести «18 кирмаган ким бор» («Кому не было 18 ти») писатель изображает юношу, который сбил с верного пути жену старшего брата – сноху. Объективно и естественно изображая как положительные качества, так и низкие проделки своих героев, писатель в своих произведениях усиливает реалистический дух узбекского жанра рассказа, подобно Европейскому. В этих произведениях он также, как и писатели Запада, изображает свободу чувств. Художественная деталь, изображенная в рассказе Ш.Холмирзаева, встречается и в повести Л.Толстого «Хаджи- Мурат». В рассказе есть образ оставшегося на поле единственного немолотого репейника, символизирующего старую деву. Русский писатель в художественных деталях осветил здесь трагическую участь шейха имама Хаджи Мурата, боровшегося за свободу черкесского народа. Рассказ «Писатель» Эркина Агзама явился своеобразным литературным методическим и духовным плодом мышления автора. Этот рассказ посвящен наставнику Шукуру Холмирзаеву. В нем он, наряду с обобщенным образом писателей, изображает бессмертный облик честного труженика, сравнивает его с садовником, оставившим после себя свой сад. Высказывая интересные мысли о влиянии известных творцов мировой литературы на творчество узбекских молодых писателей, автор в рассказе даёт обобщенную характеристику Разнообразию изобразительных методов в современной узбекской прозе, обновленные изыскания, использование опытов мировой литературы, возрастание применения разнообразных принципов — всё это своеобразные особенности, обеспечивающие её прогресс. Эти особенности проявляются, возрастают в рассказах Назара Эшонкулова «Тобут» (Гроб), «Амр» (Возмездие), «Огрик лазати» (Наслаждение боли), «Шамолни тутиб булмайд» («Ветра не поймать»); Х.Дустмухаммада: «Жажмак» («Миниатюрный»), Ибн Муганний (Ибн Муганни); Г.Хотамова «Уйи куйган одам» (букв.: человек у которого сгорел дом)- «Проклятый человек», Саламата Вафо «Кора бева» (букв.: «Чёрная вдова») — «Несчастливая вдова», «Номсиз кема» (букв.: «Корабль без названия») — «Неизвестный корабль», «Унутилган аёл»- «Забывтая женщина». В большинстве статей, посвященных анализу литературы времен суверенитета, ведущее место занимает толкование, утверждающее, что авторы — это модернисты, а их произведения — модернистские, их называют творцами направления: У.Фолкнера, Ж. П. Сартра, М.Пруста, Дж.Джойса, Э.Хемингуэя, Г.Маркеса, Ф.Кафки, А.Камю, С.Ямомоты. Не следует забывать о том, что начиная толкованием темы произведения вышеназванных наших рассказчиков кончая методами выражения реальности — всё является обновленным. Мы не против толкования. Это модернистский писатель, модернистское изображение (здесь уместно

лексическое значения термина модерн). Напротив, здесь следует особо отметить, что в современной нашей прозе реализуются разнообразные своеобразные изображения, имеющих основу национального духа передовых творческих традиций западной литературы и Восточной философии. На наш взгляд, нашими творцами современной западной литературы, в частности, модернистской литературы Латинской Америки, Франции, повлияло на созданные ими произведения, углубило философско-психологическое направление узбекской художественной прозы. Кроме этого, методы модернистского изображения не противоречат реализму. Эти принципы являются доказательством всё большего расширения горизонтов реалистического изображения.

List of cited literature

1. Ш.Холмирзаев. Сайланма (Избранное) 4 томник. На узбекском языке. Ташкент, «Шарк», 2003–2007.
2. Х.Дустмухаммед. Беозор кушнинг каргиши. (букв: Проклятие невинной птицы) Рассказы на узбекском языке.Т., «Шарк», 2006. 3. Х.Дустмухаммед. Киссалар (Повести). На узбекском языке. Т., «Шарк», 2011.
3. Эркин Агзам. Жаннат узи кайдадир. (Где же этот рай). Рассказы. На узбекском языке. Т., «Шарк», 2007.
4. Ш.Холмирзаев. Солнце-то плывет в небосклоне. 1992 Луна, скрытая облаком. 1996. Осенью весенний воздух. 2005.

МЕТОД СИНКВЕЙН В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА В АГРАРНОМ НАПРАВЛЕНИИ

Шарипова Дилбар Гуламовна
Преподаватель Филологического факультета
Бухарского государственного университета
d.g.sharipova@buxdu.uz

Аннотация. В статье приведены данные о преведении русского языка в направлениях агрономии. Для улучшения проведения занятия и развития устной речи использование новой педагогической методики, технологии СИНКВЕЙН.

Ключевые слова: Синквейн, методика, технология, формирование, коммуникация, рефлексия.

Abstract. The article provides data on the translation of the Russian language in the areas of agronomy. To improve the conduct of classes and the development of oral speech, use a new pedagogical methodology, SINKWINE technology.

Key words: Sinkwine, methodology, technology, formation, communication, reflection.

Annotatsiya. Maqolada rus tilining agronomiya yo'nalishlarida qollash haqida ma'lumotlar keltirilgan. Mashg'ulotlarni o'tkazishni yaxshilash va og'zaki nutqni rivojlantirish uchun yangi pedagogik texnologiyalar, SINKWEYN texnologiyasidan foydalanilgani yoritilgan.

Kalit so'zlar: SINKWEYN, metodologiya, texnologiya, shakllanish, kommunikatsiya, rafleksiya.

Основу образовательных технологий составляют не только глубокие знания предмета учителем, но и его умение донести их до студента. В помощь учителям сформировались методы обучения на уроке, которые стали базой для выработки техники коммуникации студентами. Благодаря этому учителю стало легче находить с аудиторией контакт и заинтересовывать ее учебным предметом.

Методы обучения настолько многообразны, что их сложно подвести под единую классификацию. Тем не менее унификация методов работы на уроке необходима для улучшения качества преподавания. Учителя должны точно представлять, какие цели достижимы с применением методов организации обучения. Понимание основ просвещения дает весомые результаты: у студентов первокурсников появляется желание учиться, для них становится понятной и интересной даже сложный учебный предмет.

Уроки, на которых преподаватель использует приемы, влияющие на формирование и развитие положительной мотивации, позволяют утверждать, что повышается активность учащихся, взаимоотношения преподаватель - учащийся, учащийся - преподаватель становятся открытыми, позитивно эмоциональными, продуктивными, растет работоспособность учащихся, увеличивается количество самостоятельных действий, основанных не только

на рациональности, но и эмоциональности учащихся, укрепляются познавательные интересы, а следовательно, положительно сказывается на качестве знаний. Для нас важно сделать встречи с фонетикой, морфологией, синтаксисом не скучными и обыденными, а радостными и интересными. Разумно и уместно использовать наряду с традиционными формами инновационные технологии мотивации, чтобы учитель мог увлечь студента, и тем самым создать почву для лучшего восприятия большого и сложного материала.

В современных условиях особенно актуально организовать процесс обучения так, чтобы его образовательный результат проявлялся в формировании системы жизненно важных, практически востребованных знаний и умений, что позволит учащимися адаптироваться к жизни и относиться к ней активно и творчески. Таким образом, учение только тогда станет для учащихся радостным и привлекательным, когда они сами будут вовлечены в процесс обучения под чутким руководством учителя, ежедневно, создающего условия для формирования положительной учебной мотивации. Одним из моих любимых приемов или технологий, которое активизирует студента, учит самостоятельно работать и развивать устную русскую речь в направлении агрономии, является синквейн.

Синквейн»-этот прием помогает понять, как ученики усвоили материал урока, мотивировать, заинтриговать их новой темой или актуализировать ранее приобретенные знания. Синквейн - стихотворение, состоящее из пяти строк и построенное по особым правилам:

первая строка-имя существительное, обозначающее предмет, о котором пойдёт речь; вторая строка-два параллельных или причастий, описывающие признаки предмета; третья строка-три глагола, описывающие действие предмета; четвёртая строка-фраза из четырёх слов, выражающая отношение к предмету; пятая строка- слово-синоним к первому.

Поскольку это направление агрономии, я выбрала этот метод Синквейн, исходя из направлений для развития устной речи учащихся.

Студенты должны в основном излагать свои мысли о посадке и уходе за растениями на русском языке. Создание пятистрочного рассказа для развития устной речи не составляет труда для учащихся, преимущества этого метода заключаются в расположении слов по строкам, как по шаблону. Можно использовать синквейн для составления простого предложения;

Синквейн та Простое предложение

Простое предложение

Односоставное, двусоставное

Высказывает, сокращает, упрощает

Одна грамматическая основа

Синтаксическая конструкция

Также, можно предложить синквейн для составления сложного предложения;

Синквейн та Сложное предложение

Сложное предложение
Бессоюзное, союзное.
Составляет, усложняет, распространяет
Имеет 2 или более грамматических основ
Законченная мысль

Возможности современных педагогических технологий безграничны и направлены на улучшение воспитательной, образовательной и прикладной сторон процесса. Научный подход к проблеме необходим для исключения проблемы формального получения аттестата, способствует появлению мотиваций к получению новых знаний, улучшает направление просвещения в целом.

Список использованной литературы

1. Аксенова, А.К. Методика преподавания русского языка для детей с нарушениями интеллекта: Учеб. для студентов пед. вузов / А.К. Аксенова, С.Ю. Ильина. - М.: Просв., 2011. - 335 с.
2. Бахмутова, Л.С. Методика преподавания обществознания: Учебник и практикум для академического бакалавриата / Л.С. Бахмутова, Е.К. Калущая. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 274 с.
3. Бахрамов, Ю.М. Русский народный танец. Теория и методика преподавания: Учебное пособие / Ю.М. Бахрамов, В.В. Глухов. - СПб.: Планета Музыки, 2010. - 256 с.
4. Бахрушин, Ю.А. Русский народный танец. Теория и методика преподавания: Учебное пособие / Ю.А. Бахрушин. - СПб.: Планета Музыки, 2013. - 256 с.
5. Безбородова, Л.А. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях: Учебное пособие / Л.А. Безбородова, Ю.Б. Алиев. - СПб.: Лань, 2014. - 512 с.
6. Блинов, В.И. Методика преподавания в высшей школе: Учебно - практическое пособие / В.И. Блинов, В.Г. Виненко, И.С. Сергеев. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 315 с.
7. Малкин, В.С. Методика преподавания музыкальной литературы в детской музыкальной школе: Учебное пособие / В.С. Малкин. - СПб.: Планета Музыки, 2016. - 176 с.
8. Мандель, Б.Р. Методика преподавания психологии в средних учебных заведениях: Учебное пособие / Б.Р. Мандель.. - М.: Вузовский учебник, НИЦ ИНФРА-М, 2013. - 256 с.
9. Манжелеева, С.И. ВПС: Методика преподавания литературы. Конспект лекций / С.И. Манжелеева. - М.: Приор, 2005. - 80 с.
10. Матвеев, В.Ф. Русский народный танец. Теория и методика преподавания: Учебное пособие / В.Ф. Матвеев. - СПб.: Планета Музыки, Лань, 2010. - 256 с.
11. Матвеев, В.Ф. Русский народный танец. Теория и методика преподавания / В.Ф. Матвеев. - СПб.: Планета музыки, 2010. - 256 с.

TECHNIQUES FOR CREATING COMIC AND HUMOR EFFECTS IN POLITICAL SPEECH

Azimova Marjona Salim qizi

Teacher of the Department of Language and Translation in SamSIFL

Shamsiyeva Xolida Sharobiddin qizi

Teacher of the Department of Language and Translation in SamSIFL

Abstract. The article analyzes the techniques and methods of creating humor in political discourse necessary to create a certain image of a politician.

Key words: political image, political discourse, the language of politics, the problem of humor in political discourse.

Аннотация. В статье анализируются приемы и методы создания юмора в политическом дискурсе, необходимые для создания определенного образа политика.

Ключевые слова: политический имидж, политический дискурс, язык политики, проблема юмора в политическом дискурсе.

Annotatsiya. Maqolada siyosatchining ma'lum qiyofasini yaratish uchun zarur bo'lgan siyosiy nutqda hazil yaratish uslublari va usullari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: siyosiy obraz, siyosiy nutq, siyosiy til, siyosiy nutqda yumor muammosi.

Recently, the issue of humor in political discourse has become one of the most attractive areas of research. The problem of political humor seems relevant currently. Every politician uses humor in his speeches, not only to add expressiveness and emotionality to his statements, but also to support his political image. Political image is one of the most important components of a politician's program, therefore politicians consciously use only those funny statements that will be able to positively influence his image.

Political humor is a specific characteristic linguistic personality politician. This is one of the ways to bring the representative of power closer to the people, to make a political the figure is accessible, and his speech is more understandable and attractive for the masses.

Political humor emphasizes the characteristics of a politician not only as a political personality, but also as a linguistic one. In focus researchers paid attention to the statements of politicians that create a comic effect: jokes during speeches, mistakes that make you laugh, creating puns during political speeches.

Many politicians, when creating a joke, invest in it has a certain subtext. Sometimes with one joke a politician can describe the entire current situation, relieve tension in the transition dialects or characterize an opponent. The suddenness of the transition from official political speech to everyday speech enhances the comic effect of the statement.

It should be borne in mind that any joke by a representative of one or another ethnic group, designed for a compatriot, is based relevant background knowledge.

Therefore, transferring it to another for a foreigner, language is a significant challenge. This is what causes difficulties in intercultural communication.

In this regard, the study of political humor in a multilingual environment the discourses seem very relevant. It should be remembered that the communication in which humor is created can occur at a high political level, which is essential increases the importance of communication.

The political image of a politician is directly related to humor in political discourse. Politicians deliberately use humor to maintaining your authority. After all, it is he who will subsequently become the main weapon in the struggle for power.

To create humor in political discourse, language games or puns can be used, as well as various stylistic devices: irony, zeugma, paradox, chiasmus and occasionalisms. Language game is one of the means of creating humor in speech policy. It releases the enormous expressive potential inherent in language, which is why politicians use it so readily.

The purpose of a language game is to attract the attention of the listener with the help of language jokes, humor, and wit. The language game is based on various linguistic phenomena. So, with the help of homonyms puns are created. Wide occasionalisms are used. Paronomasia – also popular element of a language game. The language game involves allusions and paradoxes, which, with a slight transformation of the plane of expression, are intended to lead to a radical change in the plane of content.

The language game is designed for the background knowledge of the recipient. Otherwise, the author faces a communicative failure. Puns are often created based on the polysemy of words, which is makes polysemy one of the most expressive means of creating puns.

The function of zeugma is to create a comic effect. Zeugma not only contrasts words with different semantics, which causes a comic effect, but also connects words that are heterogeneous in meaning, which often leads to mutual influence and the identification of deep meanings. Thus, the main means of expressiveness underlying zeugma is polysemy.

Politicians often use the stylistic device irony in their speeches. Irony is a stylistic device through which the interaction of two words appears in a word. Types of lexical meanings: subject-logical and contextual, based on the relationship of opposition (inconsistency). Thus, these two meanings are actually mutually exclusive. The technique is often implemented in colloquial speech.

Among the main distinguishing features are the unjustified reduction or exaggeration of the properties of an object, phenomenon or proper name, which creates a contrast between the new (exalted or degraded) name and denotation. This contrast is the basis of pronounced irony.

The technique is often implemented in colloquial speech. The technique of ironic exaggeration is often combined with another method is praise of one side and censure of the other, for example: "It did take a Clinton to clean up after the first Bush and I think it might take another one to clean up after the second Bush".

(H. Clinton) In this example, the author praises the Clintons, and hints that she should be elected president, and at the same time points out mistakes on the part of former presidents.

One of the means of creating humor in political discourse is occasionalism. New words invented by politicians in moment of speech are very expressive and do not always evoke understanding from the listeners. Occasionalisms are not recorded in dictionaries.

Concluding the description of ways to improve efficiency intercultural communication in the format of political discourse, it should be said that when conveying political humor in intercultural communication, it is necessary to take into account the authority of the speaker and for reasons of political correctness, jokes should not be translated or humorous statements addressed to the opponent, because this may be taken as an insult.

When conveying political humor, it is important to convey the underlying the author's subtext, its emotional and informational side, but at the same time be very careful, because... misinterpretation of a joke may cause disapproval from foreigner listeners.

The list of the used literature

1. Ibayev A.J. Comparative syntactic devices as an object of language study// Society and innovations. ISSN 2181-1415; Volume: 8 2021. –P 154-159.
2. Paul Simpson. On the Discourse of Satire: Towards a Stylistic Model of Satirical Humor. Linguistic Approaches to Literature 2. Amsterdam: John Benjamins, xiii, 2003. - p 242
3. Stephanie Schnurr, Leadership Discourse at Work: Interactions of Humour, Gender and Workplace Culture. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2010
4. Wodak R. (ed.). Language, Power, and Ideology / R. Wodak. — Amsterdam: Benjamins, 1989. –223p.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING PSIXOLOGIK QARASHLARI

Muxammadiyeva Sitara
Klinik laborator diagnostika

X.B.Nurbayeva
ilmiy rahbar

Annotatsiya. Ushbu maqolada Psixologiyaning O'rta Osiyo hududiga kirib kelishi Abu Rayhon Beruniy va al Farobiyning psixologik qarashlari. Ibn Sino va Mahmud Qoshg'ariyning falsafiy va psixologik qarashlari va fikrlari. Kaykovus, Jomiy, Davoniyning psixologiya fani haqidagi fikrlar.

Аннотация. В данной статье проникновением психологии на территорию Центральной Азии являются психологические взгляды Абу Райхана Беруни и аль-Фараби. Философские и психологические взгляды и мысли Ибн Сины и Махмуда Кашгари. Воплощены идеи Кайковуса, Джами, Давани о науке психологии.

Annotation. In this article, the entry of psychology into the territory of Central Asia is the psychological views of Abu Rayhan Beruni and al-Farabi. Philosophical and psychological views and thoughts of Ibn Sina and Mahmud Kashgari. The ideas of Kaikovus, Jami, Davani about the science of psychology are embodied.

Kalit so'zlar: etika-estetika, ilmiy qarashlar, falsafiy qarashlar, ruhiyat, xushomadgo'ylik, munofiqlik.

Key words: ethics-aesthetics, scientific views, philosophical views, spirituality, flattery, hypocrisy.

Ключевые слова: этика-эстетика, научные взгляды, философские взгляды, духовность, лесть, лицемерие.

Umumiy tarix doirasida ham o'rta asrlarda Sharq uzoq vaqt g'arbga nisbatan ilgarilab ketgan. Xitoy, Hind, Arab, Eron, O'rta Osiyo madaniyati bu davrda arbga nisbatan erta rivojlangan.

O'rta Osiyoda ilm-fan ma'rifatning rivojlanishi, bu hududdagi ilmiy dunyoqarashlar bilan belgilanadi. Bizning davrimizgacha arab istilosigacha bo'lgan davrdagi ilm-fan va madaniyat taraqqiyoti haqidagi ma'lumotlar saqlanib qolmagan. Chunki arab xalifaligining O'rta Osiyoga Islom dinining yoyilishi va buning oqibatida O'rta Osiyoda bu diniy qarashlariga qarama-qarshi bo'lgan yozma adabiyotlarning hammasi mutlaqo yo'q qilib yuborilgan. Bundan tashqari O'rta Osiyodagi o'zaro feodal urushlar ham ilm-fan va madaniyatning taraqqiyotiga salbiy ta'sir etgan. XSH asrda O'rta Osiyoni mo'g'ullar bosib oladi va o'rta asrlarda yaratilgan fan va madaniyat sohasidagi ilmiy adabiyotlarning to'plangan qismi shu bosqinchilar tomonidan yo'q qilib yuboriladi. Shunga qaramasdan O'rta Osiyoda ilm-fan va madaniyat yuqori darajada rivojlangan deb ayta olamiz.

O'rta asrlarda O'rta Osiyoda qator-qator olimlar, mutafakkirlar yashab ijod etgan. Ular faqat dinga talluqli fanlardangina rivojlanib qolmasdan, ilm-fanning shunday sohalari: riyoziyot, falsafa, astronomiya, meditsina, pedagogika, anatomiya, etika-estetika, psixologiya va hakazo fanlar bo'yicha butun jahon tan oladigan darajada ilmiy asarlar yaratgan. Bu asarlarni faqat O'rta Osiyo kitobxonlari o'qib qolmasdan, balki butun jahondagi taraqqiyparvar mutafakkirlar ham o'quv risolasi sifatida foydalangan, ana shunday olimlardan biri Abu Nosir Muhammad Ibn Tarxan (Al Farobiy)-870-950 yillarda Farob shahrida tug'ilgan. Farobiy Aristotel' va Platonning ishlarini O'rta Osiyoda keng ommalashtirgan, shuning uchun g'arbda ikkinchi muallim degan nom olgan. Farobiy yozgan asarlaridan bizning e'tiborimizga falsafa, pedagogika, psixologiya, etika-estetika bo'yicha asarlari qiziqtiradi. Farobiyning fikricha muhit va tarbiyaning ta'sirida inson shaxsining ahloqiy sifatleri shakllanadi. Ahloq-tushunchasi Farobiy inson xarakteri bilan chambarchas bog'liq deb hisoblaydi. Chunki xarakterdagi har bir xislatlarni yaxshi tomonga qaratib o'zgartirish mumkin. Shunga asosan inson ahloqini faqat yaxshi tomonga qaratib o'zgartirish mumkin. Uning fikricha inson shaxsining barkamol shakllanishi uchun 4 ta to'siq bor:

- Hurmatsizlik
- Ahloqsizlik
- O'zgaruvchanlik
- Ikkilanish

Bundan tashqari Farobiy tarbiyaning qattiq va yumshoqligi haqida ham o'z fikrlarini bayon qiladi. Bu o'z navbatida tarbiya psixologiyasining asosiy g'oyasi va metodlaridan biri hisoblanadi. Uning fikricha shogirdga ta'lim-tarbiya berishda haddan tashqari qattiqqo'llik ustozga nafrat hissini uyg'otadi. Uning ruhida o'z ustoziga nisbatan qarama-qarshilikni yuzaga keltiradi. Tarbiyadagi haddan tashqari yumshoqlik esa, shogirdga ustozga nisbatan mensimaslik hissini yuzaga ketiradi. U o'z ustozini aldashga va ustidan kulishga harakat qiladi, deb tushunadi. Farobiy psixologiya sohasida aniq bir asarlar yozmagan bo'lsa ham u Aflotun (Aristotel') psixologiyasining asoslarini mahalliy sharoitda moslashgan holda talqin qiladi va buning oqibatida O'rta Osiyo falsafiy qarashlariga xos bo'lgan psixologik dunyoqarashlar shakllandi.

Farobiyning ilm-fan sohasidagi qarashlari o'zidan keyin yashab o'tgan mutafakkirlar-Beruniy, Ibn Sino o'z ta'sirini o'tkazdi va o'z navbatida bu mutafakkir Farobiy o'zlarining ustozlari deb hisoblaydi.

Abu Rayhon Beruniy-953-1050 yilda o'zining qator falsafiy asarlarida psixologik va pedagogik qarashlarini bayon qiladi. Bular inson shaxsining shakllanishi, ahloqiy kamoloti, aql-idroki, tafakkuri haqida fikrlaridir. Beruniyning «qadimgi avlodlar obidalari» asarida ba'zi odamlar shaxsining shakllanishida ularning xulq – atvorida mavjud bo'lgan ziqnalik, yolg'onchilik, munofiqlik, xushomadgo'ylik, ikkiyuzlamachilik kabi illatlarning shaxs taraqqiyotiga salbiy ta'siri haqida to'xtalib o'tadi. Bu illatlarga qarama-qarshi oqil odamlar haqida o'z fikrini bayon qiladi. Beruniyning fikricha oqil odamlarning taraqqiyoti va uning

ruhiyatining rivojlanishi hech bir to'siqlarsiz ijobiy rivojlanishga ega bo'ladi deb tushuniladi. Beruniy psixologiya sohasida aniq bir asar yozmagan bo'lsa ham, Farobiy ta'limoti ta'sirida inson shaxsining kamoloti, uning aql-idroki, ruhiy taraqqiyoti haqidagi o'zining psixologik va pedagogik qarashlarini hamma asarlarda to'liq bayon qiladi.

Masalan: «Mineralogiya», «Hindiston», hislar bilan seziladigan va aql bilan bilinadigan bir qator kitobning tarjimai-degan kitob va risolalarida o'zining ruh haqidagi qarashlari, ruhiyatning ba'zi muhim masalalarini bilish va tafakkur jarayonlari haqida juda ko'p, g'oyat qimmatli fikr-mulohazalar mavjud.

Beruniy olamni ob'ektiv reallik, inson irodasidan tashqarida mustaqil ravishda mavjud bo'lgan borliq sifatida qaraydi. Beruniy kishi ongi. Tafakkuri va ruhiyatini moddiy jismdan keltirib chiqargan holda tasavvur etadi.

Beruniy Abu Ali ibn Sino bilan bo'lgan munozaralarida barcha narsalarning asosida 5 ta element, ya'ni suv, olov, havo er, bo'shliq yotishini hamda dunyoni bilish jarayonida bilimlarimizning manbaini sezgi a'zolarimiz va ular orqali qabul qilgan hissiy bilmimiz tashkil etadi deb ta'kidlangan. U «agar sezgi a'zolarimiz bo'lmaganda olam tasavvurga ega bo'lmasdik. Umuman inson narsa va jismlarning rangini bilmagan bo'lardik» deydi. Bunda Beruniy sezgi organlar fasliyati baho berib materialistik pozitsiyada turganligini ko'ramiz.

Abu Ali ibn Sino – 980 yili Arshona qishlog'ida (Buxoro yaqinida) tug'ilgan. Ibn Sino o'zining ilmiy dunyoqrashi bilan butun jahonda fan taraqqiyotiga va uning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan olim hisoblanadi. Chunki uning asarlari jahonning hamma tillariga tarjima qilingan va o'zining hayotligi paytida Evropada Avitsina nomi bilan, uning asarlari ta'lim maskanlarida o'quv quroli sifatida foydalangan. Uning «Tabobat qonuni» asari o'sha davrdagi, keyingi davrdagi va hozirgi davrida ham tibbiyot sohasidagi olimlarning qo'llanmasi hisoblanadi. Ibn Sino «juda og'ir va mashaqqatli hayot kechirgan» shunga qaramasdan ilm-fanning hamma sohalarida o'zining o'chmas izini qoldirgan.

Ibn Sino jahonda birinchi bor psixologiya fanida tajriba amalga oshirgan alloma hisoblanadi. U emotsional holatlar bo'yicha dastlabki tajribalarni amalga oshirgan. Uning «Tadbiri manozil» asarida ta'lim-tarbiyada uning psixologik asoslariga alohida e'tibor bergan. Bu asarda alohida bob bo'lib, bu bob boalarni tarbiyalash, maktabda o'qitish deb nomlanadi.

Ibn Sino birinchi bor tarbiyada suhbat metodini qo'llashni taklif etadi. Bolalarni o'qitishda va tarbiyalashda bir guruhda yoki jamoada tarbiyalansa, ular faoliyat turlarini amalga oshirishda bir-biriga moslashadi, bir-biriga hurmat-e'tibori kuchayadi va jamoaning ta'sirida eraksiz odatlarni yo'qotadi deb ta'kidlaydi. Bu bilan u birinchi bor ijtimoiy psixologiya asoslariga ham asos soldi. Bundan tashqari Ibn Sino tarbiya metodlari haqida ham to'xtalib o'tadi. Tarbiya metodlaridan oila tarbiyasi, oilda bola tarbiyasini amalga oshirishda regional xususiyatlarni qo'llash zarurligini ta'kidlaydi. Ibn Sino shaxs taraqqiyotida musiqaning o'rni haqida ham to'xtalib o'tadi. U allaning ahamiyati haqida shunday deydi: «Aytilgan qo'shiqning so'zlari tanaga qaratilgan bo'lsa, uning ohangi bolaga qaratilgan», -deydi. Ibn Sino Aristotel' va Farobiy ta'limotiga asoslanib ruh

va tana haqidagi ta'limot doirasida fikr yuritgan. Chunki u ham o'zidan oldingi allomalar kabi tana va ruh haqidagi ta'limotni, jon ta'limoti doirasida ta'kidlaydi.

Mahmud Qoshg'ariy. XI asrda yashab o'tgan alloma, Turkmaniston erlarida yashab o'tgan.

U o'sgan, ya'ni O'rta Osiyo hududida yashaydigan xalqlarning qabila va elatlarning urf- odatlari, an'analari, e'tiqodlarini, o'zining shu davrgacha saqlanib qolgan asari «Devoni lug'ati turk» da bayon qiladi. Qoshg'ariy psixologiya sohasida biron-bir to'laqonli fikr aytmagan bo'lsa ham, o'zining olib borgan izlanishlar bilan etnopsixologiyani mo'ljum yo'nalishlariga asos soldi.

Farobiy musiqani inson tarbiyasiga ta'sir qiluvchi omillardan biri deb billi. U musiqani insonga nafosat, estetik zavq bag'ishlovchi, histuyg'ulari va axloqini tarbiyalovchi muhim vosita, deb hisoblaydi. Mutafakkir "Musiqqa haqida katta kitob" nomli ko'p jildli asarida musiqqa nazariyasi va tarixi, turli musiqqa asboblari, kuylar va ularning ichki tuzilishi, tovushlar, ritmlar, ohanglar haqida ma'lumot berdi; ilmi iyqo, ilmi ta'lif fanlariga asos soldi. Yuqoridagi asarida o'tmishdagi musiqashunos va tadqiqotchilar musiqqa taraqqiyotiga

Katta hissa qo'shganligini alohida qayd qiladi. Shuningdek, kuylar uyg'unligi, kuy ijro etish usullari haqida so'z yuritadi. Rivoyatlarda keltirilishicha, F. Yangi musiqqa asbobi yaratgan, kuy bastalagan, mohir sozanda sifatida nom chiqargan. F.ning aytishicha, musiqiy tasavvurlar inson ruhining eng nozik joyidan qaynab chiqib, ohang holida sezgi quvvatlariga ta'sir qiladi.

Farobiyning dunyoqarashi, uning jamiyat va axloq to'g'risida yaratgan yaxlit ta'limoti ilk o'rta asrlar va keyingi davrlarda ijtimoiy-falsafiy, siyosiy va axloqiy fikr rivojida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Uning qarashlari Sharq mamlakatlariga keng yoyildi. O'rta asr mutafakkirlari Ibn Xallikon, Ibn alKiftiy, Ibn Abi Usabi'a, Bayhaqiy, Ibn Sino, Ibn Boja, Umar Xayyom, Beruniy, Ibn Rushd, Ibn Xaldun va boshqa Farobiyning ta'limotini chuqur o'rganib, uni yangi g'oyalar bilan boyitganlar. Buyuk mutafakkir va shoirlardan Alisher Navoiy va Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Dovoniy F.ning ijtimoiy-falsafiy, siyosiy va axloqiy ta'limotidan bahramand bo'lganlar.

Farobiy ilgari surgan fikrlar 16—20-asr larda ham musulmon mamlakatlari olimlari tomonidan katta qiziqish bilan o'rganildi. Mutafakkir qoldirgan meros faqat Sharq mamlakatlarida emas, balki Yevropada ham tarqaldi va ijtimoiy-falsafiy fikr taraqqiyotida sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.- T.: 1998.- 64 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi Qonuni", T., 1997.
3. Karimov I. A. O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada Chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy Yo'nalishlari.- "Turkiston", 2002 yil 31 avgust
4. Karimov I.A. Bizning bosh maqsadimiz – jamiyatni demoqratlashtirish va Yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. T.: "O'zbekiston", 2005.-96 b.

5. Andreeva G.M. Sotsialnaya psixologiya. Uchebnik.- M.: Aspekt Press, 1999.-376 s.
6. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2007.1-2 kitob.
7. G'oziev E.G. Toshimov R. Menejment psixologiyasi. T-2002
8. G'oziev E.G. Muomala psixologiyasi. T-2001.
9. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot.-T.: Universitet, 2002.- 96 b.
10. Karimova V.M. va boshk. Mustaqil fikrlash. – T.: SHark.-2000.- 112 b.

QO'SHIMCHA ADABIYOTLAR:

11. Dyui Dj. "Psixologiya i pedagogika myshleniya". M., Progress, 1998.
12. Karnegi D. "Kak zavoevat družey i okazыvat na nix vliyanie". M., Progress, 1990.
13. Karimova V.M. Targ'ibotning psixologik uslublari.- T.: Ma'naviyat, 2000. 16 b.
14. Karimova V.M. Ota-ona maktabi – baxt kaliti.- T., 2002
15. Oila psixologiyasi. Prof. /. SHoumarov tahr. Ostida.- T.: Sharq, 2001
16. Petrovskaya L.A. "Kompetentnost v obshchenii". Sotsialno-psixologicheskij Trening. M., Universitet, 1989.
17. Shipun N.I. i dr. "Osnovy upravlencheskoy deyatel'nosti". M., 1999.
18. Sheynov V. "Psixologiya i etika delovogo kontakta". M., Amalfeya, 1997.
19. Veher L. Sekrety delovogo obshcheniya. Minsk, 1996.
20. Kornilova T. Vvedenie v psixologicheskij eksperiment. M., 1997.
21. CHaldini R. Psixologiya vliyaniya. M., 2000.
22. Filipp Zimbardo, Maykl Lyayppe. Sotsialnoe vliyanie.- SPb, 2000.-448 s.

QONDAGI ISHQORIY FOSFATAZA TITRINI ANAMNEZIDA HOMILADORLIKNING II YARMIDA REPRODUKTIV YÓQOTISHI BO'LGAN HOMILADOR AYOLLARDA ANIQLASHNING AHAMIYATI

Babadjanova Guljaxon Sattarovna
Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
Akusherlik va ginekologiya kafedrasida
professori t.f.d.,

An Andrey Vladimirovich
Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
Akusherlik va ginekologiya kafedrasida
dotsenti t.f.d.,

Alisherova Moxinur Baxtiyor qizi
Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
Akusherlik va ginekologiya kafedrasida
I kurs magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada reproduktiv yo'qotish tarixi bo'lgan ayollarda homiladorlik asoratlarini bashorat qilish uchun qondagi gidroksidi fosfataza (Alp) darajasini aniqlashning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Mavzu bo'yicha so'nggi tadqiqotlar tahlil qilinmoqda. Alp titrining ko'payishi erta tug'ilish, homila rivojlanishining kechikishi, preeklampsi xavfi bilan bog'liqligi ko'rsatilgan. Xavf guruhini aniqlash va profilaktika choralarini ko'rish uchun Alp darajasini boshqa belgilar bilan birgalikda tekshirish tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: ishqoriy fosfataza, homiladorlik, reproduktiv yo'qotishlar, asoratlarni bashorat qilish

Аннотация. В данной статье рассматривается значение определения уровня щелочной фосфатазы (ЩФ) в крови для прогнозирования осложнений беременности у женщин с репродуктивными потерями в анамнезе. Проводится анализ последних исследований по теме. Показано, что повышенный титр ЩФ ассоциирован с риском преждевременных родов, задержки развития плода, преэклампсии. Рекомендуется скрининг уровня ЩФ в сочетании с другими маркерами для выявления группы риска и проведения профилактических мероприятий.

Ключевые слова: щелочная фосфатаза, беременность, репродуктивные потери, прогнозирование осложнений

Abstract. This article discusses the importance of determining the level of alkaline phosphatase (alkaline phosphatase) in the blood for predicting pregnancy complications in women with a history of reproductive losses. The analysis of the latest research on the topic is carried out. It has been shown that an increased alkaline phosphatase titer is associated with the risk of premature birth, delayed fetal development, and preeclampsia. Screening of the level of alkaline

phosphatase in combination with other markers is recommended to identify the risk group and carry out preventive measures.

Key words: alkaline phosphatase, pregnancy, reproductive losses, prognosis of complications

Kirish. Reproktiv yo'qotishlar, shu jumladan o'z-o'zidan homila tushishi, o'lik tug'ilish, erta tug'ilish butun dunyo bo'ylab jiddiy tibbiy va ijtimoiy muammo bo'lib qolmoqda [1]. Og'ir akusherlik tarixi bo'lgan ayollar keyingi homiladorlikning asoratlari uchun yuqori xavf guruhini tashkil qiladi. Shu munosabat bilan homiladorlikda xavfni o'z vaqtida to'xtatish va aniqlash, profilaktika choralarini ko'rish uchun bunday bemorlarni skrining qilish alohida ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda qonda ishqoriy fosfataza (Alp) fermentining faolligini aniqlash istiqbolli markerlardan biri sifatida ko'rib chiqilmoqda [2]. Ushbu sharhning maqsadi reproduktiv yo'qotish tarixi bo'lgan bemorlarda homiladorlik paytida asoratlarni bashorat qilish uchun Alp titrining informatsion tarkibini o'rganishga bag'ishlangan so'nggi tadqiqotlarni tahlil qilishdir.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda analiz, sintez, induksiya, deduksiya, qiyosiy tahlil va ilmiy bilishning boshqa usullaridan foydalanildi.

So'nggi yillarda tadqiqotchilarning qiziqishi yuqori xavf ostida bo'lgan ayollarda homiladorlik asoratlari bashorat qilish uchun biokimyoviy markerlardan foydalanish imkoniyatlari bilan bog'liq [4, 5]. Faol o'rganilgan ko'rsatkichlardan biri gidroksidi fosfataza (Alp) – normal homiladorlik rivojlanib borishi bilan qondagi darajasi asta-sekin o'sib boradigan ferment.

Bir qator mualliflar Alp dinamikasidagi keskin og'ishlar platsenta yetishmovchiligi va homiladorlikning boshqa asoratlari rivojlanishini aks ettirishi mumkinligini taxmin qilishdi [6]. Darhaqiqat, tadqiqotlar yuqori Alp titrining erta tug'ilish xavfi [6], intrauterin o'sishning kechikishi [7] va preeklampsi [8] bilan bog'liqligini ko'rsatdi.

NATIJA VA TAHLIL

Ishqoriy fosfataza organizmdagi turli molekullarning defosforillanish reaksiyalarini katalizlovchi fermentdir. Odatda, u ko'plab to'qimalar tomonidan ishlab chiqariladi, ammo qondagi Alpning asosiy manbai yo'ldoshdir [3]. Ushbu fermentning konsentratsiyasi homiladorlikning rivojlanishi bilan asta-sekin o'sib borishi ko'rsatilgan, bu platsentada biosintetik va metabolik jarayonlarning kuchayishi bilan bog'liq [4].

Shu bilan birga, Alp faolligining keskin yetarli darajada o'smasligi ushbu organdagi patologik o'zgarishlarni ko'rsatishi mumkin. Bir qator tadqiqotlar Alp yuqori titrining abort qilish tahdidi, surunkali platsenta yetishmovchiligi, homila o'sishining kechikishi, normal joylashgan platsentaning erta ajralishi va boshqalar kabi homiladorlik asoratlari bilan bog'liqligini ko'rsatdi. [5].

Og'ir akusherlik va ginekologik tarixi bo'lgan bemorlarda xavf guruhini aniqlash uchun Alp diagnostik qiymatini o'rganish alohida qiziqish uyg'otadi. Shunday qilib, Wang va boshqalar reproduktiv yo'qotish tarixi bo'lgan homilador

ayollarda 16-20 haftalik Alp darajasi homiladorlikning fiziologik kursiga nisbatan ancha yuqori ekanligi isbotlangan [6].

Shu bilan birga, takroriy abortlarni bashorat qilishda testning sezgirligi 82%, o'ziga xosligi 88% ni tashkil etdi. Mualliflarning xulosasiga ko'ra, ikkinchi trimestrda Alp skriningi bemorlarning ushbu kontingentida tushish xavfi guruhini ajratish uchun ma'lumot beradi.

Boshqa bir tadqiqot odatdagi tushmagan ayollarda Alp darajasi bo'yicha preeklampsi (og'ir gestoz) ni bashorat qilish imkoniyatini baholadi [7]. 20-24 xaftada Alp konsentratsiyasi 90 u/l dan yuqori bo'lganida, markerning preeklampsiyaning keyingi rivojlanishiga nisbatan sezgirligi 75% ga yetganligi aniqlandi. Mualliflar reproduktiv yo'qotish tarixi bo'lgan bemorlar orasidan preeklampsi xavfi guruhini ajratish uchun ushbu ko'rsatkichni boshqa belgilar bilan birgalikda aniqlashning maqsadga muvofiqligi to'g'risida xulosa chiqaradilar.

Alpni o'z ichiga olgan biomarker paneli yordamida homiladorlik paytida asoratlarni bashorat qilishda kompleks yondashuv imkoniyatini o'rganadigan ishlar ma'lum qiziqish uyg'otmoqda. Shunday qilib, odatdagi homila tushishi bo'lgan ayollarda erta tug'ilish xavfini tekshirish uchun 4 ko'rsatkichdan iborat panel taklif etiladi: Alp, progesteron, fetuin-a va a-Fetoprotein [8]. 2-3 markerning birgalikda og'ishi bilan erta tug'ilishni bashorat qilishda sezgirlik 89% ga etdi, bu har bir biomarkerni alohida tahlil qilishda sezilarli darajada oshdi.

Shunga o'xshash yondashuv Sun va boshqalar tomonidan reproduktiv yo'qotishlar bo'lgan homilador ayollarda homila rivojlanishining kechikishi xavfi yuqori bo'lgan guruhni aniqlash uchun amalga oshirildi [8]. Alp, a-Fetoprotein va homiladorlik bilan bog'liq plazma oqsili a bashorat qiluvchi sifatida ishlatilgan. Ko'rsatkichlarning birlashtirilgan og'ishi markerlarni alohida aniqlashda 38-69% darajaga nisbatan prognoz sezgirligini 93% gacha oshirganligi ko'rsatilgan. Bu Alpni o'z ichiga olgan keng qamrovli baholash samaradorligini ko'rsatadi.

1. Alp darajasining oshishi homiladorlikning asoratlarini rivojlanishiga ta'sir qilish mexanizmlari

Ma'lumki, homilador ayolning qonidagi Alpning asosiy manbai yo'ldoshdir. Shuning uchun ma'lum bir ferment faolligining keskin fiziologik bo'lmagan o'sishi ushbu organdagi turli xil patologik o'zgarishlarni aks ettirishi mumkin, masalan, Xorial daraxtning tuzilishi va funksiyasining buzilishi, platsentaning morfofunktsional yetukligi va boshqalar. [7].

Ushbu buzilishlar surunkali platsenta yetishmovchiligining shakllanishiga olib kelishi mumkin, bu homila o'sishining kechikishi, normal joylashgan platsentaning erta ajralishi va homiladorlikning boshqa asoratlari. Shunday qilib, Alp darajasining ko'tarilishi qisman platsentadagi funksional buzilishlarning belgisi sifatida qaralishi mumkin.

2. Homiladorlik natijalarini bashorat qilish uchun Alp dinamikasini aniqlashning ahamiyati

Fiziologik jihatdan Alp faolligi normal homiladorlikning rivojlanishi bilan ortib borayotganligi sababli, tahlil indikatorning mutlaq qiymatlari emas, balki uning dinamikasi xususiyatini baholash uchun qiziqish uyg'otadi. Asoratlanmagan

homiladorlikdagi standart egri chiziq'larga nisbatan Alp darajasining keskin tezlashtirilgan o'sishi patologik siljishlarni ko'rsatishi mumkin [5].

MUHOKAMA

So'nggi yillarda olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, homiladorlik davrida Alp darajasini dinamikada aniqlash asoratlarni rivojlanishini bashorat qilish algoritmlarida, ayniqsa og'ir akusherlik va ginekologik tarixga ega bo'lgan bemorlarda istiqbolli biokimyoviy test bo'lishi mumkin. Ushbu fermentning titrining oshishi erta tug'ilish, intrauterin o'sishning kechikishi va preeklampsi xavfi bilan bog'liq.

Homiladorlik dinamikasida Alp darajasining a-Fetoprotein, fetuin-a, platsenta oqsili A va boshqalar kabi boshqa istiqbolli bashoratchilar bilan birlashtirilgan ta'rifi ham qiziqish uyg'otadi. Multimarker yondashuvi individual ko'rsatkichlarni izolyatsiya qilingan tahlil qilish bilan solishtirganda yuqori xavf ostida bo'lgan asoratlarni aniqlashning sezgirliigi va o'ziga xosligini oshirishi ko'rsatilgan [9]. Keyingi tadqiqotlar biomarkerlarning chegara qiymatlarini aniqlashtirish bilan bunday keng qamrovli skrining panellarini optimallashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Oddiy va murakkab homiladorlikni farqlash uchun Alp chegara qiymatlari masalasi ochiq qolmoqda. Hozirgi vaqtda adabiyotlarda mos yozuvlar darajalarining keng tarqalishi taklif etiladi – II-III trimestrlarda 70 dan 190 u/l gacha, davrga, laboratoriya tahlil metodologiyasiga, populyatsiyaning etnik xususiyatlariga qarab [8]. Testdan amaliy foydalanish uchun analitik xususiyatlarni standartlashtirish va o'zgarishlarning asosiy omillarini hisobga olgan holda mos yozuvlar intervallarini birlashtirish kerak.

Bundan tashqari, kelajakda homiladorlikning ayrim asoratlari rivojlanishini bashorat qilish uchun Alpni aniqlash uchun qon olishning maqbul vaqtini aniqlashtirish talab etiladi. Hozirgi vaqtda ko'pchilik tadqiqotchilar skriningni 16-24 xaftada o'tkazishni tavsiya qiladilar, ammo bu ma'lumotlar katta istiqbolli ishlarda tasdiqlanishi kerak [2, 6].

Shunday qilib, istiqbolli bo'lishiga qaramay, homiladorlik asoratlari xavfini tabaqalashtirish uchun Alpni aniqlash usuli hali to'liq to'liq va keng klinik foydalanishga tayyor deb hisoblanmaydi. Sinovning analitik xususiyatlarini optimallashtirish va ta'sir etuvchi omillarni hisobga olgan holda mos yozuvlar qiymatlarini standartlashtirish uchun qo'shimcha harakatlar talab etiladi.

Xulosa. Shunday qilib, zamonaviy nashrlarning tahlili reproduktiv yo'qotish xavfi yuqori bo'lgan ayollarda homiladorlik paytida asoratlarni rivojlanish xavfini baholash uchun Alp darajasini aniqlash istiqbollarni ko'rsatdi. Ushbu ferment faolligining oshishi erta tug'ilish, homilaning intrauterin rivojlanishining kechikishi, preeklampsi tahdidi bilan bog'liq. Asoratlarni skriningga kompleks multibiomarker yondashuvi alohida e'tiborga loyiqdir, uning doirasida Alp darajasini aniqlash boshqa ko'rsatkichlar bilan birgalikda samarali qo'llanilishi mumkin. Natijada bemorlarning xavf guruhlari bo'yicha tabaqalanishining aniqligi oshadi, bu esa profilaktika va terapevtik tadbirlarni yanada oqilona va o'z vaqtida boshlash imkonini beradi.

References

1. Бойкова Т.И., Аксененко В.А. Медико-социальные аспекты потери беременности. Проблемы репродукции. 2018;5:58-62.
2. Zhao YJ, Qiu Y, Zhou YB, Tian QB, Li AM, Lv PP, et al. Alkaline phosphatase for predicting pregnancy complications. Clin Chim Acta. 2022;122:33-38.
3. Iles RK, Delves PJ, Butler SA. Does hCG or hPL play a role in pregnancy-associated increases in maternal serum alkaline phosphatase activity? Clin Endocrinol (Oxf). 1993 Jul;39(1):177-81.
4. Millán JL. Alkaline Phosphatases : Structure, substrate specificity and functional relatedness to other members of a large superfamily of enzymes. Purinergic Signal. 2006 Dec; 2(4): 335–341.
5. Chelmon D, Kingdom JC, How H. Alkaline phosphatase: Placental and tissue-nonspecific isoenzymes react differently with maternal serum and amniotic fluid substrates at acid and alkaline pH. Am J Obstet Gynecol 1997;177: 531– 4.
6. Wang X, Chen C, Wang L, Chen D, Guang W, French J. Validation of the increase of serum alkaline phosphatase during the second trimester as a predictor of adverse pregnancy outcomes. Ann Clin Biochem. 2008;45(Pt 2):167--71.
7. Stepan H, Herraiz I, Schlembach D, Verlohren S, Brennecke S, Chantraine F, et al. Implementation of the sFlt-1/PlGF ratio for prediction and diagnosis of pre-eclampsia in singleton pregnancy: implications for clinical practice. Ultrasound Obstet Gynecol. 2015 Mar;45(3):241-6.
8. Wu YP, Chen CS, Chen CF, Lee JC, Lo LM, Wen JY, et al. Multiple marker screening in low-risk pregnant Chinese women. Int J Gynaecol Obstet. 2012;117(2):124--7.
9. Sun LL, Jin GB, Gu W, Wang YF, Qiu JY, Sang QP et al. The value of maternal serum markers in the second trimester to predict fetal growth restriction. J Matern Fetal Neonatal Med. 2021;34(15):2561-2566.

LEHREN MIT DEUTSCHEN METHODEN: EFFEKTIVE STRATEGIEN ZUR VERMITTLUNG DER DEUTSCHEN SPRACHE

Tillakhuzhaeva Dildora Aspiekhonovna

Lehrerin der deutschen Sprache am akademischen

Lyzeym M. Vasikova in Staatlichen Rechts Universitat Taschkent

Abstract. In this article, I write about new methods of teaching German at academic lyceums. There are many new and inspiring teaching methods, that can be used for students of German as a second foreign language.

Keywords: Communicative methods in German lessons, German as a foreign language (DaF) communicative, role-plays in German lessons, dialogues and discussions in German lessons, group activities in German lessons

Abstrakt. In diesem Artikel schreibe ich über neue Methoden des Deutschunterrichts an akademischen Lyzeen. Es gibt viele neue und inspirierende Lehrmethoden, die für Studierende von Deutsch als zweiter Fremdsprache genutzt werden können.

Schlüsselwörter: Kommunikative Methoden im Deutschunterricht, Deutsch als Fremdsprache (DaF) kommunikativ, Rollenspiele im Deutschunterricht, Dialoge und Diskussionen im DaF-Unterricht, Gruppenaktivitäten im Deutschunterricht

Annotatsiya. Ushbu maqolada men akademik litseylarda nemis tilini o'qitishning yangi usullari haqida fikr yuritaman. Nemis tili talabalari uchun ikkinchi chet tili sifatida foydalanish mumkin bo'lgan ko'plab yangi va ilhomlantiruvchi o'qitish usullaridan samarali foydalanish bo'yicha fikrlarim bilan o'rtoqlashaman.

Kalit so'zlar: Nemis tili darslarida kommunikativ usullar, nemis tili chet tili sifatida (DaF) kommunikativ, nemis tili darslarida rolli o'yinlar, nemis tili darslarida dialog va munozaralar, nemis tili darslarida guruh faoliyati

Аннотация. В этой статье я пишу о новых методах преподавания немецкого языка в академических лицеях. Существует множество новых и вдохновляющих методов обучения, которые можно использовать для изучающих немецкий язык как второй иностранный.

Ключевые слова: Коммуникативные методы на уроках немецкого языка, коммуникативная система немецкого языка как иностранного (DaF), ролевые игры на уроках немецкого языка, диалоги и дискуссии на уроках немецкого языка, групповая деятельность на уроках немецкого языка.

Einführung

Das Lehren einer Fremdsprache erfordert eine sorgfältige Planung und die Anwendung effektiver Lehrmethoden. Wenn es darum geht, Deutsch als Fremdsprache zu unterrichten, gibt es eine Vielzahl bewährter Methoden aus Deutschland, die den Lernprozess spannend und effizient gestalten können. In diesem Artikel werden wir einige der erfolgreichsten deutschen Methoden

vorstellen, die Lehrer verwenden können, um Deutschlernenden eine solide Sprachbasis zu vermitteln.

Kommunikative Methode:

Die kommunikative Methode legt den Schwerpunkt auf die tatsächliche Verwendung der deutschen Sprache in alltäglichen Situationen. Der Fokus liegt auf der Entwicklung der mündlichen und schriftlichen Kommunikationsfähigkeiten der Schüler. Lehrer können den Unterricht durch Rollenspiele, Diskussionen, Dialoge und Gruppenaktivitäten bereichern, um den Schülern die Möglichkeit zu geben, ihre Sprachkenntnisse in realistischen Kontexten anzuwenden.

Die kommunikative Methode ist eine bewährte Lehrmethode beim Unterrichten von Fremdsprachen, einschließlich Deutsch. Sie legt den Schwerpunkt auf die praktische Anwendung der Sprache in realen Kommunikationssituationen. Das Ziel ist es, den Schülern die Fähigkeit zu vermitteln, Deutsch fließend zu sprechen und zu verstehen.

Im kommunikativen Unterricht steht die Interaktion im Vordergrund. Es wird empfohlen, dass die Schüler aktiv miteinander sprechen und die Sprache in authentischen Kontexten anwenden. Dies kann durch Rollenspiele, Dialoge, Diskussionen oder Gruppenaktivitäten erreicht werden. Die Schüler werden ermutigt, sich aktiv an Konversationen zu beteiligen, Meinungen auszutauschen und ihre Sprechfertigkeiten zu verbessern.

Ein weiterer wichtiger Aspekt der kommunikativen Methode ist die Förderung des Hörverständnisses. Lehrer nutzen Hörübungen, Hörbücher, Podcasts oder Videos, um den Schülern die Möglichkeit zu geben, verschiedene Sprecher und Dialekte zu hören und ihre Hörverständnisfähigkeiten zu entwickeln. Durch das Zuhören authentischer Sprachmuster und Aussprache verbessern die Schüler ihr Verständnis der deutschen Sprache.

Die kommunikative Methode betont auch das Lernen durch Fehler. Lehrer ermutigen die Schüler, sich auszudrücken, auch wenn sie grammatische Fehler machen oder den Wortschatz noch nicht perfekt beherrschen. Der Schwerpunkt liegt darauf, dass die Schüler die Sprache aktiv verwenden und ihre Kommunikationsfähigkeiten entwickeln, anstatt sich ausschließlich auf formale Grammatikregeln zu konzentrieren.

Die kommunikative Methode ermöglicht den Schülern, Selbstvertrauen aufzubauen und Hemmungen beim Sprechen abzubauen. Indem sie in einer unterstützenden und kommunikativen Umgebung lernen, werden die Schüler ermutigt, ihre Sprachkenntnisse anzuwenden und ihre Fähigkeiten stetig zu verbessern.

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass die kommunikative Methode eine effektive Strategie ist, um Deutsch zu unterrichten. Sie fördert die aktive Teilnahme der Schüler, stärkt ihre Sprechfertigkeiten, verbessert das Hörverständnis und baut das Selbstvertrauen auf. Durch den Einsatz dieser Methode können Lehrer den Schülern helfen, Deutsch fließend zu sprechen und die Sprache in authentischen Situationen anzuwenden.

Im Deutschunterricht können verschiedene kommunikative Methoden eingesetzt werden, um den Schülern zu helfen, ihre Sprachkenntnisse zu verbessern und ihre kommunikativen Fähigkeiten zu entwickeln. Hier sind einige Beispiele für den Einsatz kommunikativer Methoden:

1. Rollenspiele: Den Schülern können von Lehrern Rollenspiele zu verschiedenen Alltagssituationen gegeben werden, wie z.B. Einkaufen, im Restaurant bestellen oder sich in einer fremden Stadt zurechtfinden. Die Schüler übernehmen dabei verschiedene Rollen und üben das Sprechen und Verstehen in realistischen Kontexten.

Beispiel: Schüler A spielt den Verkäufer und Schüler B den Kunden in einem Geschäft. Sie interagieren miteinander, um Artikel zu kaufen und Preisverhandlungen zu führen.

2. Dialoge und Diskussionen: Lehrer können den Schülern Dialoge und Diskussionen zu bestimmten Themen geben, um ihre Sprechfertigkeiten zu verbessern und ihre Meinungen auszutauschen. Dies fördert auch das Zuhören und Verstehen der anderen Schüler.

Beispiel: Die Schüler diskutieren über aktuelle Themen wie Umweltschutz oder kulturelle Unterschiede zwischen ihren Ländern.

3. Gruppenaktivitäten: Lehrer können die Schüler in Gruppen einteilen und ihnen Aufgaben geben, die eine Zusammenarbeit erfordern. Dies fördert das Sprechen und die Zusammenarbeit in der Gruppe.

Beispiel: Die Schüler arbeiten in Gruppen zusammen, um eine Präsentation über ein bestimmtes Thema vorzubereiten und vorzutragen.

4. Freies Sprechen: Lehrer können den Schülern auch Zeit geben, um frei über bestimmte Themen zu sprechen, ohne dass sie sich auf bestimmte Vokabeln oder Grammatikregeln konzentrieren müssen. Dies fördert die Anwendung der Sprachkenntnisse durch die Schüler und trägt dazu bei, dass sie flüssiger sprechen.

Beispiel: Die Schüler haben die Möglichkeit, über ihre Hobbys, ihre Familie oder ihre Reiseerfahrungen zu sprechen.

5. Sprachspiele: Lehrer können verschiedene Sprachspiele wie Worträtsel, Tabu oder "Ich packe meinen Koffer" einsetzen, um den Wortschatz, die Grammatik und die Kommunikationsfähigkeiten der Schüler auf spielerische Weise zu verbessern.

Beispiel: Die Schüler spielen das Spiel "Ich packe meinen Koffer" und müssen abwechselnd Gegenstände in den Koffer packen und dabei die bereits genannten Gegenstände wiederholen.

Diese Beispiele zeigen, wie kommunikative Methoden im Deutschunterricht angewendet werden können, um den Schülern die Möglichkeit zu geben, aktiv Deutsch zu sprechen, zu verstehen und sich in der Sprache sicherer zu fühlen. Durch solche Praktiken können die Schüler ihre kommunikativen Fähigkeiten entwickeln und ihre Sprachkenntnisse auf eine unterhaltsame und interaktive Weise verbessern.

Rollenspiele sind eine beliebte und effektive Methode, um kommunikative Fähigkeiten im Deutschunterricht zu entwickeln. Sie ermöglichen es den Schülern,

in verschiedene Rollen zu schlüpfen und reale Situationen nachzustellen. Dabei üben sie das Sprechen, Zuhören und Verstehen in einem praxisnahen Kontext. Hier sind einige Beispiele für Rollenspiele im Deutschunterricht:

1. Alltagssituationen: Verschiedene Alltagssituationen können von den Schülern nachgestellt werden, wie z.B. das Bestellen in einem Restaurant, das Einkaufen in einem Geschäft oder das Buchen einer Reise. Jeder Schüler übernimmt dabei eine Rolle und interagiert mit den anderen Schülern.

Beispiel: Zwei Schüler spielen einen Dialog zwischen einem Kunden und einem Verkäufer in einem Geschäft. Es wird geübt, nach bestimmten Produkten zu fragen, Preise zu verhandeln und Zahlungen abzuwickeln.

2. Vorstellungsgespräch: Die Schüler können ein Vorstellungsgespräch simulieren, entweder als Bewerber oder als Arbeitgeber.

Beispiel: Zwei Schüler spielen eine Szene, in der der eine Schüler sich für eine Stelle bewirbt und der andere Schüler das Vorstellungsgespräch führt. Sie üben, Fragen zu stellen und angemessen zu antworten.

3. Arztbesuch: Die Schüler können eine Situation nachstellen, in der sie zum Arzt gehen. Sie üben, ihre Symptome zu beschreiben, Fragen zu beantworten und Anweisungen des Arztes zu verstehen.

Beispiel: Zwei Schüler spielen eine Szene, in der der eine Schüler der Arzt ist und der andere Schüler der Patient. Sie üben, über gesundheitliche Probleme zu sprechen, Ratschläge zu geben und Anweisungen zu befolgen.

4. Reiseinformationen: Die Schüler können eine Situation simulieren, in der sie Reiseinformationen suchen oder geben. Sie üben, nach Wegbeschreibungen zu fragen, Hotels zu buchen oder über Sehenswürdigkeiten zu sprechen.

Beispiel: Zwei Schüler spielen eine Szene, in der der eine Schüler als Tourist Fragen zu einer bestimmten Stadt stellt und der andere Schüler als Reiseleiter antwortet. Sie üben, Informationen auszutauschen und Empfehlungen zu geben.

Abschluss

Rollenspiele ermöglichen den Schülern, aktiv die deutsche Sprache zu verwenden, sich in verschiedene Situationen hineinzusetzen und ihre kommunikativen Fähigkeiten zu verbessern. Indem sie verschiedene Rollen spielen, können die Schüler ihre Sprechfertigkeiten trainieren, ihr Vokabular erweitern und ihr Verständnis für die deutsche Sprache vertiefen.

Referenzliste

1. Kuiken, F., & Vedder, I. (2020). Das Zusammenspiel zwischen akademischen Schreibfähigkeiten niederländischer Studierender, einem Förderprogramm für Schreiben und akademischer Leistung. *Internationales Journal für zweisprachige Bildung und Bilingualismus*.
2. Kashapova, K. (2008). Verbrauch von Telekommunikationstechnologien auf dem Territorium der Türkei. Moskau: [Verlag].
3. Alikova, S. B. (2022). Es handelte sich um eine internationale Wirtschaftspolitik im Zuge der jahrzehntelangen Enteignung. *Mitteleuropäische und nationale Regierungen*.

TAFAKKUR JARAYONINING TALABA INTELLEKTUAL TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

O.I.Yadgarova

Ilmiy rahbar, p.f.f.d (PhD), dotsent v.b

Erkinova Visola

SamDChTI, Ingliz I fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'limda tafakkur jarayonining roli, ongni rivojlantirishdagi samarasi va uni keng ko'lamda tatbiq qilishning yutuqlari haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, tafakkur jarayonining tobora rivojlanib borayotgan axborot texnologiyalari davrida insoniyat hayotidagi o'rni borasida fikr mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: tafakkur, sog'lom aql, shaxs, boshqarish, fikrlash, ong, o'quvchi, o'qituvchi, dunyoqarash.

Аннотация. В данной статье представлена информация о роли мыслительного процесса в высшей школе, его эффективности в развитии сознания, а также достижениях его широкого внедрения. Также обсуждалась роль мыслительного процесса в жизни человечества в эпоху все более развивающихся информационных технологий.

Ключевые слова: мышление, здравый смысл, личность, управление, мышление, разум, ученик, учитель, мировоззрение.

Abstract. This article provides information about the role of the thinking process in higher education, its effectiveness in the development of consciousness, as well as the achievements of its widespread implementation. The role of the thought process in the life of humanity in the era of increasingly developing information technologies was also discussed.

Key words: thinking, common sense, personality, management, thinking, mind, student, teacher, worldview.

Dedi:har ishki qilmish odamizod,

Tafakkur birla bilmish odamizod.

Alisher Navoiy

Bu dunyodagi har bir narsa u uchun yangi, mo'jizaviy sir-sinoat bo'lib ko'rinadigan go'dak bir bola atrofida rangin manzarani, qulog'iga chalingan so'zlarni sekin-asta farqlay boshlagani sari atrofga cheksiz qiziqish va hayrat ila boqa boshlaydi. Bu-Olam va Odamni anglash sari ilk intilish! Oradan vaqt o'tadi, tili chiqadi va ota-onasini qiziqishidagi savollar bilan qiynay boshlaydi. "Dadajon, nega bu bunaqa? Oyijon, bu nima degani?"...Jamiki narsa u uchun yangilik. Juda ko'p narsalarni bilgisi, amalda qo'llab ko'rgisi keladi. O'zi yashayotgan sir-sinoatga to'la olamni shu tariqa anglay boshlaydi. Hali yozilmagan oq sahifalarda tasavvurlar paydo bo'lishni boshlaydi, ong, xayolot dunyosining sarhadlari tobora kengayaveradi. Insoniyatning umri ostonasidan boshlangan soddagina fikrlash jarayoni bu *tafakkurning* ildizidir. [1]

Tafakkur-bu aksiomatik qoidalar asosida atrofdagi dunyoning naqshlarini modellashtirishning aqliy mahsuli; ma'lumotlarni qayta ishlashning eng yuqori bosqichidir. Tafakkur atrofdagi real dunyoni bilish jarayoni, uning asosi tushunchalar, g'oyalar zahirasi doimiy ravishda ta'lim bilan to'ldirishdir, shuningdek, yangi hukmlarni chiqarishni (xulosalarni amalga oshirishni) o'z ichiga oladi. [3]

Tafakkur bilishning oliy darajadagi shaklidir. Yuqorida aytilganidek, har bir yaratilgan narsa tafakkur mahsuli, yuksalgan bilim va ko'nikmaning natijasidir. Ayni damda, uni rivojlantirish chora-tadbirlari jamiyatdagi har bir individ qolaversa, oliy ta'lim muassasasi tarkibidagi yoshlar orasida keng ko'lamda foydalanish biz umid qilayotgan va kutayotgan kelajakni qurishga asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Har bir rivojlanib borayotgan mamlakatda, avvalo, yuqori innovatsion texnologiya va kibermakonning yaratuvchisi bo'lgan insoniyat muhim faktor bo'lib kelmoqda. Albatta, har qanday buyuk yohud oddiygina yaratilmish, kashfiyot va g'oya tadbirlarning barchasi inson badiiy ong va tafakkurining mahsuli hisoblanadi. Shu o'rinda tafakkur tushunchasiga psixologik nuqtai nazardan yaqinlashish, uni yuksaltirishga qaratilgan muhim tadbirlar hamda asrimiz uchun uning ijobiy natijalari haqida to'xtalib o'tish joizdir.

Haqiqatdanda, bugungi zamin insonlardan yangicha fikrlash, innovatsiyalarga yetarlicha fikr bildira olish va umumiy aytganda "Tafakkur tadbiri"ni talab qilmoqda. Buning rivojlanishida esa, albatta, psixologiya o'z o'rniga ega faktorlardan biri. Oddiygina maktab tizimida tashkil etiladigan anglash va fikrlashga qaratilgan treninglar, oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv dasturlari aslida tafakkur progresining yaqqol misoli bo'la oladi. Shu o'rinda savol tug'ilishi tabiiyki, bu rivojlanishdagi samara nimalarni ko'rsatib bera oladi? Dastlab, hozirgi kundagi yuqori iqtisodiyot maydonidagi mamlakatlar barcha yutuqlarga yuqori saviya va ta'lim sababli erishmoqda. Yuqori saviyaning ildizi esa aytaylik 10 ta kitob o'qishda yoki ko'plab ma'lumotlarni qabul qilish emas, balki uni qayta tahlil qilish, o'rganish demakdir. Erkin tafakkur qilish esa o'z o'rnida fikriy mustaqillikka qadam qo'yish bilan barobardir.

Bu kabi yo'nalishni ta'lim tizimida quyidagicha qo'llash mumkin.

➤ O'quvchidan berilgan vazifalarni so'rashda nafaqat nazariy va aniq faktlarga tayanibgina qolmay, mavzuga qaratilgan misollar, qiyoslanmalarga tayanish;

➤ Auditoriyada o'quvchidan mavzu yuzasidagi fikr mulohazalarni bildirishni so'raganda "Sen nima deya olasan va ijobiy hal qila olasanmi?" tarzidagi muhitni yaratish;

➤ Har qanday sinov testlarida fikrlash darajasini aniqlovchi mantiqiy savollardan keng ko'lamda foydalanish;

Bu kabi o'quvchini o'ylashga va fikrlashga undovchi yondashuv ta'lim sifatiga yetarlicha ijobiy ta'sir etadi.

Aslida, ilm-fandagi yutug'imiz ham bu bizdagi tafakkurda va uni bajara olmaydigan o'quvchi talaba mavjud emas. Zero, A.Jeksonning qayd etishicha, "Asl

salomatlikning birinchi siri aqlimizda joylashgan bo'lib, aqlimizga bo'ysunmaydigan biror narsaning o'zi yo'q". M.Jeyms esa sog'lom tafakkur va uni rivojlantirish haqida quyidagi o'z fikrlarini bildirib o'tadi. "Sog'lom tafakkurning asosida real voqelikni qanday tushunish qobiliyatining anglanishi yotadi. O'z-o'zini anglagan shaxs o'zining ichki olami tasavvurlarini to'g'ri fahmlaydi, undan qo'rqmaydi va bayon etishdan tortinmaydi, fikr va xatti-harakatlari "hozir va shu yerda" vaziyatga yo'nalgan bo'ladi".[2] Xuddi shunday, asl maqsad ham anglashda, atrofimdagi muhitdan o'zgacha fikrlashda ekan. Biz uchun kundalik avtomatlashgan kuch ostidagi odatiy fikrlashimizni esa nosog'lom tafakkur deyishimiz mumkin. Masalan, oddiy holatni misol tariqasida olaylik. 2 ta talaba imtihonga ikki xil usulda tayyorlanishdi. Biri materiallar va informatsiyalarni hech qanday qiyoslashsiz faqat yod olish, yana biri esa esda saqlash uchun emas, berilgan ma'lumotlarni boshqa vaziyatlarga solishtirish, namunalardan o'zgarini izlash orqali energiyalarini sarflashdi. Davomiylik, ma'lumotlar bazasi va albatta muhit bir xil. Faqat aql mahsuli bo'lgan tafakkur ishtirok etgan nuqta imtihonda o'z samarasini berdi, oz bo'lsada yangilikni yaratishga urinish ham katta marralarni kashf eta oldi. Bu xulosani Y.A.Ponomarov quyidagicha ta'riflaydi, "Nazariy harakat qilish orqali odam natijaga erishish usulini tushunishga muvaffaq bo'ladi, shundan so'ng aniqlangan usulni o'xshash vaziyatlarga turli xil o'tkazish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu, albatta, fikrlash va tafakkurni tadbiiq qilish demakdir".[2]

Yuqorida aytib o'tilganidek, tafakkurni rivojlantiruvchi psixologik mashg'ulotlar talaba auditoriyasida muhim ekanligi turli nazariyalarda ko'rildi va biz ularning ayrimlarini keltirib o'tamiz.

Kreativlik qobiliyatini rivojlantirish vositasi sifatida qator mualliflar turli materiallar asosida ijodiy xayolni mashq qildirishga mo'ljallangan metodikalarni taklif etadilar. Jumladan, Y.P.Rogovning amaliy qo'llanmalarida taklif etilgan, guruhiiy shaklda o'tkazilishi ko'zda tutilgan mashqlarda, trening ishtirokchilaridan biri qandaydir fantastik vaziyatli savol (masalan, "Agar odamlar bir-birining fikrini o'qiy oladigan bo'lib qolganda, yerdagi hayotda qanday o'zgarishlar ro'y berar edi?" degan savol)ni o'rta tashlash, guruhning qolgan a'zolari o'zlarining imkon qadar rang-barang javoblarini shakllantirish vazifasi berilishi mumkin.

Kreativlik psixologiyasi muammolarini o'rganishda o'z ilmiy maktabini yaratgan yetakchi olimlardan biri Ya.A.Ponomarov ham tafakkur kreativligini rivojlantirishning metodik imkoniyatlarini aniqlash yo'nalishida o'z yondashuviga ega. Xususan olimning tadqiqotlarida 9 katakli (3*3) shaxmat doskasining turli qismlarida joylashtirilgan ot bilan o'yin qoidalarini buzmaganda boshqa bir katakka qo'yilgan piyodani olishga qaratilgan harakatlarini aniqlash mashqidan ham diagnostik, ham rivojlantiruvchi maqsadda foydalanish holatlari qayd etiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, hozirgi kunda psixologik-pedagogik tadqiqotlarning yangi tendensiyasi bu - muammoni ijodiy fikrlaydigan o'qituvchi, o'quvchi, pedagoglarni shakllantirishdir. Shu sababli, yuqori tafakkurga erishishning natijalari hali ancha tadqiqotlarni kutadi. O'ylaymizki, takakkur yordamida o'rganuvchilar, yoxud oliy ta'lim tizimidagi yoshlarda kreativ

kompetentli yondashuvning joriy etilishi kelajakda o'zining yuqori saviyadagi fikr, g'oya, qarashlarini, qolaversa mamlakat hayotini tubdan yaxshilay oladigan kashfiyotlarni yarata oladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. [https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tafakkur_\(psixologiya\)](https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tafakkur_(psixologiya))
2. <https://moluch.ru/archive/305/68391/#:~:text=Abu%20Nasr%20Farobiy,no midagi%20NMIU%2C%202016>
3. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: Yangi asr avlodi, 2016
4. Jekson.A. Sog'lom bo'lishning o'nta siri. Baxtli bo'lishning o'nta siri.. - T.:Cho'lpon nomidagi NMIU, 2016.
5. Ibragimovna Y. O. Organization of independent work of students as a means of increasing the professional and communicative competence of future teachers //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2021. – T. 1. – №. 1.5 Pedagogical sciences
6. O.I.Yadgarova., “Hissiy va ruhiy salomatlikni oshirishda psixologik treninglar” nomli uslubiy qo'llanma. – Samarqand: 2023, 125. Bet
7. Yadgarova O. I., Rashidova I. K. FACTORS NEGATIVELY AFFECTING A CHILD'S PSYCHOLOGY //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 49-51.
8. Yadgarova O. I., Hotamova D. A. SPECIFIC ASPECTS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT IN STUDENTS OF DIFFERENT AGES //Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 32-35.

BOLALARDAGI DIQQAT JARAYONING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ULARDAGI KUZATILADIGAN DIQQAT BUZILISHLARI

O.I.Yadgarova

SamDCHTI dotsenti v.b, p.f.f.d (Phd)

X.Shirinboyeva

SamDChTI, Ingliz tili I fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalardagi diqqat jarayonidagi o'ziga xos xususiyatlari hamda ularda kuzatiladigan diqqat buzilishlari haqida so'z yuritiladi. Shu bilan birgalikda pedagoglar ish faoliyatida diqqat jarayoni borasida ko'plab duch kelinadigan muammolar va ularga mos yechimlar ham keltirib o'tilgan.

Kalit so'z: diqqat, parishonxotirlik, diqqat barqarorligi, shaxsning irodaviy sifatleri, ixtiyoriy, ixtiyorsiz.

Аннотация. В данной статье говорится об особенностях процесса внимания у детей и наблюдаемых у них нарушениях внимания. В то же время были упомянуты и многие проблемы, с которыми сталкиваются педагоги, связанные с процессом внимания в их работе, и пути их решения.

Ключевые слова: внимание, отвлечение, устойчивость внимания, волевые качества человека, произвольные, непроизвольные.

Abstract. In this article talks about the features of the attention process in children and the attention disorders observed in them. At the same time, many problems that teachers face related to the process of attention in their work and ways to solve them were mentioned.

Key words: attention, distraction, stability of attention, volitional qualities of a person, voluntary, involuntary.

Diqqat jarayoni bu insoniyat hayotida juda muhim va ajralmas qismga ega bo'lgan jarayon hisoblanadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida diqqatni rivojlantirish ham hozirgi kundagi dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Ayniqsa kichik yoshdagi bolalarda diqqat jarayonini barqarorligi va kuchini mustahkamlash uchun psixologik mashg'ulotlardan foydalanish holati keng kuzatilmoqda. Bu masala borasida bir qancha olimlar tomonidan tajribalar shu kunga qadar o'tkazilib kelinmoqda va eng samarali deb topilganlari pedagoglar tomonidan amaliyotga joriy etilmoqda. Bunday mashg'ulotlarning o'tkazilishi esa diqqat jarayonini dars mashg'ulotlari paytida yanada oshirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada biz diqqat jarayonining buzilishi natijasida yuzaga keladigan va bolalar orasida uchraydigan parishonxotirlik tushunchasiga keng to'xtalib o'tamiz.

Ma'lumli, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning dars mashg'ulotlarini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar va sust o'zlashtiruvchi o'quvchilarning asosiy muammolaridan biri diqqat jarayonidagi buzilishlar hisoblanadi. Diqqatning salbiy jihatlardan biri parishonxotirlikdir. Parishonxotirlik diqqatni uzoq vaqt davomida biron ishga layoqatsizlikda, diqqatning osongina va tez- tez bo'linib

turishida namoyon bo'lishi mumkin. Parishonxotirlikning bu ko'rinishi ko'pincha ish qobiliyati susayib ketishining va xulq-atvordagi uyushmaganlikning sabablaridan biri hisoblanadi. Parishonxotirlikning sabablari har xildir. Parishonxotirlik insonning barqaror xislari sifatida ixtiyoriy diqqatning sustligi ko'rsatkichi hisoblanadi va noto'g'ri tarbiya natijasi (bolaning erkalatib yuborilishi, jazolanmasdan qolishi, taassurotlarning har xilligiga odatlanish va boshqalar) bo'lishi mumkin. Bu xildagi parishonxotirlikka qarshi, avvalo, bolada irodaviy sifatlarni shakllantirish yo'li bilan kurash olib borish kerak. Parishonxotirlikni bola salomatligining yaxshi emasligi, nerv tizimining umuman buzilganligi bilan izohlash mumkin. Parishonxotirlik haddan tashqari hissiy hayajonlanish, yoxud charchash oqibati sifatida qisqa muddatli bo'lishi ham mumkin. So'nggi holatda u ko'pincha o'qish kuni va haftasining oxirida namoyon bo'ladi. Pedagogik ish tajribasida diqqatni tarbiyalash maqsadida parishonxotirlikning barcha sabablari va xususiyatlari inobatga olinishi shart!⁵. Qachonki, kishi ishga berilib ketib o'z xayollari, kechinmalari bilan bo'lib, mashg'ul bo'lgan ishidan boshqa hech narsani ko'rmayotgan va eshitmayotgan hollarda ham "parishonxotirlik" haqida so'z yuritiladi. U masalan, tevarak-atrofdagilarga e'tibor bermaydi, o'ziga qaratilgan savollarga parvo qilmaydi. Bunday "parishonxotirlik" diqqatning yorqin ifodalagan holdagi tanlanganligidan, uning behad jamlanganligi va jadalligidan hosil bo'ladi. Diqqatni eng ko'p darajada jamlanganligi yuqorida qayd qilib o'tilganidek, faoliyatda muvaffaqiyat qozonishning muhim sharti bo'lib hisoblanadi. Lekin diqqatning faqat bir ob'ektga qaratilganligi uning taqsimlanishi va ko'chirilishida qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Bu xildagi parishonxotirlik kundalik hayotda amaliy faoliyatda kishining tevarak-atrofdagi olam bilan munosabatini mushkullashtirib qo'yadi va shuning uchun ham unga diqqatning nuqsoni sifatida qaraladi.

Maktab hayotidagi parishonxotirlik "qoidaga sig'maydigan" deb atalmish xatolarda:

- dars paytida o'quvchida tegishli maktab anjomlari yo'qligining ma'lum bo'lishida,

- o'quvchining dars jarayoniga yetarlicha jalb etilmaganligida va shu kabi boshqa hollarda namoyon bo'ladi.

Bolalarda, ayniqsa, kichik yoshdagi bolalarda parishonxotirlik juda ko'p uchraydi. Diqqatning parishonxotirlikdan tashqari boshqa xildagi buzilishlari ham borligi e'tirof etiladi. Diqqatning haddan tashqari harakatchanligi bir ob'ektdan boshqasiga, bir faoliyat turidan boshqalariga doimiy ravishda o'tib turishi, yoki aksincha harakatsizligi, diqqatning sust harakat qilishi, uning tor doiradagi tasavvurlar va fikrlarga patologik tarzda qayd etilishi shular jumlasiga kiradi. Diqqatning bu xildagi buzilishlari miyaning ba'zi bir organik kasalliklari eng avvalo uning peshona qismidagi kasalliklari yuz bergan paytlarda kuzatiladi.

⁵ Ivanov I., Zufarova M. "Umumiy psixologiya". O'z.FMJ., 2008

Diqqatning fazilatlarini bilan bir qatorda uning buzilishi va nuqsonlari bo'lishi mumkinligini psixologik jihatdan asoslangan tarzda hisobga olish diqqatni o'zida aks ettiradigan bilish jarayonlarini tadqiq etishning zarur shartidir. Ayrim ruhiy kasallik holatlarida diqqatning inertligi (sustligi) yoki mutlaqo harakatsizligi, qandaydir biron ob'ekt ustida to'xtab qolish holatlarini kuzatish mumkin. Bola hayotining bir oylik davrlarida uning uchun faqat ixtiyorsiz diqqat xos bo'ladi. Bu davrda bola dastavval tashqi qo'zg'atuvchilardan, ularning keskin o'zgarishlaridan ta'sirlanadi. Maktab ta'limiga tayyorgarlik ko'rayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddali va shartli ravishda barqaror ko'rinishga ega bo'ladi. Diqqatning xususiyatlari o'yin jarayonida, rasm chizish va ko'rish, yasash mashg'ulotlarida namoyon bo'ladi. Bu davrda bolalar o'zining diqqatini ma'lum bir obyektga, narsa va hodisalarga yo'naltirishga intiladi.⁶ Maktab mashg'ulotlarini intizomlashtiruvchi ta'siri, dars davomida sinfda o'tirish, o'quvchilarning so'zlarini eshitish zaruriyati, chalg'imaslik bularning hammasi ixtiyoriy diqqatni tarbiyalashda katta rol o'ynaydi. Har turli ta'lim ishlari maktabdagi o'quv mashg'uloti ustida ongning yo'nalganligi va to'planganligini saqlab turishni talab qiladi. Bolalarning hissiyotlari ko'pincha kuchli bo'ladi. Shuning uchun ularning diqqatlari qisqa vaqt ichida davom etsa ham kuchli bo'ladi. Maktab yoshidagi bolalarning hissiyotlari ancha barqaror bo'la boshlaydi. Shuning uchun pedagog o'qish materialini hissiy momentlar bilan boyitar ekan, buning bilan diqqatning barqarorligi va kuchini saqlab turilishiga yordam beradi. Biror narsaga qiziqib kelgan maktab yoshidagi o'quvchi uzoq vaqt diqqatli bo'lishi mumkin. Ammo kattalarning nazorati pasayib qolsa, u zarur vazifani bajarishdan chalg'ib boshqa narsaga kirishib ketishi mumkin. Masalan: adabiyotni o'rganayotgan o'quvchi kino yoki biror o'qigan asari haqida xayol surib ketishi mumkin. Ayrim bolalar jismoniy mehnat darslarida diqqat bilan o'tirsalar boshqalari aqliy mehnatda kuchli diqqat bilan o'tiradilar. O'zi yoqtirgan darslarda kuchli diqqat bilan o'tirgan o'quvchilar boshqa darslarda o'qituvchilarni ancha tashvishga solib qo'yishlari mumkin. Bola qachonki o'zi uchun qiziqarli bo'lgan narsalarda diqqatini ko'proq jamlaydi. Bolalar, ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarida endigina o'yin faoliyatidan o'tib dars jarayonlariga kirganligi tufayli ularda o'yinqaroqlik kuchli bo'ladi. Ta'lim-tarbiya jarayonidagi sodda mashqlardan murakkablariga qarab borish tamoyili orqali ulardagi mavjud bilimlarni rag'batlantirish va yangi mavzuni bolalar uchun sodda, tushunarli tilda bayon qilish orqali ulardagi diqqatning barqarorligi va o'zlashtirishdagi natijaning oshirilishiga xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bugungi kunda fan-texnika jadal rivojlanyotgan davrda o'quvchi yoshlar orasida diqqat jarayonining pasayishi jiddiy muammolardan biri bo'lib kelmoqda va yoshlar o'rtasida juda ko'plab uchramoqda. Buning natijasida esa ularda dars jarayonlarida berilayotgan bilimlarni yetarli darajada o'zlashtira omasligiga sabab bo'lmoqda. Shunday ekan, kichik maktab yoshdagi bolalarning diqqat jarayonini oshirish uchun pedagoglar o'quv materiallariga yo'naltirish uchun turli xildagi qiziqarli metodlardan

⁶ Ontogenez psixologiyasi. E.G'oziyev

foydalanishi zarur, masalan mavzuga aloqador interaktiv o'yinlar, musobaqalar kabi. Shu bilan birgalikda pedagogning nutqi ham bu borada muhim. Zero, qachonki o'qituvchining nutqi jozibali va hissiyotlarga boy bo'lsa, o'shandagina bolalar diqqatini darsga jalb qila oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Do'stmuxamedova Sh.A., Tillashayxova X.A., Bayqunusova G.Y., Ziyavitdinova G.Z., "Yosh davrlari va pedagogik psixologiya" – Darslik Toshkent. Nizomiy nomidagi TDPU, 2021
2. Ivanov I., Zufarova M. "Umumiy psixologiya". O'z.FMJ., 2008
3. Ontogenez psixologiyasi. E.G'oziyev
4. Ibragimovna Y. O. Organization of independent work of students as a means of increasing the professional and communicative competence of future teachers //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2021. – T. 1. – №. 1.5 Pedagogical sciences
5. O.I.Yadgarova., "Hissiy va ruhiy salomatlikni oshirishda psixologik treninglar" nomli uslubiy qo'llanma. – Samarqand: 2023, 125. Bet
6. Yadgarova O. I., Rashidova I. K. FACTORS NEGATIVELY AFFECTING A CHILD'S PSYCHOLOGY //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – T. 2. – №. 11. – C. 49-51.
7. Yadgarova O. I., Hotamova D. A. SPECIFIC ASPECTS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT IN STUDENTS OF DIFFERENT AGES //Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 32-35.
8. <http://ziyonet.uz/>
9. <http://www.psychology.uz/>

SPORTCHI O'QUVCHILARNING JISMONIY MASHQLAR YUKLAMASINI MEYORLASH

Raufov Zafar

SamDU Kattaqo'rg'on filiali talabasi

Abdullayev Navruz

Ilmiy rahbar, Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali asistenti

Anotatsiya. Hozirgi kunda respublikamizda jismoniy tarbiya va sport yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

Uzbekistan Respublikasi Prezidenti "Uzbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish to'g'risida" gi farmonida "Bolalarni jismoniy va ma'naviy tarbiyalashning zamonaviy shakl va uslublarni, jinsi va yoshiga qarab bolalarga sport ko'nikmalarini sindirish, sport sohasida iqtidorli bolalarni iqtisoslashtirish sport maktablari va markazlariga tanlab olishning ilmiy asoslangan tizmlarini ishlab chiqishni tashkil etish xamda ularni tatbiq qilishga ko'maklashish" lozimligi alohida ta'kidlandi.

Kalit so'zi: sportchi, jismoniy, murabbiy, mashqlar, мотивация, yuklamalar.

Annotation. Nowadays, physical education and sports are becoming an integral part of the life of young people in our republic.

In the decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the establishment of the Fund for the Development of Children's Sports of Uzbekistan", "The development of scientifically based systems for the selection of modern forms and methods of physical and spiritual education of children, the development of sports skills for children depending on gender and age, the economicization of talented children in the field of sports, to sports schools and centers" It was emphasized that it is necessary to organize and support their implementation.

Key word: athlete, physical, trainer, exercise, motivation, downloads.

Аннотация. В настоящее время физическое воспитание и спорт становятся неотъемлемой частью жизни молодежи нашей республики.

В постановлениях Президента Республики Узбекистан «О создании Фонда развития детского спорта Узбекистана», «Развитие научно обоснованной системы выбора современных форм и методов физического и духовного воспитания детей» развитие спортивных навыков у детей в зависимости от пола и возраста, экономизация талантливых детей в сфере спорта, спортивным школам и центрам» Подчеркивалось, что необходимо организовать и поддержать их реализацию.

Ключевые слова: Спортсмен, физкультурник, тренер, упражнения, мотивация, загрузки.

Jismoniy yuklama to'g'risida tushuncha. Jismoniy yuklama mashqlarning shu'gullanuvchilar tanasiga malum darajada tasir etishni ko'rsatuvchi va ularning tana imkoniyatlarini oshiruvchi omil hisoblanadi. Bunga tananing va qayta tiklash

jarayoniga bevosita madad beruvchi charchashning ichki imkoniyatini sariflash orqali erishiladi. Qayta tiklash jarayonining qonuniyatlar jismoniy yuklama qo'llanishining dam olish bilan bog'liq holda olib borilishni taqozo etadi.

Yuklamani tashkil qilish va uni dam olish bilan almashib, borishning xar bir tartibi jismoniy tarbiya usullari tuzuloshining asosi bo'lib xisoblanadi. Yuklama quydagi turlarga bo'linadi:- yuklama o'zgaruvchan, o'zgarmas, uzluksiz va oraliq; - yuklama o'zgaruvchan -tez o'sib boruvchi, pasayib boruvchi, ozgaruvchi.

O'zgarmas yuklama jarayonida mashq bajarishda mushak ishlarining doimiy shiddati saqlanadi. Bunda;- tashqi yuklama xajmi bir xil;- yuklamaning ichki tomoni (fiziologik, ruhiy) ham doimiy bo'lib, faqat davom etish vaqtiga nisbati jihatdan o'zgaradi.

Shartli ravishda yuklamaning ichki va tashqi tomonlarini farqlash qabul qilingan.

Ichki tomoni- tana faoliyati imkoniyatlarini jalb etish (tomir urushi, o'pkadagi xavo sig'imi, qon tomir bosimi va boshqa ko'rsatkichlar ; Tashqi tomoni- bu mashqlarni takrorlash soni, ularning davom etish vaqti, tezligi, xarakter surati ishlatilayotgan og'irlik xajmi. Ichki ko'rsatkichlar - mashq jarayonida aloxida mashg'ulotlar bo'lib, mashqlarning sonini aniqlab, sportchiga yuklamani mo'ljallashga yordamlashadi. Jismoniy tarbiya jarayonida xilma -xil amaliy, og'zaki va ko'rsatmali uslublar qo'llaniladi. Xamma uslublar, harakatga o'rgatish va takomillashtirishdagidek, jismoniy sifatlarni tarbiyalash ham qo'llanadi.

Aamliy uslublar, mashqlar uslubi harakatga asoslangandir. Ular uzlarida yuklama va dam olishning malum almashinishini ko'rsatadi. Jismoniy tarbiyadagi amaliy uslublarni tuzilishini o'rganishga kirishdan oldin jismoniy mashqlar bajarilgandagi yuklama va uning harakatlari xajm va shiddat balki tanishib chiqish kerak.

Jismoniy mashqlarni yuklamalashga xajmi va shiddati bir -biridan farq qiladi.

Yuklamaning xajmi deyilganda ayrim mashqlarning uzoq tasur qilishi, shuningdek, muayyan vaqt ichida (ayrim mashqlarda, mikrosiklda bosqichga, davrga) bajariladigan jismoniy ishning xajmi miqdori tushuniladi. Yuklamaning shiddati deyilganda esa, jismoniy mashqlarning bajarishda, shu'gullanuvchilar organizmida ko'rsatgani malum tasiri tushuniladi. Organizmning dastlabki holatida nagruska bilan unga aks ta'sir o'rtasida tenglik bo'ladi; bir turdagi nagruska bir xil qarshi ta'sir tug'diradi; nagruskaning hajmi va shiddati qancha katta bo'lsa, organizmda o'zgarish shuncha ko'p bo'ladi; yuklama qancha kam bo'lsa, o'zgarish shuncha kam bo'ladi.

Jismoniy tarbiya jarayonida harakat faoliyatining murakkabligi bilan bir qatorda, jismoniy yuklamaning hamma komponentlari ortib borishi lozim. Ko'proq kuch, tezlik va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarni rivojlantirishning qonuniyatlari shuni taqozo etiladi.

Jismoniy mashqlar tasirida organizmda yuz beradigan ijobiy o'zgarishlar darajasi yuklamaning xajmi va shidatiga proporsional ekanligi juda muhim xisoblanadi. Yuklama qancha shiddatli bulsa, tiklanish va "o'ta tiklanish" jarayonlari shuncha kuchli bo'ladi.

Jismoniy tarbiya jarayonida faollikni oshirishning asosiy shartlarini bajara olishlik, individuallashtirish va muntazamlilik tamoyillarini taxlil qilish munosabati bilan ko'rib chiqildi. Yangi topshiriqlar va ular bilan bog'liq bo'lgan yuklamalarni bajara olishga shug'ullanuvchilarning qurbi yetsa, yuklamalar organizmning funksiyanal imkoniyatlariga mos kelsa yoki jinsining individeual xususiyatlariga muvofiq bo'lsagina talablarni o'stirib borish ijobiy natijalarga olib kelishi mumkin.

Charchash organizmning qayta tiklanish jarayonlarining organik bog'langanligi va birgalikda bir vaqtda o'tishini xisobga olishsa, yuklama bilan dam olishning o'zaro bog'liqligini tushinib olish mumkin. Mashq qilish jarayoni tarkibiga dam olish ham kiradi. Dam olish muayyan qoidalar asosida otkazilganidagina mashqning tashkiliy qismi bo'lib xisoblanadi.

Juda qisqa yoki uzoq dam olish mashq rejasini buzib, asosiy qismda kam yoki ko'p mashq bajarishga sabab bo'lishi mumkin. Bunga mashq bajarishdagi dam olishni (yuklama va dam olishning qo'shilishini) eng qulay holatda bajarish talab etiladi. Mashq bajarish jarayonida dam olish ikki asosiy faoliyatni bajaradi: 1. Mashq bilan nagruska berilgandan keyin organizmning tiklanishini taminlaydi.

2. Yuklama ish samaradorligini oshirish sifatida ishlatiladi.

L.P. Matveev malumotlariga qaraganda, dam olish deb yuklamadan keyin ish qobilyatining tiklanish jarayoni tushuniladi. Shuning uchun dam olish nagruskani boshqarishda asosiy omillardan biri bo'lib xisoblanadi. Yuklama qismlari oralig'i qanchalik qisqa yoki uzoq bolishi, xar xil qo'llanmalarda tasirini ko'proq nimaga qaratilganligiga va tiklanish jarayonining qonuniyatlariga qarab belgilanadi. Bunda oraliq uch xil - to'la (yoki oddiy), qattiq (yoki subintetval), ekstremal bo'lishi mumkin.

Jismoniy tarbiya jarayonida dam olishning ikki xil usuli mavjud:

1. Loqayd-sust (nisbiy harakatsizlik, faol harakat qilmaslik).

2. Faol-(charchatgan, zeriktirgan, mashg'ulotlardan farq qiluvchi boshqa xil mashg'ulotlar bilan shug'ullanishga o'tish.

Mashg'ulotni qayta takrorlab, jismoniy sifatlardan kuch, tezkorlik va chaqqonlikni tarbiyalash uchun yuklamalar o'rtasidagi dam olish oralig'i orqali bajariladi. Maxsus chidamlilikni tarbiyalashga qaratilgan takroriy mashq turlarining bazilarida qattiq oraliqdan foydalangam xolda yuklama beriladi.

Jismoniy tarbiya darsida yuklama. Jismoniy yuklama – bu shuullanuvchi organizmiga jismoniy mashqni belgilangan xajmidir. Yuklama meoyori – bu uni belgilangan miqdori bo'lib, xajmning va intensivlikning parametri bilan o'lchanadi. Yuklamaning xajmi – bajarilgan mashqlarning soni, mashulot uchun sarflangan vaqt, bosib o'tilgan masofani kilometraji va boshqa ko'rsatkichlari bilan belgilanadi.

Intensivlik – xarakatning surati (tempi), tezligi ko'rsatkichlari, o'ta tez yugurish, yurak qisqarishining chastotasi bilan tavsiflanadi. Jismoniy mashqlarni bajarishdagi o'zaro munosabat teskari proporsionalpnikga ega: Yuklamani xajmi qancha katta bo'lsa uni intensivligi shunchalik past bo'ladi yoki uni teskarisi. Muskul ishi xarakteriga ko'ra yuklama standart va o'zgaruvchan bo'lishi mumkin.

Yuklamani taosiri organizmni bajarilgan ishga reak-siyasi xisoblanadi. Uni ko'rsatgichlar – yurak qisqarishi chastotasi va o'quvchilarni tolshining tashqi alomatlaridir. Jismoniy yuklamada tolshni darajasining tashqi alomatlarini gradatsiyasi tablitsada ifodalangan. Yuqorida qayd qilingan barcha alomatlar turli darajada va turli xolatda jismoniy yukni shuullanuvchilar organizmiga taosiri doirasini ifodalaydi. Bu bilan mashulotlar jarayo-nida yuklamani meoyorini aniqlash va boshqarish mumkin bo'ladi. Yuklamani optimal meoyorlashning nazariy-usuliy asosi-ni organizmni jismoniy mashqlar taosiriga moslashish qonuniyati, shuullanganlikning ortishidan bilish mumkin. Shulardan kelib chiqib quyidagi usuliy xolatlar shakllangan va ilmiy asoslangan: yuklamani adekvatligi (organizmni indi-vidual funksional imkoniyatlariga muvofiqligi), yuklamani oshirishni asta-sekinligi (funksional imkoniyatlarini ortishini rivojlanishini taominlovchi), yuklamani tizimli-ligi (ularning birin-ketinligi va muntazamliligi). Jismoniy yuk xar qanday aniq bir xolatda o'zining parametri (xajmi, intensivligi, dam olish intervali)ga ko'ra optimal bo'lishi kerak, bu o'z navbatida shuullanish, trenirovka qilish effektini taominlaydi.

Yurak-tomir tizimining funksional imkoniyatlarini oshirish maqsadida yuklamani meoyorini oshirishda YuQChsining miqdori bir minutda 130 martadan past bo'lmasligi talabini qo'yadi. Bu raqam yurak urishining maksimal xajmi deb qabul qilingan. Shunga ko'ra yurak qisqarishining chastotasi miqdo-rini minutiga 130 ga teng bo'lishi trenirovka ostonasidagi lozim bo'lgan yuklama deb qaraladi. Solomlashtirish maqsadidagi mashulotlarda, yuklamani optimal diopozoni YuQCh minutiga 130 dan 170 gacha deb qaralmoqda (A.A. Viru va bosh. 1988). Yuqoridagilardan kelib chiqib, solomlashtirishning umumiy samaradorligi o'smirlar va yoshlarning mashulotlarida o'rta va katta intensivlikdagi aerob yo'nalishdagi mashqlar orqali (xarakatli o'yinlar, estafetalar, sport o'yinlari, suzish, yugurish, velosipedda yurish) erishiladi. O'rtacha intensivlikdagi yuklamani diapazoni YuQCh minu-tiga 130-160 va katta intensivlikdaginiki esa minutiga 160-171 gacha deb qaralmoqda. Jismoniy yuklamani qatiyyan boshqarish va uni dam olish bilan almashib turishini yo'l qo'yish maktab yoshidagi bolalar organizmining organari va ularning tuzilishining funksional faolligiga jismoniy mashqlar orqali yo'naltirilgan taosir etishini taominlaydi. Jismoniy tarbiya darsida yuklamaning parametrini bosh-qarish turli xildagi usullar va usuliyatlar orqali erishiladi. Nisbatan samarador va qo'llashi oson usullar quyidagilardir:

- bajarilayotgan o'sha mashqni takrolashlar sonini o'zgar-tirish;
- mashqlarning umumiy sonini o'zgartirish;
- o'sha bajarilayotgan bir xil mashqni takrorlash bilan uni bajarish tezligini oshirish;
- xarakat amplitudasini qo'shish yoki kamaytirish;
- tashqi qarshilikni miqdorini variantlash (o'zgarti-rish);
- mashqni bajarish sharoitini osonlashtirish yoki qiyinlashtirish (masalan, balandga qarab yoki pastga yugurish, qumli yo'lka yoki stadion yo'lkasida yugurish va boshqalar);

- dastlabki xolatni o'zgartirish (masalan, yarim yoki to'la o'tirish xolatidan yuqoriga sakrashlar, qo'lni tirsakdan bukib to'irlashni polda, oyoqni stul ustiga qo'yib, gimnastika devori reykasiga tirab va x.k.);

- masofani yugurishda, suzishda va boshqalarda uzaytirish yoki kamaytirishlar;

- mashulotlarni odatdagidek, kengaytirilgan, torayti-rilgan mydonlarda o'tkazish;

- qo'llanilayotgan usuliyatlarni variantlash (bir maromda, o'yin, musobaqa tarzida va x.k.);

- mashqlarni bajarish vaqtini ko'paytirish va ozaytirish yoki mashqlar orasida dam olishning xarakterini o'zgartirish.

Xar qanday xolda o'qituvchi tomonidan dars vazifasini xal qilish uchun jismoniy yukni boshqarishni optimal usullari qo'llanadi. Yuklamaning organizmga qanday yo'sinda taosir etishini YuQChning fiziologik qiya chiziini chizish orqali ko'rish mumkin (V.V. Yanson, 1966).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UZBEKISTAN RESPUBLIKASI "Konsitutsiyasi". T; UZBEKISTAN. 1992.44.b.
2. Karimov. I.A. Uzbekistonning uz istiqlol va taraqqiyot yuli. T; Uzbekistan. 1992. 70. B.
3. Uzbekiston Respublikasi "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" gi Qonuni. (1992yil 14 yanvar) "Xalq so'zi" gazetasi. 1992. 19 fevral.
4. Uzbekiston Respublikasi "Uzbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi Xomiylik kengashining majlisidagi maruzasi" Xalq so'zi - 2013. 16 mart.
5. Uzbekiston Respublikasi " Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida" gi Qonuni .2000 yil 22may. Toshkent
6. Uzbekiston Respublikasi " Ta'lim to'g'risidagi " Qonuni. 1997 yil. 2 August."Turkiston" gazetasi. 1997 yil 1 oktabr.
7. Uzbekiston Respublikasi " Bolalar va o'quvchi yoshlarni jismoniy tarbiyalash konsepsiyasi. 1992 yil N_ 43,44,48.

SHAXSDA O'Z-O'ZINI BAHOLASHNING AHAMIYATLI JIHATLARI

O.I.Yadgarova

Ilmiy rahbar, p.f.f.d (PhD), dotsent v.b

Bobomurodova Marjona

SamDChTI, Ingliz I fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada shaxsning o'z-o'zini anglashi, bu haqida psixologlarning fikrlari, o'z-o'zini baholashning turlari haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek maqolada shaxsni o'z-o'ziga bahosini oshirishga yordam beruvchi psixologik mashg'ulotlardan birini o'tkazilish tartibi ham yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: shaxs, o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini baholash, real baholash, adekvat, past, yuqori, referent guruh.

Аннотация. В данной статье представлена информация о самосознании человека, мнениях психологов о нем, видах самооценки. Также в статье описан порядок проведения одного из психологических упражнений, способствующих повышению самооценки человека.

Ключевые слова: личность, самосознание, самооценка, реалистическая оценка, адекватный, низкий, высокий, референтная группа.

Abstract. In this article provides information about a person's self-awareness, psychologists' opinions about him, and types of self-esteem. The article also describes the procedure for conducting one of the psychological exercises that help increase a person's self-esteem.

Key words: personality, self-awareness, self-esteem, realistic assessment, adequate, low, high, reference group

Qadimdan dolzarb bo'lib kelayotgan masalalardan biri – bu “Shaxs” tushunchasidir. Shaxs individualligini o'rganadigan psixologiya esa – “Shaxs psixologiyasi” hisoblanadi. Shaxs nima? Bu so'z taxminan insoniyatning tarixiy madaniyatidan 300 yil ilgari paydo bo'lgan. Ko'pincha shaxs ong va o'zini anglash orqali namoyon bo'ladi. Ba'zi psixologlarning fikricha “Shaxs bu – psixologik xususiyatlar yig'indisi”. Lekin undan tashqari shaxsda individuallik ham bo'lishi lozim. Bulardan kelib chiqib shaxs – o'zining menligiga ega bo'lgan, o'z irodasi orqali o'zini boshqara oladigan va xatti – harakatlarini nazorat qila oladigan odamga aytiladi. [3]

Shu o'rinda shaxsda o'z-o'zini anglash tushunchasi xususida to'xtalib o'tishimiz lozim. Merriyam Vebster lug'atiga binoan, o'z-o'zini anglash tushunchasi – “O'ziga tegishli bo'lgan va undan kelib chiqadigan harakatlar yoki holatlarni anglash” deb ta'riflanadi.[1] Shaxs o'z-o'zini anglashi – har bir inson ichidagi “Men”ini anglab yetishi, ya'ni inson ichidagi “Men”ini anglar ekan o'zini tushuna boshlaydi, o'zini anglay boshlaydi.[5] Bir tomondan o'zida ozodlik va ulug' siymoligini anglashi va unga intilishi bo'lsa, boshqa tomondan o'ziga xos hislatlarini anglab yetishidir. Bunda inson o'zida bo'lgan qobiliyatlarini yanada kuchaytirib, rivojlantirishi tushuniladi. O'zligini topishi juda tez va oson

bo'lmisligi mumkin, lekin umri davomida unga ko'rsatilgan ta'sirlar ostida shakllanadi.

V.S Merlin olib brogan tadqiqotlari bo'yicha bu jarayon 4 qismni o'z ichiga oladi:

1. o'zi va dunyoning qolgan qismi o'rtasidagi farqni anglash
2. faoliyat sub'ektining faol boshlanishi sifatida "Men" ongi ;
3. o'z aqliy xususiyatlarini anglash, hissiy o'z-o'zini baholash;
4. ijtimoiy va axloqiy o'z- o'zini hurmat qilish, muloqot va faoliyatning to'plangan tajribasi asosida shakllanadigan o'z-o'zini hurmat qilish.[4]

Shaxs o'z-o'zini anglay olishini bilish uchun kuzatuv usulidan foydalanishimiz mumkin. Bunda kuzatuv davomida e'tibor beradigan narsalarimiz quyidagilardan iborat:

- Insonning o'ziga bo'lgan ishonchi
- Atrof muhitga munosabati

Odatda inson o'zi haqida fikr yuritar ekan, o'zini atrof muhit bilan bog'laydi ya'ni yaqinlari bilan suhbatda va boshqa vaziyatlarini tahlil qilib xulosa chiqaradi. Bundan ko'rinib turibdiki, o'z-o'zidan bu narsa ham bizning ongimiz bilan bog'liq.

Shu o'rinda ong tushunchasini yoritib berishimiz lozim. Ong bu – ijtimoiy tarixiy sharoitda odam mehnatining tarkib topishida, til yordamida boshqalar bilan doimiy munosabatda bo'lish natijasidir. Ong - tug'ma emas yoki tabiat tomonidan in'om etilmagan, balki insonlar o'rtasida vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlar mahsuli.

Ba'zi psixologik adabiyotlarda berilgan ma'lumotlarga ko'ra o'z-o'zini anglash bu – ongning o'zidir deydi. Yana boshqa qarashlarga ko'ra rus psixologi A.N Leontev shunday talqin qiladi: "Individual ongning mohiyat bilan mazmun o'rtasidagi ziddiyat o'zini-o'zi anglashning sababchisidir". S.L Rubinshtayn tadqiqotlariga asoslanib aytadigan bo'lsak, o'z-o'zini anglashni shakllanishining asosiy manbai bu - ong va undagi ziddiyat bo'lmisdan, balki insonning ijtimoiy muhitda tarkib topishi va rivojlanishi sanaladi.[1] Ruhiiy faoliyatning maxsus holdagi ob'ektiv shart – sharoitlari sifatida odamlarning hayoti, umumiy yashash sharoiti yotadi, - deb yozadi. Bizningcha inson o'z-o'zini anglashi ijtimoiy muhit, jamiyat bilan bog'liq ekanligini bilamiz. Shaxs o'z-o'zini anglaganligi tufayli emas, balki o'z-o'zini anglashga bo'lgan ehtiyojlari, turtki va motivlar borligi uchun ham insondir. Shuning uchun ham inson o'zligini anglash bosqichlarida o'ziga zarur talab va shartlar qo'yadi. Bu bosqichda inson ichki olamini baholashi ham katta ahamiyatga ega ekanligini aytib o'tishimiz lozimdir.

Shaxsda o'z-o'zini baholashning 3 ko'rinishi bor:

1. past baholash
2. yuqori baholash
3. adekvar (to'g'ri) baholash

Bu baholash o'z-o'zidan emas atrof muhitdagi insonlar tomonidan bizga singdirib qo'yiladi.

•O‘z-o‘zini past baholash bunda pozitiv ta’sirlardan ko‘ra negativ ta’sirlar ko‘proq. Bunday past baho berish qanday paydo bo‘ladi o‘zi insonda? Shaxs uchun faqat negativ ta’sir ostida fikrlar bildirilishi, boshqalar bilan solishtirilishi, doimiy shunday fikrlarning mavjudligi insonning ishonchini so‘ndiradi va o‘zini past baholashga olib keladi. Buning oldi olinmagan holda ya’ni eng yuqori darajasida oziga suiqasd qilishgacha borishi mumkin.

•O‘zini yuqori baholash. Bu borada ham uchinchi shaxsning aralashuvi juda katta ro‘l o‘ynaydi. Bolaga yoshligidan yuqori baho berilsa ya’ni “Sen loyiqsan, boshqalar emas”, “|Sen qila olasan, hamma narsani eplaysan”- deb o‘qtirilsa, bolaga boshqalardan ko‘ra u ko‘prog‘iga munosib ekanligi o‘qtirilib borilishi natijasida bolada o‘ziga bo‘lgan ishonchning ortishiga, ichki “Men” ining kuchlilik qilishiga olib keladi. Buning ham o‘ziga yarasha yomon tomonlari bor. Masalan, u bola kelajakda qandaydir to‘siqga duch kelib, yiqilib qolsa, o‘zini tiklab olishi qiyin bo‘ladi va bu holatda o‘zini emas balki atrofdagilarni ayblash holatiga o‘tadi. Natijada, atrofdagilar bilan muomala qilishni xohlamay qoladi.

•Adekvat baholash bu – insonning o‘zini imkoniyatlaridan kelib chiqib to‘g‘ri baholay olishiga aytiladi. Boshqalar tomonidan insonga qay darajada baho berilishi ya’ni odam biror ish qilganda undagi xatolarni ham to‘g‘ri qabul qila olishi tushuniladi. Shaxsga adekvat bahoni uning atrofidagi “Referent guruh” tarkibidagi insonlar beradi. Shaxsdagi imkoniyatlarini yaxshi biladigan hamda uning yaqin kishilari - adekvat guruh tarkibiga kiradi.

Shaxsning yashab turgan jamiyatda o‘ziga bo‘lgan bahosining adekvat bo‘lishi yoki ba’zida oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishish yo‘lida irodasini chiniqtirish uchun ozgina yuqori baho berib, men uddalay olaman deyishi juda ahamiyatlidir. Quyida biz o‘z-o‘ziga bo‘lgan bahosining pastligi kuzatilgan insonlar uchun psixologik mashg‘ulotlardan birini tavsiya etishni lozim deb bildik. Bu mashg‘ulot “Men o‘zimni sevaman hattoki” deb nomlanadi

Bu mashg‘ulotni bajarayotgan har qanday ishtirokchi har qanday vaziyatda ham o‘ziga to‘g‘ri ya’ni yaxshi munosabatda bo‘lish kerak ekanligini anglaydi. O‘zini ijobiy tomonlarini aniqlashga yordam beradi.

Treningni olib borilish tartibi. Ishtirokchilarga A4 formatdagi qog‘ozga o‘zlarini chizishni ayting.

So‘ng quyidagi ko‘rsatmalarni bering:

1. rasm yoniga o‘zingizga yoqadigan, siz g‘ururlanadigan bitta hislatingizni marker yoki qalam bilan yozing. Gap istalgan narsa haqida ketishi mumkin. Tashqi ko‘rinish shaxsiy xislatlar va h.k.
2. qog‘ozni teskari tomonini o‘giring va yoqmaydigan jihatlaringizni yozing;
3. qog‘ozni yana o‘giring. O‘zingizga yoqadigan yana bitta jihatingizni yozing(yoqtirgan rangingizdan foydalaning). Varoqni yana o‘girib o‘zingizga yoqmaydigan jihatingizni yozing (yoqtirmagan rangingiz bilan);
4. har bir tarafga yoqtirmagan va yoqtiradigan jihatlaringizni yozishni davom ettiring va ranglardan foydalaning;

5. har bitta yoqtirmagan jihatlaringizni yozib bo'lganingizdan so'ng, ularni yuqori qismiga "Men o'zimni sevaman, hattoki..." deb yozing;

6. o'zingizga yoqmagan jihatingiz bo'lsa ham, chakki emasligini tan oling. Kamchiliklar sizning harakatlaringiz tufayli paydo bo'lgan, ular sizni inson sifatida hech qanday ta'riflamaydi. Yodingizda bo'lsin har qanday vaziyatda ham siz suyuqli bo'lishga arziysiz.

So'ng bu o'quvchidan o'zi yozganlari asosida o'zini taqdimot qilishi kerak.

Taqdimot amalga oshirib bo'lingandan so'ng trener so'zi quyidagicha bo'ladi.

Har biringiz kuchli va zaif tomonlaringizni aniqlab oldingiz va siz ozingizdagi kuchli jihatlaringizni rivojlantirasiz, o'zgalar bilan munosabatda kerak bo'ladigan ijobiy tomonlaringizni orttirasiz va eng muhimi o'zingizga ishonasiz! [2]

Xulosa qilib shuni aytish joizki, o'zligini anglashi uchun ham o'zini to'g'ri baholay olishi lozim. Jamiyatda inson hayoti uchun muhim bo'lgan ko'pgina his tuyg'ular ulg'aygan sari uning kelajagiga salbiy ta'sir ko'rsatmasdan qo'ymaydi. Shunday ekan inson uchun ijtimoiy jamoalar va tashqi muhit ta'siri katta ahamiyatga ega. Masalan, vatanparvarlik, adolat kabi tushunchalar yoshlar ongida shakllanib bormoqda bunga esa asosiy sabablardan biri mustaqillikdir. Har bir yosh avlodda shunday hislar rivojlansa ya'ni o'zligini anglash, uning o'zi uchun mos xalq- madaniyatni anglash kabi tushunchalar bilan ulg'aysa bu o'zligini anglashining katta poydevori bo'lib xizmat qiladi. Inson o'ziga qanday narsalarni ravo ko'rishi uning o'ziga bergan bahosini anglatib turadi. Shaxs bo'lib rivojlanar ekansiz, hayotda o'zingizga mos narsaga ega bo'lishga o'rganing. Siz eng yaxshisiga loyiqsiz!

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/shaxsni-o-zini-o-zi-anglashining-psixologik-jihatlari>[1]
2. "Psixologik trening asoslari" kitobidan.
3. "Shaxs psixologiyasi" Baxriyeva N.A., BuxDUPI Pedagogika, psixologik va texnologik ta'lim kafedrasi o'qituvchisi. 2021. (5-bet).
4. scientific-theoretical and practical issues of psychology of religion in Uzbekistan (Alimardon Jalilov) conference1/2022.
5. Z. Maturazova, S. Uzaqbayeva. "O'z-o'zini anglash va baholashning inson hayotidagi o'rni va ahamiyati".
6. Yadgarova .Shaxsni o'rganishda proyektiv metodikalarning afzalliklari tahlili. Scientific journal of the Fergana State University, 2023
7. Ibragimovna Y. O. Organization of independent work of students as a means of increasing the professional and communicative competence of future teachers //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2021. – T. 1. – №. 1.5 Pedagogical sciences
8. Yadgarova O. I., Hotamova D. A. SPECIFIC ASPECTS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT IN STUDENTS OF DIFFERENT AGES //Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions. – 2023. – T. 1. – №. 9. – C. 32-35.

MAQSADGA ERISHISHDA MOTIV VA MOTIVATSIYANING AHAMIYATI

O.I.Yadgarova

SamDCHTI dotsenti v.b, p.f.f.d (Phd)

S.X.Narzillayeva

SamDChTI, Ingliz tili I fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada shaxsnins o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishishda motiv va motivatsiyaning o'rni, maqsadga intilish yo'llari va irodaning ahamiyati haqida fikr bildirilgan. Shuningdek, maqolada o'z hayot yo'lida katta muvaffaqiyatlarga erishgan insonlar tomonidan aytilgan motivatsion aforizmlar ham bayon etilgan.

Kalit so'zlar: maqsad, motiv, motivatsiya, o'zgarish, qo'rquv, aql-zakovat, mantiq, tasavvur.

Аннотация. В данной статье высказывается мнение о роли мотива и мотивации, способах стремления к цели, значении воли в достижении цели, которую человек поставил перед собой. В статье также собраны мотивационные афоризмы, сказанные людьми, добившимися в своей жизни больших успехов.

Ключевые слова: цель, мотив, мотивация, изменение, страх, интеллект, логика, воображение.

Abstract. In this article expresses an opinion about the role of motive and motivation, ways of striving for a goal, the importance of will in achieving the goal that a person has set for himself. The article also contains motivational aphorisms said by people who have achieved great success in their lives.

Key words: goal, motive, motivation, change, fear, intelligence, logic, imagination.

*Mantiq sizni A nuqtadan B nuqtaga olib borishi mumkin,
tasavvur esa xohlagan joyingizga olib borib qo'yadi.*

Al'bert Eynshteyn

Bugungi rivojlanib borayotgan zamonda yoshlar, umuman insonlarni qiynab keladigan narsa – maqsadni to'g'ri qo'ya olmaslik va maqsadga erishishda yetarlicha motivatsiyaning bo'lmasligidir. Insonni o'z oldiga qo'ygan maqsadi yo'lida A nuqtadan B nuqtaga harakat qilishida, maqsad yo'lidagi motivining bo'lishi juda ahamiyatli. Juda ko'pchilik hollarda oldimizga qo'ygan maqsad sari harakat qilamizu qaysidir joyiga borib harakatdan to'xtab qolamiz. Nima uchun bunaqa bo'layotgani haqida o'ylaganimizda hamisha ham javob kelavermaydi. Maqsad yo'lidagi harakatlardagi to'xtalishlarning eng birinchi sababi insonning maqsadi yo'lidagi motivini yo'qotib qo'yishidir. Ya'ni maqsadining natijasi u uchun qanchalik ahamiyatli va natija beradigan yoqimli hissiyotning tuya

olmasiligidir. Mana shunday hollarda insonga berilgan motivatsiyalarning o'rni beqiyosdir. Shu o'rinda motiv va motivatsiya haqida ozgina ma'lumot berib o'tish joiz.

Motiv (psixologiya fanida) -inson faoliyatida muayyan maqsadni bajarishga sabab bo'luvchi omil. Motivatsiya – shaxsni harakatga va faoliyatga undovchi, ehtiyojning yuksak shakli sifatida paydo bo'luvchi ichki turtki hisoblanadi. Asosan motivatsiya ehtiyoj orqali vujudga keladi va rivojlanadi. Agar ehtiyoj barqarorlashsa motivatsiya samarali shakllanadi. Ba'zan “Motivatsiya” tushunchasini “emotsiya” , “maqsad” atamalarini bilan almashtirish hollari uchraydi. Aslini olganda, motivatsiya undash, umid uyg'otish, maqsadga chorlash demakdir. [1]

Insonlar juda ko'p hollarda o'z motivatsiyasini atrofidagi yaqin kishilaridan, asosan oila a'zolaridan, otasi yoki onasidan oladi. Ota-onalarimiz tomonidan bizga berilgan ishonch eng katta motivatsiya hisonlanadi. Shu o'rinda muallif sifatida o'z hayotiyimda menga yaqinlar tomonidan berilgan ishonch va qo'llab quvvatlanish juda ahamiyatli ekanligini ta'kidlagan holda, bir hayotiy misol keltirishnoilozim topdim. “Ayni institutga hujjat topshirish paytlarida menda “O'qishga kira olmasamchi”, - degan qo'rquv sababli, hatto o'zim tanlagan va yoqtirgan institutga emas, balki boshqa kirish imkoniyati kengroq bo'lgan boshqa institutga topshirishni o'yladim, va bu fikrimni onamga aytdim. Lekin menga onam “Qizim sen o'zing yoqtirgan va qachonlardir kirishni maqsad qilib qo'ygan institutga hujjat topshir, meni ishonchim komil, sen albatta sinov imtihonlaridan yuqori ball to'playsan, bunga seni biliming yetadi”, - deb meni qo'llab quvvatladi. Onamni menga bergan ishonchlari menga o'zimga bo'lgan ishonchni uyg'otdi va men o'zimga o'zim “Men, albatta talaba bo'laman, tanlagan soham bo'yicha men istagan institutga grant asosida o'qishga qabul qilinaman”, - degan maqsadni o'z oldimga qo'ydim va bunga qattiqishondim. 2023-2024 o'quv yilida men Alhamdulillah niyatimga yetdim, grant asosida o'zinning orzuyimdagilnsitutga talabalik safiga qabul qilindim va hozirda shu institutda tahsil olyapman. Motivatsiyani insonni oldiga qo'ygan maqsadi yo'lida ahamiyati kattaligini men o'z tajribamda ko'rganman.

Quyida insonni oldiga qo'ygan maqsadi sari harakatini amalga oshirishda ijobiy ta'sir etuvchi mashhur shaxslarning maqsadga erishish borasidagi tavsiyalarni va ruhlantiruvchi iboralarni e'tiboringizga taqdim etishni lozim topdik. Ushbu fikrlar maqsadingizga eltuvchi kalit vazifasini bajarishi uchun ularni sinchiklab o'qib, hayotingiz davomida maqsad sari harakatingizda amal qilishni tavsiya etamiz.

1. “To'xtama! Hozir og'riqli, ammo qolgan hayotingda chempionlar kabi yashaysan!” (Muhammad Ali) [2]. Tahlil qiladigan bo'lsak, inson biror bir narsaga erishish uchun kezi kelganda nimalardandir (Shirin uyqu, do'satlar bilan suhbat.....) voz kechishi kerak, ko'pincha talabalar o'rtasida biror loyiha yoki boshqa biror narsa ustida ishlayotgan bo'lsak, balkim IELTS ga tayyorgarlikdir, ulardan o'zimiz xohlagan natijani olish uchun tinmay izlanish kerak, ba'zan kechalari shirin uyqumizdan voz kechib, do'stlar bilan bo'ladigan yig'inlarga

bormasdan va yana nimalarnidir chekkaga surib izlanishimizga to'g'ri keladi, bu albatta qiyin, lekin u kelajagimizni kafolatlaydi. Biz bugun qanchalar qiyin bo'lmasin maqsadimiz sari harakatimizni to'xtatmasak, ertamiz shuncha chiroyli bo'ladi .

2. “Buyuk ish qilishning birdan bir yo‘li – qilayotgan ishingni sevishdir . Agar bunday ishni hali topmagan bo‘lsang, izlashda davom et!” – (Steve Jobs) [4.2]

3. Steve Jobs tomonidan aytilgan fikrlarni tahlil qiladigan bo‘lsak, inson nimanidir qilishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadigan bo‘lsak, avvalo u uni sevishi kerak. O‘z ishini sevish insonga katta kuch beradi. Hech qachon inson birovning fikri bilan o‘zi yoqtirmagan ishni qilishga harakat qilmasligi kerak, chunki bunday ish chin dildan qilinmaydi, harakat ham shunchaki bo‘ladi, u shu narsani zo‘r bilgani bilan uni yoqtirmasa oxir-oqibatda o‘zi xohlagan natijaga erisha olmaydi, chunki boshqalarning majburlashi orqali qilingan ish baribir o‘zi xohlagandek bo‘lmaydi . Shuning uchun, “Shuni qilishim kerak, boshqa imkonim yo‘q ”, - demasdan izlanishi o‘zi yoqtirgan ishi bilan shug‘ullanishi kerak.

4. “O‘zgarishlar doimo qo‘rqinchlidir. Ammo sizning hayotingizni siz uchun hech kim o‘zgartirmaydi . Siz qanday yo‘l tutish kerak ekanligini tushinasiz, ammo qo‘rquvga qaramay , olg‘a harakat qilasiz. Mana shu muvaffaqiyatning asosiy qoidasidir”. [4.2] (Paulo Koel’o)

5. “Agar biror bir sohada muvaffaqiyatga eishishni va ushbu sohaning haqiqiy ustasiga aylansihni xohlasang, kamida 10,000 soat davomida ushbu soha bilan shug‘ullanishing va mashq qilishing kerak ”. (Kanadalik jurnalist va yozuvchi Malkolm Gladvellning “Outliers: The story of success ” kitobidan) [6.4]

Yurtdoshlarimiz orasida eng ko‘p motivatsiya oladigan insonimiz bu – Muhammadali Eshonqulov. Ular beradigan motivatsiyalar insonni yanada harakatga undaydi, u kishining maqsad haqidagi quyidagi fikrlari juda qimmatlidir.

“Shunday maqsad qo‘yingki, u insoniyatga bog‘liq bo‘lsin, chunki insoniyatga bog‘liq bo‘lgan maqsad tez so‘nmaydi, agar maqsad insonni faqat o‘zigagina tegishli bo‘lsa uni so‘nishi osonroq bo‘ladi”- [7.5]

Ushbu fikrlardan anglashimiz mumkinki, inson oldigashunday maqsad qo‘yish kerakki, bu maqsadning natijasi hamma uchun foydali bo‘lishi kerak, agar inson faqat o‘zigagina foyda keltiradigan va faqat o‘ziga bog‘liq maqsad asosida harakat qilsa u tezda so‘nadi, natijada maqsadning B nuqtasiga etishish qiyinlashadi yoki yetib bormaydi.

Inson aql-zakovati, zehni uning kundalik turmushi, kasb-faoliyatida motivatsiya o‘ziga xos o‘ringa ega. Psixologiyaning zamonaviy fan sifatida shakllanishi bilan inson zehni va aql-zakovatini o‘rganish, uning faoliyati, samaradorligiga ta’sirini aniqlash, bir qator ilmiy qonuniyatlarni ochilishiga sabab bo‘ladi . Motivatsiya shaxs faoliyati samaradorligining muhim omillaridan biridir . Shaxsning o‘zi tomonidan amalga oshirilayotgan tadbirlarning samaradorligi va muvaffaqiyatini, shuningdek, shaxsiy va hissiy ruhiy uyg‘unligini belgilaydigan shaxsiy motivatsiya xususiyatlariga katta e’tibor berilishi kerak. Shuningdek, maqsadga erishishning osonlashishiga yordam beruvchi omil bu – motivatsiyadir .

Inson hayotida ko'p hollarda guvoh bo'ladigan holatlardan biri, aytaylik kimdir qandaydir yutuqqa erishishni o'ziga maqsad qilib qo'ydi, ikkinchi bir shaxs tomonidan bildirilgan, ya'ni "[Sen buni qila olmaysan]", "Bunga erishish qiyin" kabi ruhiyatini sindiradigan fikrlar uni umidsizlantiradi, ammo irodasi kuchli inson hech qachon taslim bo'lmaydi, o'ziga o'zi motivatsiya beradi, shuningdek ba'zida teskarisi ham bo'lishi mumkin, siz umidsiz holatda turganingizda kimdir sizga motivatsiya beradi, "Sen uddalaysan", - deya sizni harakatga chorlab umid uyg'otadi, demak motivatsiya va iroda tushunchalari bir biriga bevosita bog'liq. Irodali insonlar o'z o'ziga motivatsiya bera olish kuchiga ega, irodasiz kishilar esa har doim kimdandir ko'mak yoki turtki, ya'ni motivatsiya kutadi. Bir tomondan, maqsad aniq bo'lsa va unga erishishni chin dildan istasa inson har qanday holatda maqsadga erishadi. Shuni ham aytib o'tish kerakki, insonning maqsadiga tomon faoliyati muayyan motivatsion asoslari bilan muvofiqlashtirilmasa, kerakli natijaga erisha olmaydi. Insonning maqsadiga tomon faoliyatining samaradorligi motivatsiyaning kuchiga, uning tuzilishiga va yetakchi faoliyati yoki ta'lim motivlariga bog'liq. Shu o'rinda maqsadga erishishni osonlashtirish haqida ba'zi tavsiyalarni berib o'tamiz:

❖ Siz oldingizga biror bir maqsad qo'yishingizdan avval ularni yaqin kelajakdagi yoki uzoq kelajakdagi kabi turlarga ajratishingiz mumkin. Masalan, yaqin kelajakdagi maqsadingiz chet tillari institutiga kirish bo'lsa, undan keyingi maqsadingiz o'qituvchilik sohasidagi yaxshi mutaxassis bo'lish yoki ilmiy ish yoqlash bo'lishi mumkin, kelgusida esa eng yaxshi o'qituvchi bo'lish, jahonning rivojlangan davlatlarida malaka oshirib kelish kabilar bo'lishi mumkin.

❖ Bu yerda e'tibor berilishi kerak bo'lgan jihat – maqsadlaringiz bir-biriga bog'liq bo'lishi. Ya'ni uzoqroqdagi maqsad amalga oshishi uchun yaqindagi maqsadni amalga oshishi muhim. Yana bir muhim jihat – maqsadlarni belgilashda o'zingizning shaxsiy xususiyatlaringizni inobatga olishingiz lozim. Yanada ochiqroq qilib aytadigan bo'lsak, imkoniyatingizdan kelib chiqqan holda maqsadlaringizni belgilang.

Agarda maqsadingizni amalga oshira olmay qolganingizda o'zingizga biror bir jazo belgilang, shunda siz o'sha maqsadga erishishga yanada qattiqroq harakat qilasiz. Shuni ham unutmangki, maqsadingiz o'zingiz o'ylagandek amalga ohsa o'zingizni rag'batlantirishga harakat qiling.[3]

Insonning ijobiy faoliyat motivatsiyasini shakllantirish natijasi shaxsda o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirish istagi, ya'ni rivojlanish bo'lishi kerak. Shunday qilib, shaxsning asosiy vazifasi - maqsadni to'g'ri qo'yish va motivatsiyadan mustahkam ko'prik yasashdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, hayotimizdagi deyarli barcha narsalar bizning maqsadlarimiz atrofida shakllanadi. Maqsadlar esa bizni kelajakka yetaklaydi. Lekin ayrim hollarda maqsadga erishishda omadsizlikka uchraymiz, buning asosiy sababi ortiqcha narsalarga chalg'ishimizdir. Bizni eng ko'p chalg'itadigan narsa bu – ijtimoiy tarmoq yoki turli xil video o'yinlardir. Buning oldini olish uchun biz qat'iy reja tuzib, uni buzmaslikka harakat qilishimiz kerak. Ko'p hollarda bunday rejalarni nazoratchilarsiz amalga oshirish qiyin bo'ladi, lekin agar biz chin dildan

istasak bu butunlay imkonsiz ish emas. Chunki maqsadga erishish asosan o'z-o'zini yengib o'tishdan iborat. Bundan tashqari erta turish ham sizni maqsadingizga yaqinlashtiradi, buning sababi shundaki, inson qancha erta tursa ishi shunchalik barakali bo'ladi. Albatta erta uyg'onish oson ish emas, u odatda sabr, tayyorgarlik hamda ruhiy hotirjamlik orqali qo'lga kiritiladi asosiysi esa xohish bo'lsa bas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. <http://ruhshunos.uz>
2. <https://baxtiyor.uz>
3. <https://www.uplift.uz>
4. Malkolm Gladvell "Outliers; The story of success"
5. <https://aliacademy.uz>
6. O.I.Yadgarova, & Abduvalieva Gavkhar. (2023). THE INFLUENCE OF PARENTAL NEGLIGENCE ON THE EMOTIONAL STATE OF THE CHILD. *Web of Medicine: Journal of Medicine, Practice and Nursing*, 1(8), 60–63.
7. O.I.Yadgarova, & S.X.Salimova. (2023). INSONNING RUHIY HOLATINI O'RGANISHDA PROYEKTIV METODLARNING AHAMIYATI. *Journal of Integrated Education and Research*, 2(10), 76–79.
8. Yadgarova , O. (2023). DIAGNOSTIC POSSIBILITIES OF PROJECTIVE METHODS IN THE STUDY OF PERSONALITY. *Scientific Journal of the Fergana State University*, (2), 182
9. O.I.Yadgarova, & D. A. Hotamova. (2023). SPECIFIC ASPECTS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT IN STUDENTS OF DIFFERENT AGES. *Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions*, 1(9), 32–35.
10. O.I.Yadgarova, & R.B.Sharipova. (2023). THE IMPORTANCE OF MEMORY POWER WHEN TEACHING ENGLISH TO STUDENTS. *Journal of Integrated Education and Research*, 2(11), 52–55.
11. O.I.Yadgarova, & Rashidova I.K. (2023). FACTORS NEGATIVELY AFFECTING A CHILD'S PSYCHOLOGY. *Journal of Integrated Education and Research*, 2(11), 49–51.

RELEVANCE OF METHODS AND REWARDS IN TEACHING L2 STUDENTS

Kasimova Dilfuza Djurayevna

*A senior teacher at academic lyceum
named after M.S.Vosikova under the TSUL*

Abstract. The relevance of methods and rewards in teaching is a crucial aspect of effective education. Different instructional methods are used to engage students in the learning process and cater to their diverse learning styles and abilities. These methods could include lectures, discussions, group projects, multimedia presentations, and hands-on activities. By employing a variety of instructional methods, educators can ensure that students stay engaged and achieve a deeper understanding of the subject matter.

In addition to teaching methods, the use of rewards and incentives can further enhance the learning experience. Rewards serve as motivators for students to actively participate and excel in their studies. They can take various forms, such as praise, recognition, grades, certificates, or even tangible incentives like small prizes. These rewards not only promote a positive learning environment but also reinforce positive behaviors and outcomes.

However, it is important to strike a balance between the use of methods and rewards. While methods facilitate the learning process, rewards should not overshadow the intrinsic value of learning. The ultimate goal should be to foster a genuine interest in the subject matter and encourage lifelong learning. As such, educators should incorporate methods and rewards in a way that emphasizes the importance of intrinsic motivation and personal growth.

Keywords: management methodologies, rewards, grades, personal satisfaction, the role of rewards.

Annotatsiya. O'qitishda metodlar va mukofotlarning dolzarbligi samarali ta'limning hal qiluvchi jihati hisoblanadi. Talabalarni o'quv jarayoniga jalb qilish va ularning turli xil ta'lim uslublari va qobiliyatlarini qondirish uchun turli xil o'qitish usullari qo'llaniladi. Ushbu usullar ma'ruzalar, muhokamalar, guruh loyihalari, multimedia taqdimotlari va amaliy mashg'ulotlarni o'z ichiga olishi mumkin. Turli xil ta'lim usullarini qo'llash orqali, o'qituvchilar o'quvchilarning faolligini ta'minlashi va o'quvchilar mavzuni chuqurroq tushunishlariga erishishlari mumkin.

O'qitish usullaridan tashqari, mukofot va rag'batlardan foydalanish o'quv tajribasini yanada oshirishi mumkin. Mukofotlar talabalarning o'qishlarida faol ishtirok etishlari va yuqori natijalarga erishishlari uchun turtki bo'lib xizmat qiladi. Ular maqtov, e'tirof, baholar, sertifikatlar yoki hatto kichik mukofotlar kabi moddiy rag'batlantirish kabi turli shakllarni olishlari mumkin. Ushbu mukofotlar nafaqat ijobiy ta'lim muhitini rag'batlantiradi, balki ijobiy xatti-harakatlar va natijalarni ham mustahkamlaydi.

Biroq, usullar va mukofotlardan foydalanish o'rtasida muvozanatni saqlash muhimdir. Usullar o'quv jarayonini osonlashtirgan bo'lsa-da, mukofotlar o'rganishning ichki qiymatiga soya solmasligi kerak. Asosiy maqsad mavzuga chinakam qiziqish uyg'otish va uzluksiz rag'batlantirish bo'lishi kerak. Shunday qilib, o'qituvchilar ichki motivatsiya va shaxsiy o'sish muhimligini ta'kidlaydigan usullar va mukofotlarni o'z ichiga olishi kerak.

Kalit so'zlar: Boshqaruv metodologiyalari, mukofotlar, baholar, shaxsiy qoniqish, rag'batlarning roli.

Аннотация. Актуальность методов и вознаграждений в обучении является важнейшим аспектом эффективного обучения. Различные методы обучения используются для вовлечения учащихся в процесс обучения и удовлетворения их разнообразных стилей обучения и способностей. Эти методы могут включать лекции, дискуссии, групповые проекты, мультимедийные презентации и практические занятия. Используя различные методы обучения, преподаватели могут обеспечить постоянную вовлеченность учащихся и более глубокое понимание предмета.

Помимо методов обучения, использование вознаграждений и наград может еще больше улучшить процесс обучения. Награды служат мотивацией для активного участия студентов и достижения успехов в учебе. Они могут принимать различные формы, такие как похвала, признание, оценки, сертификаты или даже материальные награды, например небольшие призы. Эти награды не только способствуют созданию позитивной среды обучения, но и закрепляют позитивное поведение и результаты.

Однако важно найти баланс между использованием методов и вознаграждений. Хотя методы облегчают процесс обучения, вознаграждение не должно затмевать внутреннюю ценность обучения. Конечной целью должно быть воспитание подлинного интереса к предмету и поощрение обучения на протяжении всей жизни. Таким образом, педагогам следует использовать методы и вознаграждения таким образом, чтобы подчеркнуть важность внутренней мотивации и личностного роста.

Ключевые слова: Методология управления, вознаграждения, оценки, личное удовлетворение, роль вознаграждений.

Introduction: In today's fast-paced world, it is very important to constantly revise and improve methods and reward systems to increase the efficiency of students' learning. As language needs develop, so do learners' interests and motivations. It should be designed in a way that recognizes and appreciates student effort and achievement, and encourages further growth and development. In this article, we explore the importance of methods and rewards in learning environments, the benefits of ensuring their relevance in today's professional environment, and discuss best practices.

Methods refer to the strategies and approaches we use to achieve our goals. They provide a structured framework for accomplishing tasks, solving problems, and making progress. Whether it's using project management methodologies, study techniques in education, or personal development frameworks, having a solid

method in place can greatly enhance our productivity and efficiency. However, methods alone are not enough. We also need to consider the role of rewards. Rewards act as motivators, driving students to put in the effort and work required to succeed. They can be both intrinsic and extrinsic, with examples such as praise, recognition, promotions, raises, grades, or personal satisfaction. These discussion paragraphs can be used to initiate a classroom conversation or as supporting points in an article discussing the relevance of methods and rewards in the teaching process.

The selection of appropriate teaching methods is crucial in facilitating effective language learning among L2 students. Methods such as the communicative approach, task-based learning, total physical response, and content-based instruction provide L2 learners with opportunities to actively engage in the language, practice in real-life contexts, and develop their language skills. These methods promote meaningful communication, problem-solving, and collaboration, which are essential for language acquisition. By employing these methods, teachers can create an immersive and interactive learning environment that caters to the needs and interests of their L2 students. Implementing a variety of methods also ensures that different learning styles and preferences are accommodated, enhancing overall engagement and language proficiency.

Method is the teaching approach of each teacher. In order for language learners to achieve better results in the language learning process, the teacher uses different methods. When using these methods, the teacher must take into account the age, knowledge level, needs and learning environment of the students. Not every learner learns a language at the same stage or pace. Each of their actions should be taken into account. The teacher should be encouraged during the lesson with cards or better words.

The purpose of teaching the lesson is not to determine the grade of the students and divide them into those who know it well and those who know it poorly but to bring it to the level of those who do not know it well and those who know it well. The methods are the same in this case. The students should be familiar with this subject during the lesson, and their interest in this subject should increase.

Rewards play a significant role in motivating and reinforcing L2 students' language learning efforts. While intrinsic motivation is ideal, extrinsic rewards can serve as initial incentives and boost students' enthusiasm for learning. Recognition, praise, and tangible rewards like certificates or small prizes can provide a sense of accomplishment and satisfaction. However, it is important to strike a balance between extrinsic and intrinsic motivation. Over-reliance on external rewards may lead to a dependency on external validation, potentially hindering long-term language development. Therefore, teachers should gradually shift towards fostering intrinsic motivation by creating a positive and supportive learning environment, offering personalized feedback, and highlighting the intrinsic value of language learning itself. By combining effective teaching methods with appropriate rewards, educators can create a dynamic and motivational learning

experience that empowers L2 students to become confident and proficient language users.

It is huge for teachers to employ a combination of effective teaching methods and appropriate rewards to cater to the needs and preferences of their L2 students. By creating a positive and engaging learning environment, teachers can foster a love for language learning and support students in their journey toward language proficiency.

The relevance of methods and rewards lies in their ability to create a positive feedback loop. When effective methods are used in the lesson, we increase our chances of achieving success. This success, in turn, fuels our motivation and desire to continue putting in the effort. With the right methods and rewards in place, we can create a cycle of continuous improvement and growth.

We know that students are more playful and used to listening to music. In the lesson, you can not only memorize new words but learn their pronunciation and memorization with the help of music. If we call it the first stage, in the second stage, if some words of the music text are written down, instead of the picture of this word, the students will remember and strengthen these words. For example:

Early morning, she wakes up
Knock, knock, knock on the door
It's time for makeup
Perfect smile

Instead of black words, it is advisable to strengthen them by placing pictures. Students will remember these words and strengthen them.

Songs offer a change from routine classroom activities. They are valuable resources to increase students' motivation, and abilities in listening, speaking, reading, and writing. They can also be used to teach different gender elements such as sentence patterns, vocabulary, pronunciation, adjectives, and adverbs.

The songs also provide new insights into the target culture and education. There are many advantages to learning a language in the classroom. A teacher can quickly and easily introduce new words and their pronunciation to students by using modern and popular songs that are most familiar to them. One of the advantages of using is that the teacher can use them in all stages of grammar teaching and this in turn can be used in the presentation or practice phase of the grammar lesson. It can also be emphasized that song can transform the classroom from passive to active, encouraging wide and active listening and inspiring the use of creativity and imagination.

In educational institutions, well-defined methods in their processes tend to be more efficient and productive. By teaching grammar or other skills through songs students can streamline their educational processes, identify bottlenecks, and deliver results more effectively. Additionally, implementing a system of rewards, such as bonuses, can further motivate students to go above and beyond in their educational efficiency.

The results of my 15 years of experience in the field of education have shown that there is a clear connection between the effectiveness of methods and rewards in improving the performance of students in high grades.

In particular, I witnessed the relevance of methods and rewards in evaluating students' activities, increasing their interest and activity, and increasing the effectiveness of lesson satisfaction.

In addition, I am convinced of this based on experience that rewards that were perceived as relevant and tied to performance outcomes played a crucial role in motivating employees. When employees believed that their rewards were fair and based on their efforts and achievements, they were more likely to be motivated to work harder and exceed expectations. This was evident in higher levels of performance and overall job satisfaction.

There have been several scientists who have researched the relevance of methods and rewards in the teaching process. Here are a few notable researchers:

1. B.F. Skinner: Skinner was a renowned psychologist who conducted extensive research on operant conditioning and its application in education. His work emphasized the importance of using positive reinforcement to enhance learning and motivation.

2. Jean Piaget: Piaget was a cognitive psychologist who focused on the stages of cognitive development in children. He believed that active exploration and hands-on learning experiences were crucial for effective learning

3. Howard Gardner: Gardner's theory of multiple intelligences significantly impacted the understanding of individual differences in learning. He proposed that learners have diverse intellectual strengths, and teaching methods should be tailored accordingly to engage all types of intelligences.

4. John Hattie: Hattie is an educational researcher known for his meta-analysis of educational interventions. His work focuses on identifying factors that positively impact student achievement. Hattie's research underscores the importance of effective teaching strategies and the use of constructive feedback in the learning process.

5. Robert Marzano: Marzano is an educational researcher known for his research on effective teaching methods. He has studied various instructional strategies, such as cooperative learning, formative assessment, and classroom management techniques, to determine their impact on student learning.

To elaborate: "Marzano believes that teachers who set goals and check for understanding will be effective. Teachers should also give positive feedback for student progress. If students don't understand, a teacher should need to go back and re-teach certain concepts. He also suggests that teachers should help students interact with new information by chunking smaller sections and then checking for understanding, using media, making predictions, and responding in writing. The more engagement and ownership of the learning, the more students will retain".

And also according to B.F. Skinner's, "Education is what survives when what has been learned has been forgotten." This quote emphasizes the lasting impact of

education and the importance of using effective teaching strategies, such as those derived from Skinner's theory, to foster learning.

These are just a few examples of scientists who have researched the relevance of teaching methods and rewards in the learning process. Their research has helped shape our understanding and approach to effective teaching practices.

Conclusion: The importance of employing effective teaching methods and appropriate rewards in education cannot be overstated. Educators need to stay up to date with innovative approaches and techniques to ensure that their teaching remains relevant and engaging for students. Equally important is the use of appropriate rewards and incentives to motivate and reinforce positive behavior and learning. By continuously improving our instructional methods and using appropriate rewards in the classroom, we can create a positive and stimulating learning environment that maximizes student engagement and success.

Reference

1. O'z ME Wikipedia
2. TEFL/TESOL COURSE book Level 5 Certificate in teaching English as a foreign Language (2021)
3. structural-learning.com/post/scinners-theories
4. [resil; enteducator.com/classroom-resources/overview-of-robert-marzanos-model-of-teaching-efmarzanos-model-of-mafectiveness/](https://enteducator.com/classroom-resources/overview-of-robert-marzanos-model-of-teaching-efmarzanos-model-of-mafectiveness/)

PASHTU TILIDA SON SO'Z TURKUMI VA UNING MA'NO TURLARI

Zafar Normatov, Isfandiyor Abdurahmonov
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Annotatsiya. Bu mazvu o'zbek afg'onshunoslari uchun biroz yangi mavzulardan biri hisoblanadi. Pashtu tilida son so'z turkumi haqida ko'plab maqola va ilmiy ishlar yozilgan. Ammo tartib sonlar va ularning grammatik vazifalari haqida alohida o'rganilmagan. Bundan tashqari pashtu tilida son so'z turkumining o'zi hali to'liq shakllanib ulgurmagan. Pashtu olimlarining o'zlari hali sonni alohida so'z tukumini sifatida olishga yakdil fikrga kelishmagan. Shunday ekan mazkur maqolada pashtu tilida sonning o'ziga xos xususiyatlari haqida umumiy tushuncha berish hamda sonlarning yasalishi va uning asosiy turlari tavsiflanadi.

Tayanch so'z va iboralar: pashtu tilida son so'z turkumi, sonlarning tuzilishiga ko'ra turlari, sonlarning ma'nosiga ko'ra turlari.

Abstract. This topic is one of the new topics for Afghan scholars in Uzbekistan. Many articles and research papers have been written about the Pashto numerals. But the order of numbers and their grammatical functions has not been studied separately. In addition, in Pashto, the numbers itself has not yet been fully formed. Pashto scholars themselves have not yet agreed on number as a separate word family. Therefore, this article provides a general understanding of the specific features of numbers in Pashto, and describes the formation of numbers and its main types.

Keywords and expressions: numbers in Pashto language, types according to the structure of numbers, types according to the meaning of numbers.

Аннотация. Данная тема является одной из новых тем для афганских учёных в Узбекистане. О цифрах пушту написано множество статей и исследовательских работ. Но порядок чисел и их грамматические функции отдельно не изучались. Кроме того, в пушту еще не до конца сформировалась сама численность. Сами ученые-пушту еще не пришли к единому мнению относительно числа как отдельного семейства слов. Поэтому данная статья дает общее представление об особенностях чисел в пушту, описывает образование чисел и их основные виды.

Ключевые слова и выражения: числа в языке пушту, типы по структуре чисел, типы по значению чисел.

Son mustaqil so'z turkumi bo'lib, predmetlarning miqdorini va tartibini ifodalash uchun xizmat qiladi. Siddiqillo Rishtin sonlarni tuzilishiga ko'ra ikkiga ifodalash uchun xizmat qiladi. Siddiqillo Rishtin sonlarni tuzilishiga ko'ra ikkiga ifodalash uchun xizmat qiladi. ⁷ ساده عددونه - sodda sonlar va مركب عددونه - qo'shma sonlarga bo'ladi.

Pashtu tilida bir o'zakdan iborat sonlar يو [yaw] - bir, خلور [tsalor] - to'rt, لس [las] - o'n, پنخوس [pindzos] - ellik, سل [səl] - yuz, زر [zər] - ming, کروړ [kroṛ] o'n million kabilar sodda sonlar deyiladi, ikki va undan ortiq o'zakdan tuzilgan sonlar

⁷ صدیق الله ریشترین. پښتو گرامر پېښور. ۱۹۹۴م. مخ. ۱۸۳

esa پنخلس [pinjəlas] - o'n besh, اته ويشت [atəwist] - yigirma sakkiz, يو سلو شپيته [yaw səlo spetə] - bir yuz oltmish kabi, qo'shma sonlar deb ataladi.

R.Inomxojayev sonlarni ma'no yuzasidan sanoq sonlar, tartib sonlar, chama sonlar, kasr sonlar hamda taxmin va foizni belgilovchi sonlarga bo'ladi.⁸ Hoshimi esa sonlarni ma'no yuzasidan beshga ajratadi:

1. اصلي يا آرشمير عدد. (sanoq sonlar)
2. (tartib son) پورشمير (وصفي يا رتبي عدد).
3. (kasr son) وورشمير (كسري عدد).
4. (dona son) ويش شمير (انقسامي عدد).
5. (taxmin) sonlarga ajratgan. (اتكل شمير تخميني عدد).

Sanoq sonlar (اصلي عددونه)¹⁰

Sanoq sonlar o'z tarkibiga ko'ra birliklar, o'nliklar, yuzliklar, mingliklar va yirik sonlarni qamrab oladi. Noldan to'qqizgacha bo'lgan sonlar birliklar bo'lib, ularning imlosi, talaffuzi va raqam belgisi quyidagichadir:

Son	Imlosi	Talaffuzi	Raqam belgisi
0	صفر	[səfer]	۰
1	يو	[yaw]	۱
2	دوه	[dwa]	۲
3	درې	[dre]	۳
4	څلور	[tsalór]	۴
5	پنځه	[pindzə]	۵
6	شپږ	[shpajj/shpag]	۶
7	اووه / اووه	[owə]	۷
8	اته	[atə]	۸
9	نهه / نه	[nəh / nəha]	۹

O'ndan to'qson to'qqizgacha bo'lgan sonlar o'nliklar hamda ularning birliklar bilan birikkan qo'shilmalarini o'z ichiga oladi, ular qo'shma sonlar deb ataladi. Qo'shma sonlar yasashida birliklar o'nliklarning old tomoniga birikadi. Bu sonlarning tuzilishidagi tartib o'zbek tilidagidan farq qiladi - o'zbek tilida oldin o'nliklar, keyin birliklar qo'yiladi (o'n bir, yigirma besh kabi), pashtu tilida esa buning aksicha, oldin birliklar, keyin o'nliklar qo'yiladi.

Bunda o'ndan yigirma to'qqizgacha bo'lgan sonlar tuzilishida va talaffuzida birmucha fonetik o'zgarishlar yuzaga keladi. Bu sonlarning raqam belgilari, o'zbek tilidagiga o'xshab, chapdan o'ng qarab yoziladi va o'qiladi.

⁸R. Inomxojayev. Pashto grammatikasi (fonetika va morfologiya). - Toshkent, 2020. - B. 119

محقق سيد محی الدین هاشمی. د پښتو ژبې لنډ گرامر (صرف نحو). کابل، ۲۰۰۴ م. مخ. ۴۳-۹۴

¹⁰ Sanoq sonlarni Rishitning «پښتو گرامر» kitobida مطلق nomi bilan ham ishlatilgan. Hoshimi esa o'zining «د پښتو د پښتو» kitobida آرشمير nomi bilan ham keltiradi.

Son	Imlosi	Talaffuzi	Raqam belgisi
10	لس	[las]	۱۰
11	یولس	[yawólas]	۱۱
12	دولس	[dwólas]	۱۲
13	دیرلس / دیارلس	[diyārlas/ dyarlas]	۱۳
14	خورلس / خوارلم	[tswārlas/ tswárlas]	۱۴
15	پنخلس / پنخه لس	[pindzəlas]	۱۵
16	شپارس	[shpāras]	۱۶
17	اووه لس	[owəlas]	۱۷
18	انه لس	[atəlas]	۱۸
19	نونس / نه لس	[nəhlas / núnas]	۱۹
20	شل	[shəl]	۲۰
21	یوویشت	[yáwwisht]	۲۱
22	دوه ویشت	[dwáwwisht]	۲۲
23	درویش	[dərwisht]	۲۳
24	خلپرویش	[tsalérwisht]	۲۴
25	پنخه ویشت	[pindzáwwisht]	۲۵
26	شپرویش	[shpáwwisht]	۲۶
27	اووه ویشت	[owəwwisht]	۲۷
28	اته ویشت	[atəwwisht]	۲۸
29	نه ویشت	[nəhwwisht]	۲۹

Jadvalda birlik sonlardan o'nlik sonlar yasalganda ba'zi bir imlo o'zgarishlarini uchratishingiz mumkin.

Siddiqillo Rishtin "Pinito gramr" kitobida imlo o'zgarishlariga va sonlarning turli shakllarda yozilishiga quyidagicha izoh beradi.¹¹

[yaw] bir soni لس [las] o'n soni bilan kelganida o'rtada و [o] harfi ortishini kuzatishimiz mumkin.

dwa [dwa] ikki soni لس [las] o'n soni bilan kelganida oxirgi harfi a [a] harfi o'rniga و [o] harfi yoziladi va talaffuz qilinadi.

[dre] uch soni لس [las] o'n soni bilan kelganida ā [ā] harfi ortadi.

[calór] to'rt soni لس [las] o'n soni bilan kelganida l [l] tushib qoladi va ba'zan o [o] dan keyin ā [ā] yoziladi.

[pinjə] besh soni لس [las] o'n soni bilan kelganida ə [ə] harfi tushib qoladi va qisqa nafasda aytiladi.

[špaž/špag] olti soni لس [las] o'n soni bilan kelganida ž [ž/g] harfi ā [ā] harfiga, لس [las] dagi l [l] esa r [r] ga almashadi.

[owə] yetti va [atə] sakkiz sonlari لس [las] o'n soni bilan kelganida oxiridagi ə [ə] harfi tushib qoldirib yoziladi. [owəlas], [atəlas]

[nəh] to'qqiz soni لس [las] o'n soni bilan kelganida h [h] harfi o [o] ga almashadi. Ba'zan لس [las] o'n sonidagi l [l] harfi n [n] ga almashitirib yoziladi.¹²

¹¹ صدیق الله ربنتین. پینتو گرامر پینتو. ۱۹۹۴-مخ. ۱۸۵-۱۸۶

Yigirma birdan yigirma to'qqizgacha bo'lgan qo'shma sonlarni tuzishda birliklar شل [səl] ga emas, balki ويشت [wišt] so'ziga qo'shiladi. O'ttiz va undan yuqori o'nliklar hamda ularning birliklar bilan tuzgan qo'shilmalari namunalari quyidagi jadvalda taqdim etiladi.

Son	Imlosi	Talaffuzi	Raqam belgisi
30	دېرش	[dersh]	۳۰
31	يو دېرش	[yawdersh]	۳۱
40	خلوېښتد	[tsalwésht]	۴۰
43	درې خلوېښتد	[dretsawésht]	۴۳
50	پنځوس	[pindzós]	۵۰
55	پنځه پنځوس	pindzəpindzós]	۵۵
60	شپيته	[shpetə]	۶۰
64	خلور شپيته	[calóršpetə]	۶۴
70	اویا	[awyā]	۷۰
72	دوه اویا	[dwáawyā]	۷۲
80	اتیا	[atiyā]	۸۰
86	شپير اتیا	[shpájatiyā]	۸۶
90	نوي	[nwi/ nəwi]	۹۰
97	اووه نوي	[owənwī]	۹۷
98	اته نوي	[atənwīl]	۹۸
99	نه نوي	[nəhnwī]	۹۹

Qolgan 31-99 oraliq'dagi qo'shma sonlar jadvalda keltirilgan namunalar asosida yasaladi. Anne Boyle Devidning ta'kidlashicha, درې [dre] uch soni 31dan 69 sonlari orasida درې [dri] ga o'zgaradi. شپير [shpáj] olti soni esa 71 va 99 sonlari orasida [shpəj] shaklida talaffuz qilinishi keltirilgan.¹³

Yuz va undan ortiq qo'shma sonlar murakkab tarkibga ega bo'lib, ularning hadlari orasi bog'lovchilar bilan bog'lanadi. Masalan, yuz شل [səl] dan yuqori 199 gacha bo'lgan sonlar quyidagi namunalar asosida yasalashi kuzatiladi.

- 100 (۱۰۰) شل [səl] (يو سل) [yaw səl]
- 101 (۱۰۱) يو سلو يو [yaw səl-o yaw]
- 168 (۱۶۸) يو سلو اته شپيته [yaw səl-o atə shpetə]
- 187 (۱۸۷) يو سلو اووه اتیا [yaw səl-o owə atiyā]
- 199 (۱۹۹) يو سلو نه نوي [yaw səl-o nəh nwi]

Ikki yuz va undan yuqori qo'shma sonlarni yasaganda سل [səl]-yuz so'zi o'rniga سوه [sawa] so'zi qo'llaniladi.

- 200 (۲۰۰) [dwa sawa]
- 216 (۲۱۶) [dwa sawa-o-shpāras]
- 532 (۵۳۲) [pinjə sawa-o-dwadérsh]
- 856 (۸۵۶) [atá sawá-o-shpaj pindzós] va hokazo.

¹² صدیق الله رښتین. پښتو گرامر پېښور. ۱۹۹۴. مخ. ۱۷۴-۱۷۵

¹³ Anne Boyle Devid. Descriptive grammar of Pashto and its dialect. - Germany, 2014. - P. 137

Katta sonlar nomlari, oraliqdagi qo'shma sonlarning tuzilishi va raqam bilan belgilanishi quyidagicha:

- 1000 (۱۰۰۰) زر [zər] (يو زر) [yaw zər]
1984 (۱۹۸۴) (yaw zər-o-nah sawa-o-calór atyā)
2018 (۲۰۱۸) [dwa zār-o-atəlas]
100 000(۱۰۰۰۰۰) [səl zāra] yuz ming.

Yuz ming sonini ifodalash uchun pashtu tilida سل زره [səl zəra] bilan parallel ravishda hind tilidan o'zlashtirilgan لك [lak]so'zi ham qo'llaniladi. Ikki yuz mingdan boshlab u ko'plikda لکه [láka] shaklida ishlatiladi, ya'ni دوه لکه [dwa láka]-ikki yuz ming, پنځه لکه [pənja láka]-besh yuz ming va hokazo. لك [lak] bilan murakkab sonlar umumiy qoida bo'yicha tuziladi, masalan, 476385 (۴۷۶۳۸۵) [calor lak-o-shpaj, awiyā zəro-dre sawa-o-pindzə atiyā].

Million 1000000 (۱۰۰۰۰۰۰) ميلون [milyún]-million (يو مليون) [yaw milyún]. Ikki milliondan boshlab, umumiy qoidaga muvofiq, bu son oxiriga urg'usiz o [a] suffiksi qo'shiladi: دوه مليونه [dwa milyúna]-ikki million, شپږ مليونه [shpaj milyúna]-olti million va hokazo.

مليون [millyún] so'zi bilan qo'shma sonlar umumiy qoida bo'yicha tuziladi, masalan, 6235847 (۶۲۳۵۸۴۷) [špaž milyúna dwa láka pindzədérsh zəra atə sawá owə tsalwesht]. Pashtu tilida yana bir hindcha o'zlashma son کروړ [kroṛ]- o'n million faol ravishda qo'llaniladi, masalan, دوه کروړه افغانی [dwa króṛa afgānəy]-yigirma million afg'oni (pul) kabi.

Pashtu tilida ishlatiladigan eng katta sanoq sonlar مليارد (میلیارد) [milyārd]/[milliyārd] milliard hamda تريليون [triluyun]-trillion bo'lib, ular ishtirokida yasaladigan qo'shma sonlar yuqorida sharhlangan qoidalar asosida yasaladi. Pashtu so'zlashuv tilida 1000-2000 oralig'idagi sonlarni ingliz tilidagi singari ming so'zi o'rniga yuz so'zini ishlatish orqali ifodalash tamoyili ham kuzatiladi. Masalan, 1800 soni [yaw zəro atə sawá] o'rniga [atəlas sawá] so'zma-so'z o'n sakkiz yuz, 1965 soni [yaw zəro nəh sawa-o-pindzə shpetə] o'rniga [nəhlas sawa-o-pindzə shpetə] shaklida talaffuz qilinadi. Bundan tashqari د پاسه [də pāsa], د پره [də bra], د باندي [də bānde] so'zlari orqali ham qo'shma sonlar yasaladi¹⁴. Masalan:

يو د پاسه شل [yaw də pāsa shəl]-yigirma bir. Demak, yigirma birdan yigirma to'qqizgacha bo'lgan son bu usulda yasalganda شل [shəl] o'zgarmay o'z holicha qoladi. Masalan: دوه د پره دېرش [dwa də bara dersh] - o'ttiz ikki, څلور د باندي دوه [calor də bānde dwa sawa] - ikki yuzu to'rt.

کم [kam]¹⁵ so'zi orqali ham qo'shma sanoq sonlarni hosil qilish mumkin, bunda 1 dan 9 gacha sonlar کم [kam] so'zidan oldin keladi va shuncha son kamligini bildiradi. Masalan: يو کم پنځوس [yaw kam pindzos] - qirq to'qqiz, درې کم څلوېښت [dre kam tsalwesht] - o'ttiz yeti.

¹⁴ صدیق الله ربنتین. پښتو گرامر پېښور. ۱۹۹۴. مخ. ۱۷۵.

¹⁵ Anne Boyle Devid. Descriptive grammar of Pashto and its dialect. Germany, 2014. -P.137

خلوبېنت [šəl]¹⁶ yigirma so'zi orqali ham qo'shma sonlarni yasash mumkin. [calwešt] qirq sanoq so'zi دوه شلې [dwa šəle] ikkita yigirma shaklida yasaladi.

شپړ نېمي شلې [špaž nemi šəli]- bir yuz o'ttiz, ya'ni oltida yigirma bir yuz qirq bo'ladi, ammo نېمي [nemi] yarimi so'zi kelgani uchun oxirgi yigirmaning yarmi o'n qo'shilgani uchun bir yuz o'ttiz bo'ladi. اته د پاسه خلور نېمي شلې [atə də pāsa calor nemi šəli] to'qson sakkiz

Sanoq sonlarning turlanishi

Bir soni bosh kelishik muzakkarda يو [yaw] - bir, muannasda يوه [yawa], vositali kelishik muzakkarda يوه [yawə], muannasda يوې [yawé] shakliga ega bo'ladi. Masalan, يو هلک [yaw halək] - bir o'g'il bola, يوه نجلی [yawá njələy] - bir qiz bola, د يوه هلک مور [də yawə halək mör] - bir o'g'il bolaing onasi, د يوې پېغلي [də yawé pégle plār] - bir qizning otasi.

دوه [dwa] - ikki son ham jinsda o'zgarish xususiyatiga ega. Masalan, دوه کسان [dwa kasān] - ikki kishi, دوي شېخي [dwe shədzi]-ikkita ayol.

Ko'plik vositali kelishikda bu sonlar umumiy qoida bo'yicha [o] qo'shimchasini oladi va دوو [dwo] shakliga ega bo'ladi. Ikkidan yuqori sanoq sonlar ham shunday ko'plik vositali kelishikda [o] qo'shinchasini oladi va دريو [dréyo], خلورو [caloro], پنځه لسو [pinjəlas], خلورخلوبېنتو [tsalortsalwesht] va hokazo shakllarida bo'ladi.

Chama sonlar

Chama sonlar pashtu tilida لس [las] - o'n, شل [šəl] - yigirma, سل [səl] - yuz, زر [zər] - ming, لک [lak] - yuz ming, کروړ [kror] - o'n million sonlariga [-guna] yoki, -ونه [una] suffiksini qo'shish orqali yasaladi. Ular quyidagi ma'nolarni ifodalaydi:

Asos son	Chama son	O'zbekcha muqobili
لس [las] - o'n	لسگونە [lasguna]	O'nlab
شل [šəl] - yigirma	شلگونە [shəlguna]	Yigirmalab
سل [səl] - yuz	سلگونە [səlguna]	Yuzlab
زر [zər] - ming	زرگونە [zərguna]	Minglab
لک [lak] - yuz ming	لکونە [lakuna]	Yuz minglab
کروړ [kror] - o'n million	کروړونە [krorúna]	O'n millionlab

Taqsim sonlar

Pashtu tilida taqsim sonlar sanoq sonlarni takrorlash yo'li orqali yasaladi¹⁷.

يو يو [yaw-yaw] - bittadan

دوه دوه [dwa-dwa] - ikkitadan

خلور خلور [calor-calor] - to'rttadan

زر زر [zər-zər] - mingta-mingtadan

Jamlovchi sonlar

Pashtu tilida jamlovchi sonlar sanoq sonlarga واره [wāra] suffiksi qo'shilishi yo'li orqali yasaladi.¹⁸

¹⁶ Anne Boyle Devid. Descriptive grammar of Pashto and its dialect. Germany, 2014. -P. 137-138

¹⁷ Грюнберг А.Л. Очерк грамматики афганского языка (пашто). - Ленинград, 1987. -С.108

دواره [dwora] - ikkalasi, ikkovi
دري واره [drewora] - uchalasi
خلورواره [calorwora] - to'rtovi, to'rtalasi
پنجه واره [pinjəwora] - beshovi

Yasalgan jamlovchi sonlar jins kategoriyasida turlanadi va otlar bilan birga keladi.

Kasr sonlar

Pashtu tilida oddiy kasr sonlar va o'nli kasr sonlar qo'llaniladi. Oddiy kasr sonlar ikki xil yo'l bilan ifodalanadi.

1. Surat sanoq son, maxraj esa tartib shaklida o'qiladi. Masalan, $\frac{4}{5}$ خلور پنجم [tsalor pindzəm] - to'rt taqsim besh. Odatda bunday kasrlardan kesin برخه [barxa] yoki حصه [hissa] - qism so'zi qo'shiladi va kasr sonlardagi tartib son muannasda shaklda u bilan moslashadi. Agar kasr sonning surati birga teng bo'lsa, faqat maxraj tartib son shaklida o'qiladi. Masalan, $\frac{1}{5}$ پنجمه برخه [pindzəma barxa] - beshdan bir

2. Surat va maxraj sanoq son shaklida o'qiladi, ular orasiga پر [pər] old ko'makchisi qo'yiladi. Masalan, $\frac{2}{3}$ دوه پر دري [dwa pər dre]-ikki taqsim uch. Agar kasr sonlardan oldin butun son bo'lsa, unda butun son sanoq son shaklida o'qilib undan so'ng او [aw]-va bog'lovchisi qo'yiladi, keyin kasr son yuqoridagi qoidaga muvofiq o'qiladi. Masalan, $8\frac{3}{4}$ اته او دري خلورم [atə aw dre tsalorəm]- sakkiz butun uch taqsim to'rt.

O'nlik kasr sonlar arab tilida o'zlashtirilgan اعشاريه [a'shoriya] so'zi yordamida ifodalanadi. Bunda birinchi butun son aytiladi, undan so'ng اعشاريه so'zi va oxirida kasr son talaffuz qilinadi. Masalan, $2,8$ دوه اعشاريه اته [dwa a'shoriya atə]- ikki butun o'ndan sakkiz.

Pashtu tilida $0,5$ yoki $\frac{1}{2}$ ga teng kasr son o'rniga نيم [nim] - yarim, $0,25$ yoki $\frac{1}{4}$ ga teng kasr son o'rniga پلو [pāw] - chorak so'zlari ishlatilishi mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, pashtu tilidan son so'z turkumini o'rganish hali nihoyasiga yetmagan. Olimlar ham ularning imlosi va talaffuzi borasida bir to'xtamga kelishmagan. Bungan Dalil qilib olimlarning sonlarning ma'no tuzilishiga ko'ra turlarining xilma-xiligani keltirib o'tamiz. Hattoki ularni nomlarida ham farqlar mavjud. Pashtu olimi Siddiqillo Rishtin mustaqil so'z turkumi sifatida ham keltirmay, uni sifat so'z turkumi ichiga qo'shib yuborgan. Murakkab sonlarni yasashda ko'plab imlo o'zgarishlari kuzatiladi va ularning muqobil variantlari ham yuzaga keladi. Murakkab sonlarni yasashning bir necha turdagi usullar yordamida hosil qilish mumkin. Sonlarning ma'no turlari sonlarning o'zidan suffiks qo'shish, takrorlash yo'llari orqali hosil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbek tilidagi adabiyotlar:
2. Ўзбек тили грамматикаси(Морфология)-Тошкент.1975
3. Ўзбек тили грамматикаси(Синтаксис)-Тошкент.1976

¹⁸ Грюнберг А.Л. Очерк грамматики афганского языка (пашто). -Ленинград,1987.-С .109

4. Mannonov A.M., Quronbekov A. Pushtu tili leksikologiyasi.-Toshkent, 2012.
5. Inomxojev Rahmonxoja.Pashto grammatikasi (fonetika va morfologiya).-Toshkent,2020

Rus tilidagi adabiyotlar

6. Калинина З.М. Очерки лексикологии современного пушту. - М., 1972.
7. Лебедев К.А. Грамматика языка пушту.- Москва., 1956.
8. Грюнберг А.Л. Очерк грамматики афганского языка (пашто) . - Ленинград, 1987.
9. Лебедев К.А. Афганистан: язык, литература, этнография.-М., 2003.
10. Яцевич Л.С., Терепко О.С. Учебник языка пушту. Москва., 2001.
11. Асланов М.Г. Пушту-русский словарь.-Москва., 1985.
12. Рубинчик Ю.А. Грамматика современного персидского литературного языка. -М., 2001.

Ingliz tilidagi adabiyotlar

13. Anne Boyle Devid.Descriptive grammar of Pashto and its dialect. - Germany,2014
14. Habibullah Tegay, Barbara Robsin .A Reference Grammar of Pashto.- Washington,1996
15. Zeeya A. Pashtoon.Pashto-English dictionary.-Maryland,2009

Pashtu tilidagi asosiy manbalar

1. صديق الله رښتين. پښتو گرامر. پېښور. ۱۹۹۴م
2. صديق الله رښتين. پښتو گرامر (ژب ښودنه). پېښور. ۱۳۸۲ل
3. محقق سيد محى الدين هاشمي. د پښتو ژبې لنډ گرامر (صرف-نحوه). کابل. ۲۰۰۴
4. خيال بخارى. د پښتو صرف و نحو. پېښور ښار. يونيورسټى بک الجسى

MUNDARIJA

B: Falsafa. Filologiya. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. San'atshunoslik. Sotsiologiya. Islomshunoslik. Iqtisod. Yuridik fanlari

Чориев Н.Х. Работы по развитию плантации и орогационных сетей в сурханском оазисе российской империи.....2

Irgashev Suyundik Uktamovich Suyuqliklarning qovushqoqligi mavzusini pedagogik texnologiyalar asosida yoritish7

Po'latova S.M. Lotin tilining zamonaviy tibbiyot ta'limida tutgan o'rni.....15

Mirzayeva L.S. Akademik litseyda ozbek tilini oqitishning zamonaviy usullari.....18

Ismoilova G.O. Ona tili va adabiyot darslarida zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish22

Tairov I. Hofiz Xorazmiy she'riyatida diniy-tasavvufiy obrazlar25

Тахирова Н.Б. Карабекян С.Х. Шурсу кони доломит минерали ва фосфогипснинг хоссалари27

Хикматова Д.П., Рустамова С. Проблемы развития классической и современной литературы.....32

Шарипова Д.Г. Метод синквейн в преподавании русского языка в аграрном направлении.....35

Azimova M.S., Shamsiyeva X.Sh. Techniques for creating comic and humor effects in political speech38

Muxammadiyeva S., X.B.Nurbayeva Sharq mutafakkirlarining psixologik qarashlari41

Babadjanova G.S., An Andrey Vladimirovich, Alisherova M.B. Qondagi ishqoriy fosfatata titrini anamnezida homiladorlikning ii yarmida reproduktiv yuqotishi bo'lgan homilador ayollarda aniqlashning ahamiyati46

Tillakhuzhaeva D.A. Lehren mit deutschen methoden: effektive strategien zur vermittlung der deutschen sprache51

Yadgarova O.I., Erkinova V. Tafakkur jarayonining talaba intellektual taraqqiyotidagi ahamiyati.....55

Yadgarova O.I., Shirinboyeva X. Bolalardagi diqqat jarayoning o'ziga xos xususiyatlari va ulardagi kuzatiladigan diqqat buzilishlari.....59

Raufov Z., Abdullayev N. Sportchi o'quvchilarning jismoniy mashqlar yuklamasini meyorlash.....63

Yadgarova O.I., Bobomurodova M. Shaxsda o'z-o'zini baholashning ahamiyatli jihatlari ..68

Yadgarova O.I., Narzillayeva S.X. Maqsadga erishishda motiv va motivatsiyaning ahamiyati72

Kasimova D.Dj. Relevance of methods and rewards in teaching l2 students77

Normatov Z., Abdurahmonov I. Pashtu tilida son so'z turkumi va uning ma'no turlari83